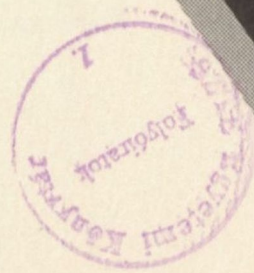

2001. MÁJ 18

1362

Csiki László, Gergely Ágnes, Petőcz András,
Szepesi Attila, Tandori Dezső versei

Podmaniczky Szilárd regénye

Milbacher Róbert tanulmánya

Petőfi és Arany barátságáról

Tüskés Tibor Csorba Győzőről

Kass János: 120 szegedi művész kiállítása

Beszélgetés Aranyi Sándor festőművésszel

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Officina Tannyomda, Szeged.
Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné.

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti a HIRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési
Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Buda-
pesten a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin,
vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Posta-
bank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára: 120 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 360, fél évre 720, egész évre 1440 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LV. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

2001. MÁRCIUS

GERGELY ÁGNES: A szédület	3
SZEPESI ATTILA: Arcimboldo-szonettek (Részlet)	4
KISS LÁSZLÓ: Szindbád útja a gimnazista lánynál	9
TANDORI DEZSŐ: A csonka halállista; Kihagyott szakaszok a „Csonka h.”-ből	14
BALOGH TAMÁS: Esti Kornél utolsó szerelme	19
CSIKI LÁSZLÓ: Hinta (Avagy a Sepsiszentgyörgy-Márkháza Expressz [részlet]; A park; Az udvar; A színpad; A villamos); A harmat	25
PETŐCZ ANDRÁS: egy utazás emlékképei	29
PODMANICZKY SZILÁRD: Két kézzel búcsúzik a leopárd (Regényrészlet)	32
B KOVÁCS KÁZMÉR: A vak vágány (Cseppek a kenderkötélfonó homlokáról avagy egy dombosi lélek rengálása)	44
HOLLÓSVÖLGYI IVÁN: Visszafele dőlve; Van ma; Júlia szerepe a közszolgálat	47

TANULMÁNY

MILBACHER RÓBERT: Versenyben égtek húrjaik? (Még egyszer Petőfi és Arany barátságáról)	50
SZEPES ERIKA: A mozdulatlan mozdulás (avagy Petőcz András nyugtalan utazása)	58

KRITIKA

TÜSKÉS TIBOR: A költő műhelye (Csorba Győző hátrahagyott versei)	74
ISZLAI ZOLTÁN: Mentsvár nélkül (Gergely Ágnes: Órizetlenek)	80
ALFÖLDY JENŐ: Az emlékezés növekvő körei (Ágh István: A képzelet emléke)	84
BALOGH PIROSKA: Így írtak ők? (Lator László: Kakasfej vagy filozófia? Mire való a vers?)	88
KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: A deKON-könyvsorozat néhány kötetéről	91

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Minél kevesebb eszközzel szeretném elmondani a lényegét” (Beszélgetés Aranyi Sándor festőművésszel)	99
---	----

MŰVÉSZET

KASS JÁNOS: 120 szegedi művész kiállítása	110
---	-----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

ARANYI SÁNDOR munkái a 13., 28., 43., 46., 49., 83., 87., 109. és a 112. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

BALOGH TAMÁS: „... állandóan figyelni fognak”
(Karinthy Frigyes: Utazás Faremidóba)

GERGELY ÁGNES

A szédület

Buday Mariannak

*Hogy mi történt a kútnál, nem tudod.
Csak körülállták csendben a kutat.
Azt álmodták, átlényegülnek,
míg lánggal el nem ég az ünnep,
s a tenger kettécsap és véget ér,
a vízmosásból pedig fagyökér
mered a kiszemelt bölcső fölé,
mint évezred a pillanatra lép,
amely nevet ad hazugnak, igaznak.
Hét az álom, hét a tehén, hét az asztag,
s a tény a név alatt lassan elforog.
A kutat betemeti a homok.
Ami lefödött, értelmezhetetlen.
De esély vár az elforgó makettben –
s az év, a tűzre szánt bokor és lenn,
az országutakon a széttartó félelem,
a felforrósult jelcsoport a rideg
világban a váltást nem könnyíti meg.
Forog az év, a láng, a sivatag,
a sír, a nádas, az országutak,
és ők is, mindig, akik körben állnak,
s a homokban a semmit figyelik.
De érintése Ramszesz bársonyának
itt maradt aztán, évszázadokig.
Kutak fölött, gyökér alatt.
A gerincem emlékezik.*

SZEPESI ATTILA

Arcimboldo-szonettek

(RÉSZLET)

*Pocsolya. Benne féreg, milliárd.
Szerte-bozsgó, emberarcú parányok.
Egymást falók, nyüzsgöve prézsmitalók:
élik a teremtés torz mámorát.*

*Csupa Heléna, pöttöm amorózó,
haslábú-fejű Rómeó meg Júlia.
Tű-csápját mind a párja fele nyújtja:
falva szeret, tengernyi gyomrakorgó*

*s szeretve fal. Bele üveg-falából
korábbi mátká-prédája világol.
Végül maga is mámor-rázta hulla:*

*új párja vele töltekezve püffed...
S hogy mit jelent e kannibáli ünnep,
megfejtethi Freud Zsigmond, hogyha tudja.*

*Régész. Az arca csupa tört cserép,
kőbe-vésett, táncos iszalag-inda.
Füirkészi a cézár tekintetét,
ki ráles zöldrozsdás rézpénzre írva.*

*Omló rögökre áhítattal térdel,
az elmúlástól koldul haladékot.
Bámulja a megroskadt kotorékot.
Patkószöveget kapar ki ujjhegyével,*

*török pipát, rozsdás ágyúgolyóbist,
cserépbe karcolt griffet és hollót is,
melynek királyi gyűrűt tart a csőre.*

*S a mágust, aki elúzi a rontást,
lován feszítő nagysüvegű solymászt,
amint nyulászni rugtat a mezőre.*

*Masíroznak föl-le a bodobáncsok,
bármelyik évszak, visznek amit hoznak.
Éjfél vagy nappal, folyton masíroznak,
akác kérgén s tűzfalon föl-lejárók.*

*Veres soruk gyöngysorként tovagörbül
nyarak hevében, télutó havában.
Hangjegyek egy titkos szimfóniában,
mely hangtalan zúg a törött tükörből.*

*Mit rég feledtünk, rezzenetlen tudják,
jeltelen útjuk derűsen befutják
mohos facsonkon, téglatörmeléken.*

*Tündökölnék, nem firtatva jutalmat,
se büntetést, múltat-jövőt, hatalmat,
céltalanul – Isten tekintetében.*

*A fő-fő kókler, bizánci atyánk,
arcát-lelkét cserélő duplanulla,
népét vadítani el sosem únja.
Bámulják álmatag, hipnotizált*

*hívei, borzas kergebirka-nyája.
Mindükbe hálni jár a kölcsönlélek,
mind úgy mórrikál, akár a heréltek,
a bár tegnap forrt csak rá újdонат álca,*

*úgy fontoskodik-sürög a tömegben,
mintha ő volna az egyes-egyetlen,
kitől istenül a pohos Mephisztó.*

*Az meg nyájasan lesi a balga népét,
s dicsfény övezi a nyálzó malac-képét;
urunk-atyánk ő, a legfőbb kegyosztó.*

*Szeméttelep. Nyirok meg rothadás.
Fölötte rikácsolnak a sirályok,
tenger ködéből friss prédára szállók.
Éles csőrük a koszba beleás,*

*lapozgatja a város szemetét,
az összecsócsált, véres hulladékot:
nyálás csontot, ürülék-dagadékot,
férges gyümölcsöt, galamb tetemét.*

*És diadallal felrikkant, ha végre
ízes falatot hányhat a begyébe,
gyomra örökké korgó katlanába.*

*Majd égre kering patyolatfehéren,
megtisztulva az okádék szeméten:
magasság koldust-mímelő királya.*

*Macskás vénasszony. Macska maga is.
Láng-szempároktól és nyirkos szobája.
Csimbókokban fityeg hajfürtje ég
lerí róla torz macskamániája.*

*Házanépe huszonnégy görbe cirmos,
örökké kurrogó, szapora fajta.
Miákol egy-egy nőstény, majd a karmos
kandúr – a fia tán – nyáladzik rajta.*

*Ő meg, mint regék rongyos istennője,
akinek rég a múltja a jövője,
triumfál köztük diadalmas posztján,*

*míg dicséretét nyávogja e nyútt had,
és tyúkszemes lába elé lekushad
pettyes párdúc meg ásító orozslán.*

*Kondér. Beléje főzve csirkeláb,
kajla ökörfej, malac füle-farka.
Rögeszmékből a generálszóz rajta.
Hozzáapítva apánk, nagyanyánk*

*karja-válla, szeretőnk tompora.
Hullámszának leffegve vérző nyelvek
és szertegörgő szemgolyók figyelnek,
közöttük szegfűszeg meg áfonya.*

*És ahogy fortyog e Nagy Világpörkölt,
kavargatja Isten majma, az ördög
és nem győzi kotyvalékát kínálni.*

*Hogy nyákos főztjével ki-ki beteljék,
s tóduljon a sok potyaleső vendég
a kondérból zabálni majd okádni.*

*Műanyagból deli művégtagok,
műlelkek, műkarok, műtűkszemek,
művi agyakba műgondolatok,
műálmok mellé művi zengzetek.*

*Műpróféták és kancsal mágusok,
és műgyomrokba ízes műfalat,
kóborló szélbe összetört szavak.
Műfák, művizek, nejlón-pázsitok.*

*S míg folyik folyvást e nyalka bohózat,
héroszt mímel rikoltozva a rozzant
mitugrász, s az emberfaló idéetlen*

*selypeg-pöszög, mint kinek ez a dolga,
míg nagyokat nyel, ahogy a boszorka
az ádáz Jancsi-Juliska-mesében.*

*Hová ezeregy kalap és kabát?
Sáros cipő, szempárok éji korma,
arany-fityegő, koldus kajla rongya?
Hová viszi a kéz a batyuját?*

*Törzs nélküli fejek hová görögnek?
Gazdátlan ülep, fogsor, prém-pomádé,
hová csigolya, lyukas ókuláré?
Kócszakállak és lefittyedő mellek*

*iránytalanul hova is vonultok,
emléktelen, böllérfejű koboldok;
belőletek a szufla elszelelt rég...*

*Merre böffentek, gazdátlan szavak?
Hová lódultok sápadt fény alatt
véres hitek és lobogó rögeszmék?*

KISS LÁSZLÓ

Szindbád útja a gimnazista lánynál

Balogh Tamásnak

„*mint ahogy a finom francia, Verlaine mondja
egy helyen: »C'est le coeur, qui nous enrichi.«*”
(Karinthy)

I

– Élet – gondolta Szindbád. – Ledér, szent és megunt élet! Mily jó volna visszamenni beléd!

És mivel jó ideje már csak romantikus történeteket olvasgatott, s – író volt – maga is hasonlóakat forgatott fejében, (*egy mozaikszerű novella, egy szerelmespárról, kilenc keserű részre osztva*), Szindbád elhatározta, hogy az elkövetkező időben kizárólag tizenhat esztendő lányokkal próbálkozik. Ettől a naptól fogva rendszeresen feltűnt a kisvárosi gimnázium környékén, s az utolsó óra végét jelző csengőszóig az iskolát környező sudár gesztenyefák alatt őgyelgett. A közeli bicikliszerelő – talán irigykedett rá – drogdílernek nézte, amin Szindbád csak mosolygott, mert valóban árult marihuánát, amit legkönnyebben az éretlen – vagy ahogyan maga fogalmazott: *zöld heréjű* – elsőosztályos fiúknak sikerült elpasszolnia, akik harsogva hagyták el az iskola épületét, este pedig – zselézett haj, fülbevaló – a kisvárosi diszkó zsenge lánykáját adjusztálták. Szindbád azonban – szándékának megfelelően – mindenekelőtt az utolsó órától hazafelé tartó leányokat mustrálta. Egy derűs nap, még három óra sem volt, összeismerkedett egyikükkel, s miután biciklijén hazaszállította, még aznap vacsorára invitálta magához, tojásrántottát ígérve neki.

II

Szindbád, aki versekkel is próbálkozott, de leginkább a próza területén érezte otthon magát, és *művészként* mutatkozott be a megismert lányoknak és asszonyoknak¹, s aki pályázatokon nyert pénzt rendszerint abortuszokra költötte, fenséges estebédet ütött össze a falfehér arcú, hosszú fekete hajú kislánynak, a gimnazistának, aki fagyottan, unottan, haltekintettel, ajkán láthatóan örökké gunyoros, elbizakodott mosollyal ült Szindbád asztalánál, melynek fehér selyemből szőtt abroszán két gömbgyertya pislákkolt, és egy sötétlila vázá-

¹ A bemutatkozás általában így történt: „– *Művész!* – nyújtotta kezét Szindbád.”

ban virág kókadozott. A leány szótlán volt, szemét földre sütötte, amiről az jutott Szindbád eszébe, hogy olyan ez a teremtés, mint azok a nők, akiket végül megölni szoktak a férfiak vagy magukat ölik meg értük. Szindbád fiatalnak érezte magát – negyvennyolc esztendő volt –, esze ágában sem volt meghalni, ezért fejébe vette, hogy megöli a hosszú fekete hajú, haltekintetű kislányt. Nem most, vacsora után, hanem valamikor, később. Látványosan morfondírozott ezen – a konyhaszekrény mellett ütemes guggolásba kezdett, akárha megelégette volna székrekedését –, a lány azonban nem figyelt fel Szindbád kínos dilemmájára, továbbra is haltekintettel ült, szótlánul, szemét földre sütve. Vacsora közben sem szólalt meg, egy nyikkanást sem hallatott, még csak nem is csámcsogott, pedig ezt külön várta Szindbád, minthogy a csámcsogástól többnyire izgalomba jött. Egyébiránt elhatározását, hogy kioltja a kislány, a gimnazista életét, sohasem vitte végbe, különben is tudta – író volt –, más-képp ér véget a történet. Ez pedig, hogy ismerte kettejük történetének elejét, valamint végét, gyomorgörcsöt okozott Szindbádnak, és ez, a gyomorgörcs, gyakran bélgörcsbe torkollott, amivel Szindbád sok asszonyt és leányt elidegenített már magától kalandos élete során.

Még azon az éjjelen, a tojásrántotta elfogyasztását követően magáévá tette a lányt, hogy az elkövetkező kilenc hónapban – amíg együtt jártak – még egy híján hetvenszer háljon vele. Így is csak az utolsó alkalomra sikerült elérnie azt a kezdettől áhított célját, hogy franciázzon vele a kislány. Szindbád ekkor már régen tudta: el fogja hagyni a szótlán leányt, s szándékában megerősítette, hogy a kislány vulvájának szaga semmiben sem különbözött más nőkéitől, akik ráadásul azonnal hajlandóak voltak vele franciául társalogni, mivel Szindbád, akinek nyelvi problémái nem voltak, és aki verseket is írt, de elsősorban írónak tartotta magát, ezeket a nőket, akik túlnyomórészt külföldiek voltak, rendszerint Tankcsapda-idézettel édesgette magához.²

III

Szindbád valamennyi találkozás után – hetvenszer randevúztak, ezt Szindbád számolta – hazakísérte barátnőjét.

– Szeretsz? – kérdezte egy ízben kapujuk előtt a kislány, a tizenhat esztendő.

– Nagyon szeretlek – lódította Szindbád, aki úgy volt a világon a dolgokkal, ha már valamit elkezdünk, be is kell fejeznünk, mert író volt, s kezdeten és végen kívül mást nem nagyon ismert. – Mit szólnál, ha elvinnélek Franciaországba, Párizsba? – kecsegtette a lányt, aki nem értette a célzást, és álmo-

² „De a nyelvemmel majd megmutatom neked, / beszélgetni másként is lehet” – énekelte ezeknek a túlnyomórészt külföldi nőknek Szindbád.

dozva omlott Szindbád karjaiba, *Szeretlek*, amire Szindbád egy kortárs költő versével kedveskedett neki:

*Az a jó a bajszómban,
ha nincs söröm, akkor is van.*

- Te verseket is írsz? – rajongott a leány.
- Mostanában gyakran, bár leginkább a próza területén érzem otthon magam – büszkélkedett Szindbád, s hosszan cirógatta a kislány arcát. – Ismered Rimbaud-t?
- Csak a harmadik részt, de az király! – repesett a boldogságtól a lány, és Szindbád, *bassza meg!*, hazáig sziszegett dühében.

IV

Egyszer, miután Szindbád magára maradt a leány szobájában, és alaposan szemügyre vette a berendezést, elszőnyedte a plüssállatok meg a kedvenc énekesek posztereinek látványától, valamint a tudattól, hogy egy gyerekoszoba ágyán nyújtózkodik, hímtagján használt koton. *Bassza meg!*, sziszegette, és utána hazáig átkozódott, mert a lány visszatért, gyerekesen erőszakolt nőiességgel risszálta csípőjét, majd nyalakodni kezdett Szindbád szőrös mellkasán, aki megmarkolta a kislány, a gimnazista fenekét, és azt érezte, hogy ez, amit fog, egy popsi, egy gyerekesség, és ettől menthetetlenül hányingere támadt.

V

A kislány, a tizenhat esztendő olykor ábrándozott Szindbádnak, hogy az ő életének van egy nagy titkos vágya, és ez a vágy nyáron teljesülni fog, és ő lesz a legboldogabb a világon, mert az ő nagy titkos vágya az, hogy a Vörös Bikában táncoljon halk, andalító zenére, kezében pohár, szolidan töltve, Cherry, a pódiumon izzadt bárzongorista, hajnal, még három sincs, és ő csak táncolna, lágyan, andalítóan, amire Szindbád azt mondta, hogy ő leginkább azt bírná most elviselni, ha a kislány az ölében táncolna lágyan, andalítóan, és ez az ötlet különösképpen tetszett a leánynak.

VI

Szindbád gyakran mesélt viccet barátnőjének, aminek jobbára szoros ölelés volt a jutalma.

- Dugjunk – ajánlotta ilyenkor Szindbád, és dugtak.
- Szereted a rántott húst? – fogott egy újabb viccbe Szindbád dugás után.
- Szeretem – vigyorgott a kislány, a gimnazista.
- Akkor rántok még rajta kettőt – imitálta Szindbád az önkielégítést, amire a leány csak fintorgott. – Mi van, nem tetszik? – hóbörgött Szindbád, majd

hangosan felröhögött, mert viccesnek találta, hogy akad olyan ember – *ember?*, *kislány!* –, aki nem tudja, mi az az ironia.³

VII

Szindbád legtöbbször arról beszélt a lánynak, hogy a Brecht nevéhez fűződő elidegenítő effektus, a *Verfremdung-effekt*, az *igen!*, hogy az mekkora valami, mert, *gondold csak el!*, alapvetően megváltoztatta az embereknek a művészethez való viszonyát, mert így nagyobb teret nyert az önreflexió, ami valahol azért eltávolítás, *nem?*, és ami az igazi művészet egyetlen fontos jellemzője, majd hosszan mesélt arról, mekkora törést okozott életében, amikor rájött, ha valaki azt mondja: *még két mondat!*, akkor tuti, hogy nem két mondatot szól, és ha valaki azt mondja, *még egy perc!*, akkor száz százalék, hogy nem egy perc, és hogy ez nagyon kétségbeejtő, az viszont örvendetes, hogy jó néhány éve már hétfőn is van adás a televízióban, merthogy annak előtte, *amikor kölyök voltam*, nem így állt a dolog, *és akkor a non-stopok örvendetes elterjedéséről még nem is szóltam*, magyarázott Szindbád, aki nem bírta megemészteni, hogy a világon a dolgok változnak, ezért inkább a kislány, a tizenhat esztendő füléhez hajolt:

– Dugjunk – suttogta, és dugtak. – Mindig ugyanoda lyukadok ki – gondolta ilyenkor Szindbád, és ezt, hogy mindig ugyanoda lyukad ki, szintén nagyon elkésérítőnek találta.

VIII

Egy alkalommal, midőn hazakísérte barátnőjét, aki a kapujukig vezető úton egyetlen szót sem szólt hozzá, ami az addig eltelt hónapok alatt nem először fordult elő⁴, Szindbád elgondolkodott, és arra a következtetésre jutott, hogy ez a kapcsolat nem működik. Jóllehet a kislány, a gimnazista gyakorta bújt oda Szindbádhoz, de az ő fantáziáját nem mozgatta meg, hogy Cilit az első padba ültették, mert végigfecsegte az órákat; nem hozta lázba, hogy Norbi intőt kapott, minthogy rendszeresen elmaradt az iskolából; és nem foglalkoztatta a kérdés, hogyan kaphatott jelest kisdolgozatára Noémi, amikor egy sort sem puszkázott. Ezek a dolgok Szindbádot egyáltalán – vagy ahogyan maga fogalmazott egy társaságban: *kurvára* – nem érdekelték.⁵

³ (Szindbád sem tudta.)

⁴ Minden alkalommal előfordult.

⁵ Ekképp fogalmazott Szindbád abban a társaságban: „Ezek a dolgok engem *kurvára* nem érdekelnék.”

IX

És amikor egy éjjelen a kislánytól visszakapott kazettáját hallgatta, és a szalag végén, már a legutolsó szám után egyszerre a leány esengő hangját hallotta, *gyere vissza hozzám, kérlek*, Szindbád, aki addigra már régen eltökélte magában: kizárólag tizenhat esztendő lányokkal többé nem próbálkozik, azon nyomban biciklire pattant, és a kislánynál termett, aki átforrósodott testtel, álmatlanul kuporgott ágyában.

Hosszasan simogatta a kipirult gyermeket. A leány a falnak támaszkodva ült, arca vörösén izzott a láztól, nyakát fehér selyemkendő – Szindbád selyemkendője – fonta körbe. Hálásan és vágyakozva nézett Szindbádra. Hosszasan simogatták egymást.

– Olyan jó, hogy eljöttél – súgta a kislány, a tizenhat esztendő.

– Hát még milyen jó lesz, ha elmegyek – gondolta Szindbád, és a szeme közé élvezett a lánynak.

Még három se volt.

TANDORI DEZSŐ

A csonka halállista

Kísérteties költemény Ambrose Bierc-nek

*Saját magunk halállistája minden
agyonballgatás vagy önkiterítés.
Mit kezdjem el, mi befejezhetetlen?
Vagy ahol jobb, ha sűrű a kerítés?
Fejtegessen, ami felfoghatatlan,
mert ugyanaz, mégis más – más agyakban?
S ne bízzam benne inkább: a latyakban
fű-gyökérként jobb lesz némán, el innen,
mégis vissza ide?
S hogy ennek végképp nincs már ideje,
számomra nem?
Halállistán minek vesztegetem,
minek feszegetem, halomba,
ami csak léggé válva teljes, máskülönben
hazudva, kacérkodva, futva csonka?
Mégsem hagy nyugtot, hát elkezdem, innen.
A többim: élve néma csendem.*

*Volt egy piszkavasunk, fa a nyele,
kijárt belőle. Fehér-vörös
izzítottam (tán jókedvem tele,
tán nyughatatlan alkatom vezérelt),
nem hittem, csaknem ifjú-börtönig
repít, hogy megforgatom: a kibélelt
nyél-lyuk anyaga szétlazult,
s a vas jó-kis-öreg némettanárnőm
feje mellett süvített el, lehullt
egy birkabőrre: majd' tűz lett belőle.
Mondom, ha a fejébe megy...
Ez egy.*

Ötvenhatban a Második Napon,
ültünk az iskolai díszteremben
(DISZ-teremben, későbbi KISZ-teremben),
én épp érettségi előtt. Tudom,
„mennyin” múlt – semmin, valamin –
hogy el nem kiáltottam magam, az időnk
szabadító szellemére?
magam krakéler jellemére
fogjam? mindegy, egész kicsin
múlt: „Le a vörös csillaggal!”, hogy ezt nem
kiáltottam, hátulról. Semmi másra
nem emlékszem. Aki ezt elkiáltja,
nem jut egyetemre, ma nem „csudált”
– utált, irigyelt, hülyének tekintett
stb. – költő, író, esszéista, mű-
fordító, nem elit-szar részese.
De semmi se. Nem lett volna erőm,
azt hiszem, hogy még inkább ellene...
vagyis még inkább ellenszélben, eddig
jussak. Néma maradtam. Erre ennyit
szánnunk elég, egy versszakasznyit.
Egy torokzárulás valamit néha megnyit.

Ugorjunk. Hess, elhallgatnivaló
jelentéktelenségek („Töredék”,
„Sárga könyv” sorsa, jámbor nyaktiló
volt az, a fordítások tömegét
szerezte nekem Eörsi, Európa
Könyvkiadó, a Gondolat adósa
volnék, ha nem dolgoztam volna tőr-
hetően, persze, egy „rend” volt a tőr-
nivaló, mondom, hagyjuk ezt...),
nézzük a következő kis Fejez”t.

Hetvennyolc. Már volt Szpéro és Samu,
két holmi veréb ők ma is sokaknak.
„Emberekkel foglalkozzék, barátom!”

*Az értelem sosem egy-állagú,
bármí hú meg hú, többvonalú álom.
És mondtam: más s más más s más más agyagnak
a megint más agyagnak. Én az agyagnak
dolgoztam, az örök Pornak, mikor
belémállt Örök-Anteuszi-Kor,
hogy semmikor minden és minden semmikor,
és maradtam „honi” földön, s a német
javaknak ellenálltam, Berlinének
sokunk örülhet, én csak e „házában”
csinálhattam meg, amit megcsináltam.*

*Szpéro és Samu, kér veréb halála
lett volna nekem ama „márka” ára.
Így vagyok márkásabb magamnak.
De nem két kézzel szedtem a jutalmat
mindezekért. Az idő – az Idő? –
visszakért (elvesz! Főleg ez, mit adhat
az idő) sokat, majdnem ép eszem
ment el, hogy itt maradt velem,
forma szerint köszönni az italnak
lehetett e kalandos,
már-már botrányos korszakot,
miközben üres meder habja kapdos,
hadart fél kéz, a második „dolgozott”,
és egyszer, hogy az árokból bevittek,
ágyhoz alsónadrágban kikötöttek,
majd hajnalban, fél-épségben haza-
felé jöttem, kamionos haverral
betértünk a Holdba, egy-két felesre,
aztán taxi, tényleg ideje lenne
jobbat aludni, mint begyógyszerezve
a Róbertban, kérdem sofőrömet:
„Hát a világban mára mi esett?”
„Semmi olyan nagyobb baj”,
mondja ő, „új orosz elnök van tegnap óta.”
Kire érti? Valami Gorbacsovra.*

*A Szesztiltóra! S Gorbacsov a vodka
egy fajtája ma. Tán halálomon
voltam. De túlestem... Róbertomon.*

*Kétszer fogytam le ötvenhat kilóra:
kilencvenről, nyolcvanhétről. A rák?
Ellenállás megfogyatkozttatója
tenné? Akadt találgatás. Tovább!
Szervezetemben gyulladás,
holott volt közben jó bőven ivás:
mégis lefogytam csontra-bőrre.
Az ivás abbamaradása,
a test csontra és bőrre lefogyása:
kicsit túl kuszás vagy, Életkaszás!
Nem lesz túlzás e tombolás?
És valóban, mint a szerencse-játék,
kerülgetett, hogy egyébből kiszállnék,
az eltúlzott kollokvialitás vitt
olyanokig, mint szakasz, ez a pár itt.
Lábközi és maszekolás,
és minden más maszatolás:
és talán végérvényesük,
hogy se külön, se úgy-együtt.
És azok, amelyek között le-buktam,
e dolgok emeltek föl, javultukban.*

*A többiről: valami máskor.
Most, akár elalváskor
mondogatod: nincs semmi, csak az alvás,
aludj; így szuggerálom a soványkórt,
a csonka önhalállistán a várt tort,
mint amikor az éhkopp-kaja-bálba
megyünk, hallhatóan nem kajabálva,
koplalok, önmagam új kannibálja,
nem iszom, elvonó-tünetet állva,
és a józanságtól megrészegülve
lett meg e versnek is kipenderülte.*

*Hogy bár itt válnék halálra, körülte.
Darabokra is hullhatnék, kidűlve.
Minden darabomnak meglenne a ríme:
egy elrohadt vese – hogy a mese;
torok vérese, nyers – hogy volt a vers;
széteső bordák – formátlanja próza;
fogpergés – a szándékok szétaprózva;
csak a dráma, ott nem volt tehetségem,
hullám jó szaga szállna, lengne szépen.*

*De mondom, ez a halálnyista csonka.
Elbicegne – mint most – TD... a csonkja.*

Kihagyott szakaszok a „Csonka h.”-ből

*...Hányszor „fájt” val’mi úgy, hogy valakit
majd’ agyonvertem érte!
Vagy hogy ugyanez ülni odavitt
a párkány peremére!
(Legrosszabbra: harmadik emelet!
Még csodálják rémképzeteimet?)*

*Nem mondom el, nem mondom el,
nem mondom el, nem mondom el,
magamban csak gondolom el,
hogy magamban elgondolom,
magamban sem gondolom el már.
Magamban sem gondolom el.
És így teljes, míg rám nem dől, a leltár.*

BALOGH TAMÁS

Esti Kornél utolsó szerelme

Kiss Lackónak

Meséljek valamit? Legyen. De mostanság nem szeretem az egyes szám első személyben elmesélt történeteket. Nem magam miatt. Csak rád gondolok, olvasó. Ha azt látod, „és akkor elmentem szörfözni”, elhiszed, én tettem. Pedig ez így hamis, nem tudok szörfözni. Nem akarlak becsapni. At is adom a szót:

– Meséljek valamit? – kérdezte Esti Kornél. – Legyen. De mostanság nem szeretem az egyes szám első személyben elmesélt történeteket. Inkább elmondok egy esetet; vidéki szórakozóhelyen hallottam. Egy lány mondta el nekem utolsó hónapját, hogy megismert egy idősebb férfit. Így kezdte:

Meséljek valamit?

Bólintottam. Volt már bennem némi ital, s Tünde, mert így hívják, tetszett nagyon, nem akartam, hogy idő előtt elüljön asztalomtól, magakorú társaihoz. Szép lány volt, izgató, klasszikus szépség. Szőke haj, domború keblek, melyeket melltartó fékezett. Pántja átsejtelt a blúzon. Az eltakart, de sejtetett szépség mindig izgalmasabb, mint a feltárt. Mert szabad utat enged a fantáziának. Ábrándoztam is eleget. Most is, hogy eszembe jutott. Most például, ebben a pillanatban. De akkor a legtöbbit. Amikor mesélt. Mert hogy bólintottam, így folytatta:

Legyen. De mostanság nem szeretem az egyes szám első személyben elmesélt történeteket. Úgy érzem, túlságosan kitarulkozom, ha „én”-t mondom. Mint a filmekben az emberek, ha pszichológushoz vagy szexuális tanácsadóhoz mennek, így kezdik: „van egy barátom, akinek bizonyos gondjai vannak”, és akkor mind a ketten tudják, hogy miről van szó, de belemennek a játékba. Tegyük mi is így, Kornél. Szóval van egy barátnőm, akinek bizonyos gondjai vannak. Az osztálytársam, Orsolyának hívják, megismert egy idősebb férfit. Akinek, szerinte, ő volt az utolsó szerelme.

Akkor történt, amikor osztályfőnökünk – egyben magyar- és rajztanárnok – megbetegedett, és hosszabb időre kórházba került. Ekkor érkezett az iskolába egy idegen, akit addig még soha nem láttunk a városban. Az egyik osztálytársam mondta, amikor már a férfi tanított minket, hogy emlékszik rá, együtt utaztak a vonaton, s a férfi igencsak ismeretlenül topogott a városba kerülve. Pedig állítólag itt született, itt nőtt fel, csak aztán elkerült. Később mindent elmesélte ő maga is Orsinak, tényleg így volt. Szóval megérkezett a férfi, az osztályfőnök bemutatta nekünk. Hétfőn már ő tartotta az első órát. Mit mondjak? Érdekes volt. Az óra elején egy percig úgy érezhette, a Pokol vala-

melyik bugyrába került: az osztály nem vette észre, hogy bejött. Orsolyát nézte, a melleit. Elbambult kissé. Azt hitte, Orsi nem látja. Pedig látta. És örült neki. Mint ahogy én örülök annak, hogy maga engem bámul, Kornél. Vagy nem így van?

Na, ugye. Kosztolányi költészetét kezdte velünk, rajzból meg a huszadik századi művészetet. Orsolyának tetszettek a vonalak, melyekkel felskiccelte a táblára egy-egy műnek a szerkezetét, tetszett, ahogy beszél róla. Bár a férfi azt mondta, soha nem tanított még, nem hittük el neki. Élvezte a témát. Közben általában Orsit nézte. Ő meg hagyta. Néha levette kardigánját vagy pulóverét, hogy csak egy blúz maradjon rajta, időnként nyújtózkodott, hadd feszüljön még jobban a ruha. Aminek meg is lett az eredménye. Ne gondoljon rosszra, Kornél, nem történt semmi olyasmi. Hétvégén a tanár meghívta Orsolyát egy italra, letegeződtek, összebarátkoztak.

Az első szombaton történt. Már öt napja tanított minket, de még nem tudhatta, hogy Orsiék szombatonként feljárnak a Mindenjőba. Most is itt vannak. A tanárnak találkozója volt régebbi ismerősével. Amikor megláttam, először meg sem ismertem. A régebbi szakállas, szőrmók mackó helyett most egy fess, fiatalos „mácsó” (zárójelben mondom, ezt idézőjelben értem) ült az asztalnál. Se szakáll, se bajusz, fiatalodott vagy tíz-tizenöt évet. Jóképű lett. Az asztaluknál éppen egy részeg, bajszos magyartanár dumált, városunk szülöttje, akinek már könyve is jelent meg. Nem hallottam tisztán, miről, de azt hiszem, nem is baj.

Tudjátok, ki az? Akiről a múltkor meséltem. Az a részeg állat, aki nem akarta elhinni, hogy én Esti Kornél vagyok. Mondta ő, hogy ezt a szerepet fiatal korában ő is eljátszotta, kalapot hordott és selyemkendőt, és bohémkodott és úgy beszélt, mintha Kornél lenne. Ő ezt már elsütötte, ne utánozzam. Mondom, én nem utánzok semmit. Én tényleg Esti Kornél vagyok. Erre csak legyintett, és meghívatta magát egy sörre. Ha viszek neki, elhiszi. Vittem. De nem hitte. Erre elmondtam neki, hogy én nem az az Esti Kornél vagyok, akit Kosztolányi megírt, én egy evilági Esti Kornél vagyok, ez a polgári nevem. Tessék, itt a személyim, nézze meg, mondtam, s az orra alá dugtam az iratot. Apám Esti József, engem pedig valóban a Kádé iránti tiszteletből nevezett el a hősről. Ennyi. Nem több. Oké, elhiszi. De akkor is. Nagyon hasonlítok egy fickóra, aki ugyanígy néz ki, ugyanígy beszél, s néha ő is Esti Kornélként mutatkozik be. Kire, kérdeztem. Balogh Tamásnak hívják, felelte, s becsmérőlően lebiggyesztette az ajkát. Nem ért semmihez, mondta. Csak van. És tényleg ugyanúgy néz ki, mint én. Mindannyian hasonlítunk egymásra, feleltem. Ott-hagytam. De folytatom Tünde meséjét:

A tanár is észrevette Orsolyát. Meghívta egy italra. Bár a lány csak narancsot kért, vodkával kapta. Igaz, előtte is úgy itta. Beszélgettek, majd a tanár kérésére letegeződtek. Aztán ki-ki visszament a saját társaságához, Orsi hozzánk,

a tanár az asztalához, ahol még mindig a bajszos részeg beszélt. Azonban én láttam jól, hogy Orsi és a tanár pillantása ezek után többször is találkozik az este folyamán, és ilyenkor mindig mosoly is követi. A szemek után a szájak mosolya. Hajnaltájt Orsolya a barátjával hazament, a férfi még maradt. Az osztály még hétfőn is látta rajta az „átbeszélgetett” szombat éjszaka nyomát. Orsolya (és akik még ott voltak) cinkosan összenéztek: Ők tudják, tanárunk mitől olyan fáradt hétfő reggel.

Ekkor feleltetett. Később elárulta, nemcsak azért, mert kötelessége, de mert ezáltal nyer vagy tíz-tizenkét percet, amikor nem neki kell beszélnie. Beszéljen a diák. De kicsoda? Orsolyára nézett, szemével kérdeve, akarsz-e felelni, Orsi? A lány nem akart. Felütötte hát a naplót, ahol nyílik, az felel. Orsolyánál nyílt ki. László, téged hallgatunk, nézett a tanár az osztály egyik legjobbjára. A többiek fellélegeztek. Akárcsak a *Tanár úr kéremlében*, amikor felszólítják a jó tanulót. Itt László volt az osztály Steinmannja, a „pedálgép”, aki minden órára készül, aki jelentkezik, aki mindig mindent tud, aki mindig utoljára adja be a dolgozatát, mert csak ezt az egy mondatot még, tanár úr, csak befejezem a gondolatot... Senki sem lepődött meg azon, hogy ötöst kapott.

Aztán ismét szombat lett. A férfi találkozott Orsolyával. Már a lány miatt ment a Mindenjőbe. Hogy álcázza magát, múlt heti asztaltársaságához ült. Ám Orsolya látta, hogy nem figyel arra, ami elhangzik. Hogy megint őt nézi. És Orsolya – női kacérság miatt? vagy netán jobb jegyet remélve? nem, nem hiszem, hogy ez utóbbi miatt – integetett a tanárnak. Most ő akarta meghívni a férfit, de az nem hagyta. Jobb is lett így. Már így is figyelték őket, hogy mi van ezek között. De szimpátiánál több nem volt. Illetve (ahogy azt Orsolya a tanár egy később hozzá írt leveléből megtudta) a tanár kettős érzéssel kereste az ő társaságát. Egyrészt igen kellemes „aesthetikai élményt” nyújtott számára a lány, másrészt viszont „ethikai probléma” is volt számára. Józan kapcsolatnál többre gondolni sem mert, mert már a gondolattól is lelkiismeret-furdalása lett. Vágyott persze a lányra, de saját korlátait ismerve. Ő az ötvenhez közeledik, a lány még a húsztól is messze. Fiatal korban hosszabbak az évek, csak később tűnik úgy, mintha repülnének. A tanár tudja ezt. Ő is volt gimnazista, akkor lassan telt az idő. Év közben alig vánszorgott, óráról-órára szenvedte magát a mutató, felelés, dolgozat, testnevelés-órai futás volt feketebetűs ünnep a naptárban.

Ezeket a tanár írta Orsolyának. Ugye ez kiderült? Hiszen a lány máshonnan nem tudhatna ilyesmiről. Tizennyolc éves korában az ember még nem gondolkozik az idő múlásáról. A daliás időkről. Amikor az ember még lázadt. Mint mi. Fiatalon sok marhaságot megtettünk. Mostanra lehiggadtunk. Bár még egyik-másik ismerősöm néha odajön hozzám, hogy te, Kornél, nem csinálunk valami bulit, kérdezi, mire én csak megrázom fejem, s annyit mondom: öreg vagyok már ehhez. Erre rájön, ő is. Meghagyjuk a bulizást a fiataloknak.

Nézzük őket. Közben csendesen iszogatunk, beszélgetünk. Övék a jövő. Miénk a múlt. De még nincs vége a történetnek.

Orsolya egyre jobban megismerte a tanárt. A múltját. Bozóton született, ott végezte iskoláit is, de aztán tizenévesen elkerült otthonról, egyetemre, aztán ott is maradt, a nem túl távoli, de nem is szomszédos városban. Egyszer, tizennyolc éve hazalátogatott, de különben nem járt vissza szülővárosába. Volt egy felesége és van egy fia. A felesége nem meghalt, elváltak. Nem bánja. Éli életét, a fiát szereti, figyeli, mi lesz a gyerekből. Elég jól rajzol, ezt tőle kaphatta. Ennyit biztosan. A tanár még sohasem tanított. Mi voltunk az első osztály, akiknek a nyugdíjkorhatárhoz közeledve először magyarázott táblánál vagy máshol. S bár tanári diplomáját ezelőtt nem használta, mégis a művészetet foglalkozott. Egy múzeumban volt munkatárs, képek eredetiségét vizsgálta, néha restaurált. Írt egy-két művészeti könyvet már nem élő festőkről, és egyet a magyar képzőművészet mai állapotáról. Tanácsaival segíti a fiatalokat, akik megkeresik őt, persze, azokat. Legutoljára minket tanított. Utoljára Orsolyával beszélt, amikor áradt a folyó.

Tünde téved. Nem tud róla, de valótlant állít. Nem hazudik, neki hazudtak. A tanár, aki magát művészettörténésznek adta ki, nem az igazat mondta. Ezt egy a történetben eddig fel nem bukkanó epizód szereplőtől tudom. Ugyanakkor volt a bozói gimnáziumban gyakorlótanár, amikor a másik helyettesített. Bár a fiatalember még csak végzős egyetemista, eléggé jártas a modern magyar művészetben. S mivel jópár lyukas órája volt, bejárt mások előadására is. Így került be a tanár egy-egy rajz órájára, ahol meglepő dolgot vélt felfedezni. A tanár vázlatai, amiket a táblára skiccelt fel, „krétakezelésükben”, vonalvezetésükben, perspektívájukban és úgy általában, meg nem magyarázhatóan is hasonlítottak az egyik legjobb nevű ma élő és alkotó festő munkáira. Szerinte a tanár nem dolgozott soha múzeumban, vagy ha igen, akkor is csak mellékesen. Nem írt könyveket, csak kisebb tanulmányokat. Ellenben csinált mást. Festő volt ő, a jobbak közül való. De nem így hívják. Más neve van a festőnek mint a frissen avanszált tanárnak. És egy ideje eltűnt. Nem jelentkezett új képpel, tárlattal pár éve. Talán alkotói válságba került, talán betegsége volt, kézbajok, miegymás. Most gondosan ügyel inkognitójának fenntartására. Nem egy ember ő, hanem kettő.

Megkavarva az események menetét, Tünde ezek után azzal folytatta a mesét, hogy a leendő tanár megérkezik a városba. Azt már elmondta, hogy Orsolya találkozott vele utoljára, most azt, kicsoda először. Senki. Amikor a férfi megérkezett, senki sem várta az állomáson. Jöveteléről senki sem tudott. Szülei nem éltek már, ismerősei szétszóródtak az országban. Nem is akart találkozni senkivel, a hazatérést egyedül akarta megélni. Újra „itthon” lenni, szembesülni a régi és az új épületekkel, az utcákkal, terekkel. Az emlékekkel. Elindult hát a városközpont felé, s nem is találkozott volna senkivel, kalapját

szemébe húzta, nem nézett senki szemébe. Azonban valaki mégis felismerte, talán enyhén lúdtalpas járásáról vagy kissé előre döntött testtartásáról. Egy volt osztálytársa. Kedvetlenül vette tudomásul, hogy társasága akadt. Az útba eső első kocsmában ittak némi italt, s a másik felajánlotta a leendő tanárnak, lakjon nála, amíg a városban tanít. Ennyiben maradtak, indultak tovább. A férfi a gimnáziumba, bejelentkezni betegeskedő ismerőséhez. Az osztállyal is megismerkedett. Péntek volt ekkor. Hétfőn már ő tanította őket.

En tudom, hiszen a legjobb barát nője vagyok, hogy bár Orsolya korábban is bulizós típus volt, s most is az maradt, csak másképp. Amikor kitapasztalta, hogy a férfi nőideálja az „aranyos”-ban testesül meg, elkezdett azzá válni. Egyszer hallotta, hogy a tanár egy ismerősével arról beszélget, hogy ki nem állja az erős sminket, a hajfestéstől egyszerűen hányingert kap, az ékszerektől, főleg ha azok nem ott vannak, ahol nagyjából már megszokott, rosszul lesz. A disznóknak van karika az orrukban, mondta, a borjúnak meg a fülében, de egyiknek sincs egynél több, nemhogy még a szájba, szemöldökbe, ne adj isten, más, nem látható testrészre is kerüljön. A nő akkor szép, fűzte tovább a gondolatot, ha természetes. A született szép nő az igazi. De az aranyos nő akkor is szép, ha nem. Miért akarnak egyesek mássá lenni, mint való maguk? Miért kell más hajszín, miért kell műszempilla, műköröm, kilónyi festék és rúzs? Tényleg, kapott újra levegőhöz a tanár egy frissen eszébe jutott gondolat miatt, megírta ezt már jó Karinthy Frigyesünk is, az a novella címe, hogy *Festék*, és arról szól, hogy van egy férfi és van egy nő (a *Capillária* szerint csak e kettő van, ember nincs is, mert, no hagyjuk, mondta, tudod te is), és a nő már adja magát, kínálja ajkát a csókra s testét a szent egyesülésre, amikor a férfi magából kivetkőzve (hehe, ez jó, vigyorodott el, most figyelj a szójátékra) vetkőztetni kezdi ki ruháiból a nőt, lekerül róla a blúz, szoknya, a kombiné, a harisnya, a cicifix és a bugyi, és marad a nagy semmi, annyira kivetkőztette magából a nőt a férfi. Külsőségei, a ruhák, kupac rongy maradt belőle. Mint a vöröshagyma. Keresed a lényegét, a belső énjét, és csak fejteld, hámozod le a héjakat. Aztán a nagy semmi. Orsolya nem akart így járni. Csak szemkontúrt és igen visszafogott sminket használt, szolidan öltözködött. És nyert. Nem volt nehéz, ismerve az ellenfél taktikáját. De mondtam már: igazából nem akart semmit a tanártól. Nem jobb jegyért tetszett neki, nem izgatás céljából, nem incselkedésből, hogy most kacérkodok egy kicsit, kelletem magam, aztán amikor rámharap, amikor kezem, hajam, szemem, szoknyám felé kapkod, kérdem, bosszús-hangosan vagy fejcsóválva, némán, kapkodva, csillogó szemekkel, és akkor a kezére ütök, de tanár úr kérem! Orsi nem ezért tette. Egyszerűen önmaga akart lenni, mert tudta, hogy szép, és hogy a férfi, mint minden férfi szereti a szépet. Hadd örüljön. Orsi szerette, ha örülnek neki.

Különös, azt hittem, csak én gondolkozom így. Mármint ahogy a tanár. Van még köztünk valaki, aki a szép nőket szereti? Ám ezzel Tünde nem ért

a mese végére. Elmondta még, hogy volt az egy hónap alatt egy fogadóóra is, ahol a tanárnak meg kellett jelennie. Orsinak is ott volt az anyukája. Utána azt mondta lányának, hogy igen megnyerő a férfi modora, udvariasan beszél róla, okos és ügyes lánynak tartja, három heti teljesítménye alapján. Javasolja a rajzolást, tehetséget érez benned, kislányom. Ugy beszélt velem, mint régi ismerőssel. Rólad, mint új ismerősről. Ugye nincs köztetek semmi? Tudod, nem lehet. Csak. Öreg. Korombeli. Ismerhetném is akár. És Orsolya ekkor meglátott egy csillámot anyja szemében, megérezett egy rezgést hangjában. Tünde ezután elmondta a történet végét.

Orsolya az egyik órán letegezte a tanárt. Valamire tudta a választ, jelentkezett, s mint a kisdíák (tanáárbbáácsíí, taníítóóónééééíí), hangosan adott nyomatékot ennek. Csakhogy ő keresztnevéen szólította a férfit. Gyorsan javított, hogy izé, tanár úr, de már késő volt. Mindenki hallotta. És mindenki úgy tett, mintha nem hallotta volna. A padok közt azonban elindult a sutyorgás, a tudod-mit-jelent-ez összenézés. Aztán ez a susmus kikerült a folyosóra, onnan be a tanáriba, onnan át az igazgatóhoz. Az behívatta a tanárt. De nem tudjuk, mit mondott neki. Az ügy szépen elhalkult, a csoda három napig sem tartott. Ez az utolsó héten történt.

Az utolsó napon, az utolsó óra után, amikor tetőzött az árvíz, Orsi a Kalitkában ült. Üdítőt ivott. Arra gondolt, hétfőn jön vissza az osztályfőnök. Látta, hogy az ekkor már volt tanára a folyó felé ballag. Fízett, utána indult. Utol is érte, együtt mentek ki az áradó folyóhoz. A férfi arról beszélt, hogy az árvíz az ókori Egyiptomban az életet jelentette. Ritka esemény volt eljövele, termékenységet hozott. Máshol csak kárt okoz. Kis híján itt is pusztított. Erre Orsi rövid csend után ezt felelte: „Valami jó mégis van benne.” „Miért?” „Mert különben nem lenne.” És adott egy puszit a férfi arcára. Visszaindult. Megkérdezte, hogy a férfi nem tart-e vele. Az még maradni akart. Hogy meddig, nem tudjuk. Soha többé nem látta Nehéz Dénest.

Ez a vége. De miért csodálkoztok? Azt hittétek, én voltam az a tanár? Hogy az Esti Kornél nevet vártátok? Nem, nem. Én még nem ismerem az utolsó szerelmem.

CSIKI LÁSZLÓ

Hinta

AVAGY A SEPSISZENTGYÖRGY–MÁRKHÁZA EXPRESSZ
(részlet)

A park

*A régi barompiac helyén, a parkban volt az országzászló, gránit
bástyáit ötvenegyben lebontották, obeliszket raktak belőlük,
és vörös csillagot a tetejébe. Három
kézigránátot találtak az alapozásban Bolond Feri szerint.
Attól kezdve én nem játszhattam veled,
Bolond Feri sem aludhatott a langy talapzaton.
De azért szép volt az az égíró ceruzavég.
Gondoltam éjszakánként, egy ágyban nagymamával,
hogy nagyapa, a kis Tatus műhelyében körhintát barkácsolok
és rászerelem az emlékműre, de ahhoz kellett volna egy toronydaru.
Naponta nézhettem volna úgy a barátaimat,
amint láthatatlan székeken, magzat-tartásban
keringenek a közvécé és a törvényszék felett.
Varjú ült ott a toronyóra mánusán.
Azt láttam, valóságosan. Szinte a szemembe szúrt.
Bolond Feri a cukrászda lépcsőin térdelt azon a napon,
imádkozott egy pisztácia-fagylalt színű szentkép előtt,
éreztem a köszemlére kitett szívű Jézus édes vére ízét és a port.
Akkor, egy ünnep délutánján a magasból
végleg lebuljt a legjobb barátom. Nem te voltál.
Kiesett a körhintámból, és az forgott, csak forgott tovább.*

Az udvar

*Nagyapám elment deszkát árulni.
Asztalos volt, amíg élt. Stílszerű.
De be kellett volna állnia a bútorgyárba,
és inkább megüttette magát a széllel.
Sértetten feküdt az udvari almafa alatt a koporsóban:
a tisztos iparhoz ilyen betyárbútor barmolását méltatlannak
[tartotta.
Nagymama sötéten, felháborodottan állt a ravatalnál:
nem kapott friss tejfölt, kolbászt a piacon a torhoz,
és dühében már-már elsírta magát.
Mi meg éhomra a könnyeinket nyeltük egész nap.*

A színpad

*Hű, de ifjú voltam megint a régi színpadon, szóval a számban,
lent a tanárrá serdült diáktársaim ültek, homályosan.
Azt kellett volna mondanom nekik, egyezség szerint,
hogy a nép, hogy a haza, hogy benne mi, a dagadó maradék.
De én csak egy szóke hajszálat néztem a deszkán,
húsz éve hullt le, egy színésznő púderos vállát megsimítva.
Egy könnycsepp is ott hevert azóta, laposra taposva.
A masztix fürgeteges illata pedig kiszállt a könyvlapok közül,
és álbajszához ragadt egy színész, mint az igazi Kossuth Lajos.*

A villamos (Bukarest)

*Viorica, Nelu, Relu, Petrica és Jean Marais,
négy cimbora és egy hajadon
beköltözött egy tavaszi hajnalon
egy sárga villamoskocsiba,
izibe, Toshiba.*

*Számos nagyanyjuk fényképe lógott az ablakon,
mint színes paraván,
a vezetőfülke volt a budijuk,
azon egy kicsi lyuk,
s haladt a karaván
dallal az ajakán.*

*Hol a parlamentnél, hol a Titanban
laktak ők eképpen
letétben*

*naponta jónéhányszor,
mint pár transzhumáló transzhumán pásztor,
és szépen énekelték ezt estig.*

*Abogy elérték a ghencea-i restit,
megtapsolták őket az utasok,
köztük két akadémikus,
egy oltyán, egy kémikus.*

*Ott volt a ruha-shop.
Fel-felszállt hozzájuk a rendőr Ionica,
izibe, Toshiba,
s a szatócsok olyika.*

*Mikor végül Viorica megszülte
a kis Relut és Jean Marais-t,
vagy a kis Petricát és Nelut,
vagy Ionica két jobbfelét,
hogyan abban nincs hiba:
kicsi lett a kicsi lyuk,
és nagyobb lakást kértek
izibe, Toshiba,*

mert szűk a bértelen bérlet.

*És semmi gond,
bár sok a baj,
kiutalt tüstént a hivatal
egy tehervagont –
láss csodát!*

*Bukarest, Craiova, Magyarcsanád
között lakik azóta a nagy család.*

A harmat

*A belvárosból kivisztek a legyek.
Az autóbuszok sem bírják már sokáig.
Érzed-e az égett gumi szagát,
az üveg szagát érzed-e?*

*Hajnalban jöttem vissza a csalán közül,
egy közvécé előcsarnokában találkoztam
a bal latorral és egy harmatcseppet
tettem kitárt tenyerébe.*

*Itt nincsen harmat és legyek sincsenek,
és én úgy szerettem akkor a várost,
kinyitottam volna az összes vízcsapot,
mossa, mossa, mossa át.*

Az üveg szagát érzed-e?

PETŐCZ ANDRÁS

egy utazás emléképei

*egy vékony arcú férfiről
jutott eszembe az a távoli
sziget a múltkoriban,
feltűnt a hegyes álla
meg az érzékeny,
kicsit fáradt arca*

*nem tudtam elképzelni,
mitől is olyan szomorú,
kissé
szorongva ült valami fiatalokkal
zsúfolt szobában,
olyan
nagyon egyedül volt,
és nem tudtam,
nem tudhattam,
hogy közülük tartozik:
csupán
az érzékenységét láttam*

*régen jártam már ott,
azon a szigeten,
a parton tintahalat ettem,
és láttam meztelen napozó embereket,
szépek voltak,
szép mozdulataik megmaradtak,
itt,
az emlékezetemben,
ahogy elnyújtóznak
abban az eszméletlen,
sűrű napmelegben*

*mezítláb szaladtam fel a tengerpartról,
akkor, ott, ott, a szigeten,
a forró homok égette a lábam,
könnyedén futottam,
nem érdekelt,
mit is gondolnak rólam*

*őrizd meg a méltóságodat,
kiabált utánam valaki,
csak a méltóságodat,
legalább*

*valami nagy-nagy utazásra emlékszem,
pedig csak lementünk délre, oda,
arra a szigetre,
néztük a szigetlakókat meg önmagunkat,
ahogy elégünk a napon, ott,
távoli tájon*

*mostanra csend van már arra,
nincsen a szigeten semmi félelmetes,
alszanak a szigetlakók a déli pihenőidőben,
a halárusok is alszanak,
a pincérek is alszanak,
alszanak a nyaralók,
égett bőrük fájdalma is alszik,
alszanak a háztulajdonosok,
álmukban a másnapi bevételt számolgatják,
alszanak a prostituáltak,
testükben nyugszik az éjszaka örülete,
alszanak a zenészek,
alszanak a szépfiúk,
a drogárusok is alszanak,
és alszik mind, akinek kezéhez tisztaság tapad*

*tizenöt éve már, hogy arrafelé jártam,
úgy elmúlt minden, mintha meg se történt volna,
látom magam,*

*ahogy a parton rohanok végig negyven fokban,
ahogy tintahalat eszem egy kisvendéglőben,
egy nagy teret látok, csupa kő az a tér,
csupa fehérség,
egy hajóállomást látok,
ahol valaki táblával a kezében rám vár,
és együtt vagyok azokkal, akikkel együtt voltam,
akikkel már nem vagyok együtt*

*onnan, a szigetről, egy kisvárosba utaztam akkor,
kedélyes rosszarcú emberek vettek körül a hajón,
a vonaton,
féltettem azokat, akikkel együtt voltam,
akikre nem tudtam vigyázni akkoriban*

*bejártam az egész délvidéket,
gyönyörű hegyeket láttam,
félelmetes völgyekkel tarkított magaslatokat,
kopasz, pusztuló, sziklás hegyeket láttam,
lecsupaszított hegyoldalakat,
meg szegénységet is láttam*

*aztán meg háború is volt
arrafelé, fegyveresek
járkáltak ott, a tengerparton,
és a fehéren izzó kövek
között törölgették
verejtékező homlokukat*

*csupa fehérség hvar szigetén,
a napfény, mint a fehéren izzó
magnézium*

*messze-messze délen,
ott lent, a szigeten,
ma is várnak rám
az ottlakók:
ellustult és mégis nyugtalan,
zavaros szemű férfiak*

PODMANICZKY SZILÁRD

Két kézzel búcsúzik a leopárd

(REGÉNYRÉSZLET)

20. fejezet

Doktor Touswoos csak Kremkus rögzítőjét érte el. Ne nősj meg, érted?, ne nősj meg, érted?, ismételte a Doktor, miközben a vérző férfit nézte a furgonban, aki minden erejét összeszedve figyelte a Doktort, szemeit résnyire összehúzta, arca eltorzult. Mire a Doktor visszaért a furgonhoz, a férfi már ájtultan terült el a két ülés közt lelógva, fejét a kéziféknek támasztva, és csak folyt és folyt az orrából a vér.

A Doktor előkapta az ülés mögül orvosi táskáját, amelyben szerszámokat és segédeszközöket tartott. Levette a férfi zakóját, egy széles és erős ragasztószalaggal körbetekerte, majd az üléshez ragasztotta. Egy olajos ronggyal letörölte a vért a kezéről, indított.

Egy kereszteződésben letért a kórházhoz vezető útról, a megpörgetett rendőrautó felé vette az irányt. Jó lesz így, vagy nem lesz jó, mindegy, morfondírozott Doktor Touswoos.

A rendőrautó még mindig ott állt keresztben az úton, két kisgyerek járkált a kocsik körül. A Doktor elküldte őket, majd egyenként kiszedte a rendőröket az autóból, akikről sűrű és tömény szeszszag csapott föl, vérnek nyoma sem volt, csak nyöszörögtek, ahogy kihúzta őket az útra, egyenként a vállára kapta, majd a hagyaték közé fektette a rendőröket, akik mintha lázas betegek lennének, hadonásztak és dűnnyögtek, de amint megtalálták helyüket a furgon platóján, elhallgattak.

A Doktor leparkolt a kórház főportája mellett, a bejárat melletti görgős betegágyat a furgonhoz tolt, majd egyenként ráfektette mindhármát, a két rendőrt, a hagyatéki megbízót, keresztben.

A portás ijedten méregette Doktor Touswoost, de amint látta, egyik férfi sincs magánál, és a civil ruhás csurom vér, azonnal hívta az ügyeletes orvost. Mi történt, faggatták Doktor Touswoost, aki csak annyit mondott, hogy egy rendőrautóban talált rájuk az utcán, sehol senki, ki tudja, mióta lehetek ott. Mielőtt fölvehették volna a Doktor adatait, a hirtelen támadt kavargásban kilépett az ajtón, s furgonjával máris beleveszett a forgalomba. A legközelebbi telefonfülkénél megállt. Hirtelen feltámadt a szél, majd elállt, egy kisebb légörvény kavargott a fülke körül, apró, fehér tollakat pörgetett, fölemelte, majd

leejtette őket. Kremkust ezúttal sem találta otthon, a rögzítőre csak egy mondatot mondott: nőülj meg nyugodtan, majd még kereslek.

Doktor Touswoos visszaült a furgonba, még nem tudta, merre menjen, de indított, a platón megcsörrentek a hagyaték darabjai. Még egy ilyen fuvar és abbahagyom, vagy már most, nyugdíjba megyek, még hogy embereknek dolgozni?, ezeknek?, semmit, egy tapodtat se, senki kedvéért, úgy kevernek, hogy azt már követni se lehet, elment az eszük, gyökerestül, mindenestül elment, elegendem van belőlük, a gyatra hatalomkényszerükből, a gyatra öléskényszerükből, a gyatra szerzéskényszerükből, a gyatra szeretetkényszerükből, meglátni és megszerezni, meglátni és megölni, mind csak egy pillanat, és csak egy pillanattig tart, holnap még emléke se marad, bármit meg lehet tenni, bármit, ami másnak is látszik, valamennyire másnak, pokolba az üzletemberekkel, belőlünk csinál üzletet az állam, belőlünk csinál üzletet az alvilág, életfogytiglan üzletfelek vagyunk, valakinek az üzletfele, nincs kiszállás, üzletfélként születünk és üzletfélként halunk meg, az üzletfélség az egyetlen módja, hogy fönn-tartsuk magunkat, az üzletfélség mindenkit behálóz, és mindenkit arra kényszerít, hogy valamit vagy valamijét eladhatóvá tegyen, hogy eladható legyen az esze, hogy eladható legyen, amit emelni, húzni, vonni bír, némelyiknek még a csontváza is eladható, eladható a mája, a szeme, a tüdeje, mindennek és mindenkinek szabott ára van, ha valaha beáll az ember egy árnévsorba, azonnal tudhatja, mennyit ér, ebben tévedni nem lehet, azonnal bárki föl mérheti, mennyit ér, s amiye van, azonnal eladhatja, mert percekben belül éhen hal vagy szomjan hal, s ha azonnal felméri, mennyit ér, azt is tudhatja, mi vár rá, hogy fog eltelni az élete, mert látja másokon, látja azokon, akik annyit érnek, mint ő, s már öreg korukra mindent eladtak, mindent eladtak, ezért már nincs semmijük, az öregségük van, a kezük, a bőrük van, a várható haláluk, s amiért eddig készek voltak mindenüket eladni, s már belerokkantak az üzletelésbe, hát végül alamizsnát kapnak, hogy csak még látszatuk maradjon, hogy látszata legyen annak a hálának, amit senki nem érez irántuk, csak tűnjön valahogy úgy, még élnek, testestül-lelkestül kifosztva, s a kifosztók legszívesebben lemészárolnák őket, egyetlen szó nélkül, de nem teszik, mert még nem tudják másként eladni, csak, mint mézárhlást, de már nincs messze az idő, már dolgoznak rajta, hogyan lehetne még az alamizsnát is megspórolni, és már spórolnak vele, minél kevesebb alamizsnát adnak, annál kevesebb ideig kell adni, és már amúgy is kiölt belőlük minden egészségfoszlányt az életüzlet, így hát remélik, mihamarabb elpusztulnak, láthatatlan kezeikkel taszítják őket mind közelebb a zuhanáshoz, és láthatatlan kezeikkel szabják mind szűkebbre az életteret, hogy akiből már minden üzletet kinyertek és kipumpáltak, azok húzódnak az élet minimumára, már meg se mozduljanak, várják a végüket, s ezt bátran elnevezik sorsnak, mintha ez így és csak így történhetne, sehogy máshogy, mindenkivel az üzleti értéke szerint történik, s másra esélye sincs, az esé-

lye csak az álmodozás, az örök álmodozás, amely álmok egy idő után mintha megtörténtnek tűnnének föl az emlékek között, s végül már csak arról álmodozik, hogy legalább álmodozhasson tovább, ül az ember a széken és álmodozik, nem történik vele semmi, álmodozik, arról álmodozik, hogy történik vele valami, följebb húzza a pokrócot magán, a kezére nem néz, fölpuffedt, a körmére nem néz, beszakadt, az arcára nem néz, már látni se bírja magát, mert már csak azt látja, aki végigvonult az életén és mindenét kiárusította, a gyerekorát eladta az iskolákban, reggeltől estig betűket és ábrákat bámult szigorú felügyelet alatt, hogy minél nagyobb üzleti érték legyen, aztán amikor üzleti érték lett, családot alapított, egyre másra hozta világra az utódait, s közben mindenét üzletté tette, hogy az utódoknak üzleti értéket adjon, a fiatalságát kiárusította az utódok miatt, s közben az utódait is betelerelte az üzleti folyosóra, ahol már várták őket és méregették, kiből milyen üzlet lesz, s mire végre eladták az utódokat, látják, azoknak sincs nagyobb üzleti értékük, mint nekik, hiába minden, de mielőtt levegőt kapnának, fejvesztve veszik tudomásul, hogy az ő szülei elveszítették minden üzleti értéküket és már csak alamizsnán élnek, és nem bírják ezt nézni, ahogyan élve válik semmivé egy ember, mert már nincs milligrammnyi üzleti értékük sem, s akkor fejvesztve rohannak a szülőhöz és vigasztalják és biztatják, pedig tudják, most már tudják, mert meglátják magukat a gyerek parányi esélyű üzleti értékében, és meglátják magukat a szülei megsemmisült üzleti értékében, és meglátják hirtelen magukat, ahogy két fokozat között minden erejüket összpontosítva, fölkorbácsolva az indulatokat és fölkorbácsolva üzleti értéküket, még egy gyászos próbálkozást tesznek arra, hogy értéken felül eladják magukat, hogy ne a szülei sorsára kerüljenek, és ha már a szülei erre a sorsra kerültek, magukkal együtt húzzák ki ebből a sorsból, de azt már nem lehet ép ésszel kibírni, ezt a minden határon túli erőfeszítést, és minden határon túli, kétségbeesett küzdést, amely utolsó lehetőség arra, hogy a lehető legmagasabb áron eladják magukat, és az utolsó lehetőség arra, hogy amit a szülei elmulasztottak, mert mindenüket eladták az utódok miatt (miattuk), azt most visszavegyék, de visszavenni már nem lehet, csak megfeszülni, belefeszülni a mérlegbe, még nagyobb súlyúnak látszani, és még nagyobb üzleti hasznot várni az utolsó erőfeszítésekért, mert már látszik, nincs több lehetőség kibújni az üzleti sorból, és az utolsó erőfeszítésekre beleöregszik az ember, már öreg, és nézi a szüleit, ők is öregek, az életük végén járnak, és már senkinek nem érnek semmit, és akkor egymást nézik, mit tegyünk, legalább egymásnak érzünk valamit, és egymásnak érnek is valamit, de tudják, nem erről álmodoztak, nem ezt akarták, de még mennyire, hogy nem, és aztán már csak a napok vannak, még egy nap és még egy, mi felé mennek, tudják jól, elfogadják az állami alamizsnát, aztán mennek tovább, a következő nap felé, és várják az újabb alamizsnát, úgy várják, mintha egyszer csak majd több lenne, mintha egyszer beállítana valaki hozzájuk, és közölné velük, el-

nézést, félreértés volt az egész, önök sokkal, de sokkal többet értek és érnek ma is, elnézést, biztosan érezték, hogy csak valami félreértésről lehet szó, ezt várják, hogy egyszer elhozza valaki, megjelenjen az ajtóban a különbözettel, annak különbségével, amennyivel többet értek-érnek üzleti szempontból, és nézik az ajtót, várják, hogy a félreértés kiderüljön, minden csengetésre össze-rezzennek, talán most, talán most jött el a nagy pillanat, amelyben megkapják álmaik különbözetét, és készen állnak, készek a megbocsátásra, készek elnézni a félreértést, nem baj, legalább az utolsó pillanatban kapják vissza, kapják meg az álmaik különbözetét, legalább az utolsó pillanatban derüljön ki a félreértés, még a halálos ágyon is jó, még ott se késő, vagy ha már nem hall az ember, akkor legalább lássa, vagy ha nem lát, akkor legalább hallja, minden perc alkalmas megbocsátani, az utolsó is, csak jöjjön, jöjjön már valaki, és hozza el a különbözetet, az nem lehet, hogy nincs különbözet, hogy csak ennyi, hogy ennyi lenne az ember üzleti értéke, az nem lehet, hová lett, kinél van a különbözet, ki vágta zsebre, mert valaki zsebre vágta, azt se tudja kiét, mindegy is neki, ott őrizgeti a különbözetet, és csodálkozik, miért vannak oda annyira a többiek, mert odavannak, már teljesen odavannak, szobák között csoszognak, esznek, isznak és hallgatják a híreket, hátha szó esik a különbözetről, hátha valakinek eszébe jut, de nem, ezt aztán várhatják, a különbözet fölszívódott, s magukba törve ott állnak a kövön, hogy akkor lehetséges?, lehetséges, hogy egy életen át meglopták őket?, van ilyen, egy életen át folyamatosan ki lehet rabolni?, miért kellett ezt elhinni, hogy ennyi és ennyi az ő üzletit értékük?, mert nem volt más?, nem volt más, senki nem kínált többet, s most hogy már nincs mit eladniuk, még talán arra gondolnak, ami lehetetlen, hogy ők éltek volna túl bőkezűen, túl pazarlóan, s most itt e pár bútor között, valamelyik fiókban az alamizsnával, most, ez a kérdés, ha már nem jön senki a különbözettel, hogy akkor ők, rajtuk múltott az egész, és akkor már, mintha a halálba mennének, még egyszer végiggondolják az életüket, hogy is volt, hol is van a különbözet?, hol mentem el a különbözet mellett?, hol tudhattam volna hamarabb, hogy nekem jár a különbözet?, kitől kértem volna?, ki az, aki beismeri, hogy nála van az én különbözetem, vagy tudja-e egyáltalán, kinek a különbözete van nála?, és hol van az megírva, hogy én csak ennyit érek?, sehol, sehol nincs megírva, mégis olyan, mintha meg lenne írva, mintha a születésem első percétől tudnom kellene, ennyi és ennyi az üzleti értékem, ebből pedig erre és erre a sorsra telik, nem többre, többre nem, mert akkor már a születésem első percében földadnám, ezzel az üzleti értékkel nem lehet élni, ilyen kilátásokkal minek, rászületik az ember a listára, és onnan már nincs tovább, micsoda hülyeség ez?, és még ha akarná is, hogy lehetne növelni az üzleti értékét?, mit adjon még el magából?, mire vegye, kényszerítse rá magát?, hát semmire, már semmire, itt az öregség, a lista legalján vagyunk, már csak pottyanni kell és lehet, ennyi van, az üzleti érték meredek listája, és aztán az egyetlen megnyugtató,

hogy ennek előbb-utóbb vége lesz, hogy nem kell az idők végezetéig a különbözetre várni, mert nem jön, az már biztos, hogy nem, esetleg még a lelkem nyugalma meggyerő ember csönget, azt mondja, vallási alapon, hogy valójában az ő vallása a különbözet, amely a különbözethiányon feldúlt lélek békéjét egyhamar megadja, egy kis elmélyülés, egy kis hit, és megadja, és bánd meg, hogy egyáltalán akartad a különbözetet, bánd meg, hogy arra gondoltál, jár neked, bánd meg, hogy valaha is firtattad, hol vagy az üzleti értéklistán, és felejtse el, amiről álmodoztál, és jegyezd meg, nem kellett volna álmodozni, hanem szépen nézni a sorsod, füled-farkad behúzni, és áhítattal várni a földi út végét, mely nem nyomorúságos volt, hanem ilyen, egyetlen szóval, kettővel, ez ilyen, és minél többször bolygatod, hogy miért ilyen, annál mélyebbre süllyedsz benne, annál öregebb vagy, annál alkalmasabb a pusztulásra, és azt mondják, ne várd a csöngetést, mert nem fog csöngetni senki, akár le is szerelheted a csengőt, aki hozzád érkezik, az nem használja a csengőt, és csak rá méltóztass várni, mert ő jönni fog, el fog vinni innen magához, hogy amíg hosszú utad során kékre-zöldre püfölted magad, addig az ő házi patikájában megkapod a sebtapaszt, mindenféle gyógyírt találsz ott, ezt mondják, készülj az égi patikába, ahová nem kell receptet váltanod, betegségedre végleges gyógyulást nyersz, amit itt nem kaptál meg, azt ott megkapod, végleg kiszálsz az üzleti életből, és végleg beszálsz az égi patikába, és gondolod, miért ne lehetne így, erre gondolsz, ez a gondolat épp erre alkalmas, hogy akkor itt már mindent leépíts, már nem kell hallanod, már nem kell látnod, a fejedben szabadon kavaroghat a begyűjtött emlékkép-kollekció, és már becsukod a szemed, becsukod a füled, már nem kavarr föl semmi, és ez jó, ez már jó így, ne kavarrjon föl többé semmi, és már nem kell a különbözet, a csönd és a sötétség kell, mely ott áll készen benned születésed óta, ott nőtt és utazott veled a csönd, a teljes csönd és a teljes sötétség, ő volt, ők voltak egyedüli útitársaid, akiktől nem akartál tudomást venni, nem láttad és nem hallottad őket, most láthatod és hallhatod, amint eltűnt rólad minden, amint kiléptél az idő sodrából, már csak ők vannak neked, ők ketten, a sötét és a csönd, velük folytatod tovább, ők lesznek örök útitársaid, egyik az egyik kezébe fogja, másik a másikat, és vezetnek némán és vezetnek láthatatlanul, hová is?, már bárhová, nincs megállás, csak a mozdulatlan, súlytalan suhanás, át az időn, túl mindenben, olyan jól, hogy visszajönni többé már nem akarsz.

Doktor Touswoos kinyitotta a szemét, egy parkolóban állt, valahol messze a várostól, egy erdő kövezett szélén. Alkonyodott, a fák árnyai hosszúra nyúlva mutattak felé, a köztük átszökő résnyi vonalakon a napfény barázdált, mozgó sávjai lebegtek. Szellő járt a lombok között, leheletnyi szellők, és mind külön-külön, végigkísérte, ahogy egyik lombátorból átszökken a másikba, majd fel egészen a csúcsig, s onnan vissza egy kisebb törzsű fa oldalán. Az árnyas és napos vonalakon madarak billegtek, fölcsíptek valamit a földről, le-

ejtették, aztán tovább kerestek. Arrébb egy nyüzsgő hangyaboly, óriási teherforgalommal. A bokrok alatt néhány rágcsáló is megjelent, hirtelen változó, gyors mozgásuk alig követhető, az egyik pillanatban itt, a másikban ott, nehéz volt elhinni, hogy e kettő ugyanaz.

Doktor Touswoos kiszállt a furgonból, s elindult az erdő belseje felé. Kezeit zsebre vágta, apró lépésekkel haladt előre, a vastag avar mélyen besüppedt talpai alatt, ahol pedig száraz gally keresztezte az útját, roppanva kettépattant. Fákat, kidőlt fatörzseket kerülgetett, míg végül rátalált a kis patakra. Alig folyt benne víz, éppen csak csörgedezett, de hús és ízes volt minden tenyéryni belőle. Már vagy tíz éve nem járt erre; minden változatlan. Leült egy nagyobb kőre, az oldalán a moha puha felszínén végighúzta a kézfejét. Miről is van szó?, kapta föl a fejét, de hát ennek itt már semmi értelme. Miről is volt? Semmiről. Az égvilágon semmiről. Nem mondtam semmit és nem gondoltam semmire. Már nem emlékszem. Nem emlékszem. Épp csak ennyi volt.

21. fejezet

A Kremkus-ház kontúrjai, a parkkert dzsungeljének vonulatai fölerősödtek Kremkusban, aki útban hazafelé, a háztól alig száz méterre megtorpant, újra és újra végigmérte a házat és a parkkertet, mintha a vakolat erősebb színű lenne, mint az utcában a többi házé, mintha másfajta fény esne a házra és a parkkertre, amelynek méretei sokszorosát mutatták a mostaninak Kremkus gyerekkorában, egyszerűen összement minden, megszikkadt, ugyanakkor a színe megélénkült, vajon csak Kremkus növekedésének köszönhetően?, olykor végeláthatatlan sétának tűnt, míg a ház egyik sarkából elért a másikba, most viszont néhány lépés mindez, s maga a parkkert is úgy állt, mint egymásba fonódó bűvő- és rejtekhely-labirintus, amelyben akár napokra is eltűnhetett, gondolta, eltűnhetett minden elől, amit nem akart látni, vagy csak egyszerűen azt a helyet kereste, ahol minden az övé, minden őt óvja és fedezi, a bokrok és földre hajló lombsátrak alatt akár órákat is eltöltött, hogy mivel, ma már nem emlékszik, csak arra, hogy körbefonta a zöld, s talán beszélt is magában, valakihez beszélt és mintha ott lett volna, hallgatagon a lombsátor alatt, vele Kremkussal, aki minden nap újra átéli a régi napokat, amikor például a kincset kereste a házban, már nem tudja, mi oka volt rá, de kereste, mindenütt a kincs nyomát látta, és képes volt hajszalnyi repedések mentén megbontani a vakolatot, hogy mögötte rátaláljon a kincsre, de a kincs nem volt ott, tudta, tévedhet, és a kincset nem lehet ilyen egyszerűen megtalálni, szépen bontogatta a ház vakolatát, majd erős ragasztót kevert és visszarakasztotta a lepattintott faldarabot, ahol csak tudta, lebontotta a ház vakolatát, de néhány meglepetten elfutó pókon kívül mást nem talált, pedig biztos volt benne, a kincs itt van valahol a házban, hogy milyen kincs, fogalma sem volt, de leginkább egy fém kazettát

képzelt el, egy egészen aprót, amely a vakolat mögött a falba illeszkedik, és benne ott a kincs, talán érmék és ékszerek, hogy ki rakhatta oda, nem tudni, néha a szüleire gondolt, végignézte kulcsaikat, mi mit nyit, van-e rajta ismeretlen kulcs, amely a páncélkazetta kulcsa, de nem volt, a páncélkazetta kulcsát máshol őrzik, egy másik rejtekhelyen, ami természetes, gondolta Kremkus, a páncélkazetta kulcsát is elrejtették, de ha nem is ők rejtették el a páncélkazettát a vakolat alatt, akkor egészen természetes, hogy nincs hozzá kulcsuk, egyszer arra gondolt, apjától megkérdezi, szerinte van-e a falban páncélkazetta, számtalanszor megközelítette apját ezzel a kérdéssel, az apja ránézett, és azonnal tudta, nem kérdezhet a páncélkazettáról, sokkal inkább azt, hogy hány kilométerre van a Nap a Földtől, és ha a világ végtelen, mi értelme van annak, hogy a Föld a Nap körül kering, miért van az, hogy ott kering, miközben a világ meg végtelen, úgy végtelen, mondta az apja, ha eldobsz egy botot a világban, akkor utána fölveszed, és egész életedben hajigálhatod, nem fog beleütközni semmibe, és ha itt a Földön dobálsz, azt is végtelenül dobálhatod, mert a Föld felszíne is végtelen, és ahogy a Nap körül kering, az is végtelen, csak ismétlődik, végtelenül ismétlődik, és a világ is úgy végtelen, hogy minden pillanatban ismétlődik, Kremkus a fejét fogta, és azt mondta, akkor én miért nem vagyok végtelen, én miért nem ismétlődök végtelenül, vagy a nagymama, akit eltemettünk, miért nem ismétlődik végtelenül, helyette ott fekszik a föld alatt, egyben a földdel, és azzal együtt ismétlődik és nem külön, miért van az az érzésem, hogy ez nem is igaz, és miért próbálkoztatok azzal, hogy a nagymama elutazott, mikor ti is nagyon jól tudjátok, hogy világegyetében utált utazni, minek menjen, mindenütt ugyanaz van, és akkor most jól elutazott, hátha ott nem ugyanaz van, csak nem tudtuk, mondta az apja, hogy hogy mondjuk el, hogy meghalt, olyan nehéz ezt elmagyarázni, mit kell ezen magyarázni, mondta Kremkus, tudom én jól, mivel jár ez, de ennyi virágot életében nem kapott a nagymama, mint a temetésén, végre kiérdemelte, igazi ünnep lehetett volna szegénynek, ha él, de hát az utolsó pillanatban meghalt, így nem, sajnos már nem láthatja, mennyi szép virágot kapott a temetése napján, de ha legalább pár nappal hamarabb rendezik a temetését, mielőtt még meghal, hogy örült volna a virágoknak, így meg mi haszna, elkésett mindenki, a temetésre túl késő virágot vinni, sokkal hamarabb kell, aki csak a temetésre visz virágot, inkább ne is vigyen, ott játssza mindenki az eszét a temetésén, hogy innye, pont most hoztam volna virágot a nagymamának, az meg pont most halt meg, micsoda szerencsétlen egybeesés, pedig jól tudta mindenki, soha életében nem vitt virágot a nagymamának, s most, hogy már nem vihet, megjelenik egy csokor virággal és búslakodik, hogy feleslegesen igyekezett ennyire, pont lekéste a nagymamát, már nem tudja odaadni neki a csokrot, csak leteszi a sírjára, ráadásul váza nélkül, elhelyezi a gyász virágait a sírdombon, a váza eszébe se jut, minek egy váza egy halottnak, a gyász virágai vízszintesen dísz-

legnek, holott úgy hozzák, mintha az élet virágai lennének, szépen megkötözve, s amint belép az élet virágaival a temetőkapun, hoppá, a fejéhez kap, ezek a gyász virágai, és azt mondja, végül is elég egy embernek egy alkalommal virágot vinni, s ha ez a temetése napja, akkor a temetése napja, egy ember egy virág, ez egészen érthető, bőven elég a temetés napján beismerni, mennyire szerettük őt, hoztunk virágot is, igaz, már nem látja, de hogy is vette volna ki magát, ha még életében beismerjük, hogy szerettük, és csokrot adunk neki, egészen hülyén jött volna ki, mintha már most temetnénk, biztosan értetlenül állt volna a csokor előtt a nagymama, még azt hitte volna, most akarjuk tudni a temetési virágot, mert lehet, hogy a temetés napján nem érünk rá, ezért időben át kellett adni a virágot, amelyen elsősor azért nem látszik, hogy az élet vagy a gyász virága, szóval, jól van ez így, elég nagy baj az, hogy ezt a szép csokrot a temetőbe kell vinni, ezért hát a temetés előtt még megmentenek néhány szálát a csokorból, annyira jók benne a színek, hogy egy-két szál föl se tűnik, a virágkötő úgy se lesz ott a temetésen, de mennyit is érdemes kivenni a csokorból?, a felénél azért kevesebbet, ellazul a kötés, de hogy temetésre is páratlan szálát illik-e vinni, mint születésnapra, azt nem tudni, vagy annyi szálát, ahány éves volt a nagymama, az azért sok, különben is, hány éves is volt?, a csuda tudja, öreg korban már mindegy, hány éves az ember, különben pedig abból a csokorból akkor illetlenség lenne kimenteni otthonra pár szálát, pedig hát milyen sors vár rá a temetőben, gondoljuk csak meg igazából, főleg váza nélkül, mert vázát senki nem visz, és csodálkozik, nem tudja hová rakni a virágot, gondolta Kremkus az apjáról való gondolatok közt, aztán elindult a ház felé, az utcai forgalom amúgy is megélenkül, és megint csak furcsán méregették Kremkust, ahogy ott áll a házatól száz méterre, és figyeli az épületet, mintha azt várná, hogy az elmozduljon valamerre, de leginkább, mintha nem ismerné fel a házat és a parkkertet, amelyek méretüket elveszítve ugyan, mégis kibogozhatatlan emlékhálót vetettek Kremkusra, oly sűrű szövésűt, hogy olykor elhibázott lépésnek tartotta ide visszatérni, úgy érezte itt magát, mint régen, annak ellenére, hogy ő magában számtalan változás ment végbe, ám mégis, mintha a ház és parkkert kényszerítené arra, hogy ugyanaz az ember legyen, mint egykor, mintha a ház és a parkkert szigorúan csak a kis Kremkust ismerné el Kremkusnak, ezáltal a nagy Kremkusnak itt semmi keresnivalója, és hiába az emlékezet, amely napokon át kellemes lebegésben és kíváncsi figyelésben tartotta Kremkust, ez lassan elmúlt, mindent újra átélt, és mindent újra végigélt, az emlékképek ettől még nem mozdultak, lebilincseltek és lekötözték Kremkust, a munkájával sem haladt, amely akkortájt az életrajzi regényem volt, körbefogták az emlékfalak és mozdulni sem engedték, s furcsa módon a házból való elköltözésük utáni idő vált egészen régmúlttá, a közelmúltja eltávolodott tőle, a jelenje pedig meg sem született itt, csak házon kívül, s ha ide visszatért, azonnal a régi Kremkust találta magában, a legrégebbit, akire eddig

higgadt emlékezéssel gondolt vissza, most viszont egyszeriben fojtogatta, amint átlépett a parkkert kapuján, s a töredezett járdakövön a ház bejárata felé tartott, mintha gyermekkori bilincsek csattannának egész testén, s ha a dolgozószobában az asztalhoz húzta a széket, mintha olyan asztalhoz ülne, amelyen az élet csupa másodpéldányai lennének, amelyek egyszer már megtörténtek, s most mégis, mintha most újra ugyanazt kellene fordítania, amit idővel ezelőtt már lefordított, nem látta értelmét a fordításnak, aminek előbb örült, talán új kezdet közeleg, ám amint elhagyta a házat, fejben ismét dolgozni kezdett, és újra értelmét látta a munkájának, semmi nem változott, maradt a régi folytonosság.

A parkkert kapuján átlépve, hallotta, amint a szomszéd férfi sövényvágó olója hevesen csattog, s a sövény ágaiból méretes darabok suhannak a földre. A ház lépcsőfeljárójánál megállt, elővette felső zsebéből a napilapot, guggolva egy félmagas lépcsőfokra ült. A lap többé-kevésbé érdektelen hírekből állt, óriási betűdömping, gondolta, jön és megy a szövegelés, a képek többsége beállított fotó, semmi értelmük, néhány ember kezét ráz egy-egy világhatalom nevében, de hát ez az újság, nem várhatunk el tőle többet, mint amire képes, akkor nem újság lenne, valami más, az újság pont arra elég, hogy a felszínt lebegtesse, azok az emberek, akik egy újságnál dolgoznak, másra nem is képesek, csak a felszínt lebegtetni, és ez a lebegtetés néha szintiszta hazugság, néha pedig szintiszta gondolati ügyetlenség, és ha valakinek van kedve végigjártni a tekintet ezen a lebegő felszínen, a domborulatokból kitalálhatja, mi is van alatta, s ha nem találja ki, tapasztalatból sejtheti, ha van tapasztalata, ha nincs, akkor az orránál fogva vezetik, s az újsággal együtt belebutul a világba, elveszít minden olyan érzékenységet, amellyel valaha is biztosra vehetné, mi történik körülötte, és mi történt vele, egy lesz a sok közül, aki a napilap és a napi hír világában él, és minden érvét, elgondolását onnan meríti, a betűdömpingből, amelynek játékszabályait elsődlegesen a világ történéseinek újságíróként változó, de azért nem nagyon különböző manipulatív kifejezési szándék írja le, s ez a szándék vagy hazug szándék, vagy szándékolatlan gondolati ügyetlenség, írta Krenkus, ezért hát nem is tudom, minek vettem ezt a lapot, csak belelapoztam ott a lépcsőn, talán bizonyos fokig szórakoztat ez a világnagy jókedv, amely soha nem látott társas szórakoztatási méreteket ölt, s már hogy magamban ekképp találtam ezt elgondolni, egyedül annak köszönhetem, hogy sikerült magam a lehető legnagyobb mértékig függetleníteni, de mást nem is tehettem volna, minden irány felé mutatott, hogy kilépni a hígagyúság tehetetlenségével formálódó úgynevezett társadalmi szórakoztatóiparból, s az állam törvény által kimért, mindenhová beszivárgó jelenlététől a lehető legnagyobb mértékben függetleníteni magam, amely talán soha nem lesz teljesen független, de talán annyira lesz, hogy ne szakadhasson a nyakamba mások szertelen ügyetlenségei miatt a világ, s így már talán elviselhetőbb élnem, valamivel elviselhetőbb, hogy nem osztozom tetemesen a szépen fejlődő és dagadó világméretű, de em-

berre szabott kudarcélményben, és már nem akarom önkezűleg kioltani az életem, inkább csak figyelek, figyelem, vajon hány emberrel találkozom, akikkel rendben megértjük egymást.

A hirdetési oldalra lapozott, az apróban több tucat ház és lakás, kicsit arébb számolatlanul álltak titokzatosabbnál titokzatosabb munkahelyek, amelyekbe könnyen képzelte magát Kremkus, és ezúttal kedvét lelte abban elgondolni, hogy valami ígéretes munkába áll, hagyja az eddigit, nem fordít tovább, épp ideje, bármilyen szerepre jó már, és nem merül bele, nem hagy rajta nyomot, ha nem tetszik, odébb áll, és gondolta, az a lány is valami ilyet csinál ott a fehéreneműk közt, nem keresi többé a helyét, semmire nem licitál, csak jön és megy, magában teszi a dolgát, valahogy így, ahogy most ő is áll.

A Kremkus-ház előtt autó fékezett, Kremkus felismerte Doktor Touswoos furgonját, meg ahogy az ajtó nyílt és a Doktor kiszállt. A kapun belépve megtorpant, mintha Kremkus várna rá, de aztán szó nélkül leült mellé a lépcsőre, kicsit fújtatott, de nem félt attól, hogy Kremkus szavába vág. Így nézték egymást nevetve, mint akik épp ugyanazt élték át.

Mi van, fater, mondta Kremkus, csak nem megvisel a fuvarozás?

Á, öreg vagyok én már ehhez. Ami tíz éve nem, az most lestrapál. Addig volt jó, amíg úgy éreztem, mindenhová vendégségbe megyek.

Benned se robbant hegyeket a szolgálalkúség.

Mi az hogy? Mást se csináltam. Mégis olyan volt, olyan, olyan. Na, olyan. Semmi biztos, tudod, mint mikor valahova az ember először megy el.

Te, nekem nehogy itt öregedj meg a lépcsőn!

Meglett a hagyaték, amit a múltkor elvittek.

Várható volt.

Egy szeméttelen.

A legjobb helyen.

A pacák addig piszkált, amíg ki nem mentem vele. Pisztolyosan. Gondolhatod!? A felesége meg az ölembe pottyant, mint egy jól lakott galamb.

Hogy volt ez?

Hagytam üzenetet a rögzítőn, azt hittem, nagyobb gubanc lesz.

Nem hallgattam még.

Nem is érdekes.

Aztán a megrendelőt meg két rendőrt bevitettem a kórházba. Alig bírtam lépni.

Mit csináltál?

Most mondjam el végig? Baromság! Krimi. Egy kis krimi.

Nem, krimiről szó sem lehet.

Na, mindjárt gondoltam. A hagyaték itt van a furgonon. Meg a pacák zakója. De akkor a pisztoly...

Jaj, Dokikám, ne fárasz már, borítsd be az udvarukra, aztán fátyol, kendő, vizes lepedő.

Csupa vér minden. A pacáknak betört az orra.

Azt pedig, emlékezetem szerint, hideg vízzel lehet eltávolítani. De ha gondolod, megnézek valami szakkönyvet.

Hogy téged soha nem visz el az ördög?

Nem vagyok az esete. De úgy látom, inkább az olyanokat kedveli, mint te. Mert?

Mert például ilyeneket tudsz kérdezni, hogy: mert?

Fáradt vagyok.

Csiga. Inkább csigalassú. Ezt régen nem így mondtad.

Hanem?

Hű, papa, benned olajat kéne cserélni, nagyon le vagy ülve. Azt mondtad, csak hogy emlékeztesselek itt a kilyukadt fejed mellett, hogy ha a fáradtság kőből lenne, és ezt milyen jól eltaláltad, a fáradt követ, szóval, ha a fáradtság kőből lenne...

Akkor én lennék a Sziklás-hegység.

Látod, épülsz és szépülsz, mint egy gyufagyár, ahová halszálkát bevinni tilos. És mit mondtál a rögzítőre?

Amikor azt hittem, hogy baj lesz, azt mondtam, hogy ne nősj meg, hogy ebből biztosan tudod, valami nem oké.

Hát ezt jól kitaláltad. De ugye nem kellett rajta sokat gondolkodnod?

Nem. Aztán meg azt mondtam, hogy nősj meg.

Drága Dokikám, teljesen összezavarsz az üzeneteiddel. Egyáltalán, ilyen fokú bizonytalanság mellett, hogy mersz házassági tanácsadást vállalni?

Befejezem.

Ne fejezzél te be semmit.

Hanem?

Egy kicsit megmozgattak. Lári-fári, züm-züm.

Gondolod?

Gondolom. Azt akarod, hogy ez legyen az oka? Hogy majd pár év múlva azzal gyere, hogy ez a hagyaték tett sírba? Ne már! Ennél valami jobb okot is találhatnál. Azt akarod mondani, hogy te vagy az a pacák, akivel kipackáztak és ettől rögvest megrogyott? Ezt akarod beírni az életrajzodba?

Hát, nem egészen.

Tragikus-tragikus.

De milyen életrajzról beszélsz?

Amit majd meg kell írnod, hogy legyen mit fölolvasnom a temetéseden.

El mész te..., röhögött a Doktor.

Lám-lám, az élet maradék csírái szájfeszítővással ugyan, de végül vigyorba húzták a tetszhalott arcizmait.

Adok én neked mindjárt olyan szájfeszítővasat...

Ez az, gyerünk, gyertek gyáva gyerekek gyurmázni.

És Doktor Touswoos Kremkusra vetette magát, úgy birkóztak, mint két kishörcsög, de a Doktor csakhamar földre vitte Kremkust, hátra csavarta a karját:

Na mi van azzal a szájfeszítővassal?

Semmi, jó uram, könyörgök, hagyja meg az életem, hisz mihaszna kis szalmaszál vagyok amaz boglyában, mit bármelyik tehén fölzabál, s ekképp szolgálom önt, uram, mindörökké, míg a négyrétű gyomor folyékony tejjé nem formál.

Jól van, mondta Doktor Touswoos, te győztél, te pacák. De csak azért, mert vajszívem van, és tudod miért?

Ó, uram, honnan is sejtethném, porolta magát Kremkus.

A lányom visszajött a városba.

Ó, ez csodás, biztos láthatom majd, mit idő eddig mulasztott feszt, kiáll majd értünk, s ragyog, mint a gatyám.

Apád füle!

Jut eszembe, uram, lemossam a zord furgont, mely köbcentin berregve udvaromba beáll?

Miért lógsz, bitang, ha nincs is munkaidőd!?

B KOVÁCS KÁZMÉR

A vak vágány

CSEPPEK A KENDERKÖTÉLFONÓ HOMLOKÁRÓL
AVAGY EGY DOMBOSI LÉLEK RENGÁLÁSA

Harmadik kör: Levelek Szegedre (Isten, család, haza)

A remény hajtott C
a messzi idegenbe..., tán
jobb lehet nekünk...;
s haza (sittre) csalt a vágy:
hogy inkább együtt legyünk!

Hadistenében D
*nem hittem bár, a *haza* * ó/kis
csalárdul fogad:
'Új idő'-t hirdet, s közben
meg zsigerből elfogat.

Ez lenne ím a A
fordulat: cella-haza
jut és rabkabát?
Ülök, a régi rend meg
ki kinn moshatja magát.

Én a seregen B
belüli szolgálatot
tagadtam, s vonat
most el tőlem mindent a
jog: nejemet, lányomat.

Negyedik kör: Levelek Szegedre II (Majdani pszichoanalitikusomnak)

*Kellett – megbűvölt
pilleként – e tűzhöz ily
közel repülnöd, s
helyed hullák hegyén át
be a lángokba gyűrnöd.*

D

*Álmomban vízbe
vész a lányom. Keresem:
le hova merült?
Már holt vagy? – kiáltom. Fény
rian. Meg ki menekült?*

A

*Adom a vers-mázt.
(Rám mit a lét ró – 'kínál.)
Babrálva inkább
a *hon szoknyaszegélyén
lennék költőcske Mihál'!*

B

* mindegy hol,
csak ott- legyen

*E test-ingerben
szegény világban a múlt
köde a sexus,
de még ezt is semmivé
alázza a kontextus.*

C

Záradék (kellékdal) a hályogkovács rengálásához

*Olvasó! – magad
is jól tudod: – költőnek
hinni snassz dolog.
Precíz lesz mind a
ténye bár – rímet rá
forma kénye zár.
Hazug így fenn mi csillog,
alul a láb meg kín(n)-lóg.*

*A jó pap és a
bölc madám megnyesi majd,
mit ki oly sután
a van-ból gyúrni
vélttem – verslétből ennyi
adatott nékem.*

Kelt a belgrádi Katonai Bíróság vizsgálati fogdájában,
2000. november 13. és 16. közt.

HOLLÓSVÖLGYI IVÁN

Visszafele dőlve

*Kolozsvári reggel
el se kezdődött még,
Matei Corvin útján
lejtett egy nő, jött épp,*

*követte a másik,
azután jött még egy;
a harmadik máris
kettőt visszalépett.*

*Úgy jött el mellettünk,
mintha megelőzne:
fölbukkant és megszűnt
ringva-levegőzve.*

*Követte egy másik,
visszanézett, megdőlt,
mint mikor a házig
nem követnek egy nőt.*

*Mellettünk úgy jött el
mégis a harmadik,
mint aki a köddel
egy utcában lakik.*

*Fölbukkant és megszűnt
ringva, telezöldre
úgy jött át mellettünk,
mintha legyeződne.*

Van ma

*Annak a lánynak abrakadabra
tegnap a bárban van ma kalandja
van ma kalandja tegnap a bárban
abrakadabra mert az a lány van*

*annak a lánynak vagy ma a rabja
abban a bárban arra a napra
arra a napra tegnap a mában
abrakadabra mert az a lány van.*

Júlia szerepe a közszolgálat

*Júlia álma nem vagyok, és
főleg nem leszek eltartója,
gondoljon az én hölgyem
mással, várok a bárjában
poharazni.*

*Júlia teste se húsz éves már,
én sem vagyok egyformán
gyengéd, gondoljon a szép hölgy
egy s mással, volt,
mielőtt felszolgált, vendég.*

*Júlia szerepe a közszolgálat,
kéri a kört, felszolgál
sec perc. Érti a dolgát,
tölt, kóláztat, és te, ha zárnak,
hozzá rendelsz.*

*Júlia, vegye le az önkormányzat
az Ön boltjáról adóknak terhét,*

*hódoljon a szép hölgynek
százzal férj, mielőtt
baj nyomban fellép.*

*Júlia álma nem vagyok, és
főleg nem leszek eltartója,
gondoljon az én hölgyem
mással, várok a bárjában
poharazni.*

MILBACHER RÓBERT

Versenyben égtek húrjaik?

MÉG EGYSZER PETŐFI ÉS ARANY BARÁTSÁGÁRÓL*

„...vele a legjobb dolog történt; velem a legrosszabb. Hisz úgy illtet volna, hogy miként előbb léptem be az életbe, előbb is távozzam belőle. Am barátságunk emléke mégis olyan jóleső érzéssel tölt el, hogy boldognak tűnik az életem, mert Scipioval együtt éltem le.”¹

Arany és Petőfi barátságának őszinteségéhez természetesen kétség sem férhet. Az ellentétek vonzzák és egyben ki is egészítik egymást: tűz és víz, ég és föld, test és lélek, líra és epika stb. Ősi igazságok, vitathatatlan alapvetés: nemigen lehet mit kezdeni vele.

Cicero barátságról írott dialógusában a barátság lényegét az önzetlen szeretetben (amo > amor, amicitia, etimologizál az antik mester) látja, amely mentes mindennemű haszonelvűtől, amelyre így csupán az lehet képes és alkalmas, aki senkire sincs ráutalva, aki bíz magában, aki minden értékét önmagában hordja. Petőfi és Arany levelezésének bizonyos passzusai mégis megsérteni látszanak a fenti ciceroi maximát, amennyiben (minden esetben Arany részéről) megfogalmazódnak olyan mondatok, amelyek a kapcsolat egyoldalúságáról, a másiknak való kiszolgáltatottságról és függésről tanúskodnak. A legjellemzőbb példa Arany Petőfi Sándornéhez (!) intézett 1849. január 26-i „panaszos levelének” egy passzusa: „Mert, hogy irántam hűlni kezd [ti. Petőfi] – vagy pláne meghűlt, arra egyéb bizonyítvány nem kell, mint válaszában elmaradása. Ám legyen. Ő szőtte a viszonyt, ő eltépheti. De csalódik, ha azt hiszi, hogy ha barátomnak neveznem nem szabad, kitörli belőlem a szeretet, mellyel rajta az ábrándozásig csüggök.” Ugyan e levél folytatásában Arany „higgadt vérrel megolvassa”, amit addig írt, „agyréznek” titulálja kétségeit, ám az biztos, hogy efféle „agyrének” igen gyakran ott kísértettek kettejük két és fél éves kapcsolatában.

Jakab Ödön Arany születésének centenáriuma írott, és a Budapesti Szemlében közzétett versében a következőképpen emlékezik: „Hangodtól milljóké lelke ittasult, / Mint ama másik nagytól, ki véled / Égő versenyben’ pengeté a húr!” Vajon Jakab Ödön tisztában volt-e szavai súlyával, végiggondolta-e, hogy mit is beszél? Az bizonyosnak látszik, hogy Arany 1850-es versének, a *Letésem a lantot* címűnek, egy passzusát parafrazálja, amikor versenyben égő húrokról tesz említést. Arany szövegében a következőképpen szerepel az idézett hely: „Nem így, magánosan daloltam: / Versenyben égtek húrjaim; / Baráti szem művészi gonddal / Fűgött a lantos ujjain;”. A költői versengés, az agón, játékos formában közkeletű volt a XIX. század költői között is. Általában egy-egy tárgy megéneklése, illetve tréfás rím-verseny stb. formájában zajlott. Arany és

* Ez a tanulmány az 1998 novemberében, Szekszárdon rendezett Illyés-Petőfi konferencián elhangzó előadás szerkesztett és bővített változata.

¹ Cicero: *Laelius vagy a barátságról*. In: Cicero válogatott művei. Bp., 1987. 386.

Petőfi ilyen versengéséről két életrajzi adatot szokott emlegetni a szakirodalom (Ersey és Rozvány alapján): az egyik 1847 októberi szalontai találkozásuk alkalmával esett („Azt gondolod, hogy most is olyan ő, mint mikor te Szalontán, polturás gyertyád füstölő hamvánál vele ostoba versek rögtönzésében vetélkedtél?” – szólítja meg önmagát Arany 1847. dec.13-i Petőfihez írt levelében); a másik pedig akkor, amikor 1848 decemberében Arany szalontai barátjával, Balogh Jánossal együtt Debrecenben járt, és az Arany Bika szálló éttermében, borozgatás közben „Petőfi és Balogh rímekkel dobálóztak egymással”² (az itt született „szöveget” Rozvány közli is). Ez a referencia azután mintha meg is nyugtatná a recepciót, és a továbbiakban nem firtatja szinte senki Arany és Petőfi közötti agón mibenlétét.

Hiszen a szakirodalom magától értetődő tétele szerint Arany és Petőfi között semmiféle rivalizálás sem volt: „...a versenyző vágy Aranyban és Petőfiiben teljesen hiányzott. Sehol semmi nyoma.” Írja például Ferenczi Zoltán kettejük barátságáról szóló tanulmányában³, ám a továbbiakban annyiban pontosítja kijelentését, hogy azért közöttük is akadtak lehetséges konfliktusok, „de Arany bölcsessége és odaadása mindezt elsimította...” Ez a tétel Gyulai Pál emlékbeszéde óta evidenciaként van jelen a hagyományban, vagy ahogyan maga Gyulai mondja: „Arany érezte, hogy Petőfi némely különbségei, ballépései bizony nagy eszme vagy érzés túlságai és kíméletesen ítélte róla. Petőfi büszke lelke meghajolt e szerény és gyöngéd szív előtt, mely semmit sem követelt tőle, de a szeretet egész melegét árasztotta reá. [...] Soha semmi sem zavarta meg barátságukat. Petőfi, a ki oly sok barátjával összezőrdült s néha csekély ok miatt, Aranyhoz mindvégig a legmelegebben ragaszkodott.”⁴ Igazat kell adnunk Gyulainak abban a tekintetben, hogy valóban nem eszkalálódott közöttük olyan vita, amely például Tompa és Petőfi között meghasonláshoz vezetett. Azt azonban mégsem lehet állítani, hogy valamiféle látens rivalizálás ne lappangott volna kettejük történetében, amelyet Arany részéről a Petőfi életmű korrekciós felülírásaként lehetne értelmezni.

Még Petőfivel való ismeretsége előtt Arany a Toldi elkészültéről számol be Szilágyi Istvánnak: „Toldi nagyra nőtt. [...] János vitéz-nél nagyobb; megolvastam.” (1847 január 9.) Ez a tréfás célzás nyilván a terjedelmi különbségekre vonatkozik, ám az kétségtelen, hogy benne van Petőfi művével való látens vetélkedés lehetősége is. Ez már csak annyiban is valószínűnek látszik, minthogy Szilágyi, aki személyesen is ismerte és becsülte Petőfit, annak népköltészeti nézeteivel nem értett egyet: túl közönségesnek, póriának találja a korabeli elítélő kritikához hasonlatosan. A Toldi győzelmével kapcsolatosan azonban így ír Arany: „Nem mintha váratlan volna, hogy a Toldi győzött, mert én amennyire ismerem a népies írói kapacitásokat, s azokkal Toldit egybehasonlítottam, perczig sem kételkedtem, hogy nem lesz, ki vele mérkőzhessék.” (1847. febr. 3.) Egy későbbi levelében pedig éppen Petőfi által képviselt népiességgel szemben dicséri meg Arany művét, pontosabban az azt méltató kritikák helyes értékeléséről beszél: „Toldiról, hogy olly szépen szólnak a lapok, a bírálók egyetemesen: nekem nagyon jól esik... Láttom: a józan ízlés, megvan még, s a Petőfi durvaságai, meztelenségei, kit egyébiránt én igen szeretek, mert jó fiú, – nem rontották el egészen.” (1847. március 12.). A fenti nézetek

² Rozvány György: *Arany János életéből*. In: Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp., 1960. 158.

³ Ferenczi Zoltán: *Petőfi és Arany barátsága*. Budapesti Szemle, 1917. 381.

⁴ Gyulai Pál: *Arany János emlékezete*. Budapesti Szemle, 1882. 281–282.

ugyan Szilágyi Istvánról vallanak, de az bizonyos, hogy Aranynak a népiességről vallott eszméi nem Petőfiéhez, hanem inkább Szilágyiéhoz állnak közel. A korabeli kritika, amely Petőfi költészetében a népies elfajulását, póriassá válását érzékelte (részben ide tartozott pl. Erdélyi János is), a valódi népköltőt, éppen Aranyban fedezte fel, vagyis a Toldi feltűnésével megteremtődött Petőfi ellenpontja a népies hangnem tekintetében, amint arról a Honderű [!] egy rövid cikke tudósít: „Népköltő!!! // Nálunk igen gyakran fölcserélik e két kifejezést: nép és pór, ezért némelly népköltőről el lehetne nálunk mondani, hogy pórköltő. Ezen urak egész eszmemenete, teremtési módja s szerében nincs egyéb a népből, mint szalona [!], pizok, szellemgyengeség, és vastag szür, mellyet nyakukba akasztanak, hogy őket a finomítás' gyujtósugárai, valamint a keresztényi türekenység' csepő keresztvíze ellen egyformán védelmezze. / Arany eddig kivételt tesz e pórköltők közül; ő inkább népünk' szellemi egyszerűsége, megindító naivsága és hű szivességéhez tartja magát, s ez előnyököt sok valósággal visszatükrözi.”⁵ Úgy tetszik, hogy Arany Toldija a korabeli kritikai életben valóban a Petőfi által folytatott irány konkrétan a János vitéz) ellenpontjaként (pontosabb újraírásaként) artikulálódott.

A népiesség céljára és mibenlétére (kvázi esztétikájára) vonatkozó nézetek tekintetében elég árulkodó, ahogyan Arany először azonosulni látszik Petőfi első levelében kifejtett népiesség-konceptióval, majd kissé higgadtabban visszavonja, igaz nem Petőfinak, hanem Szász Károlynak írott levelében. Petőfi előbb: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század földadata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek...”⁶; Arany így válaszol neki: „Önnek elveit a nép és költészete felől forró kebelrel osztom... hisz nekem önzésből is azt kell tennem! Nemzeti költészetet csak azontúl remélek, ha előbb népi költészet virágzott.”⁷ Arany válaszát egyrészt lehet úgyis értelmezni, hogy (az idézet első mondata alapján) osztja a népiességnek mint politikai mozgalomnak a Petőfi által (átgondolatlanul: a megfelelő elméleti alapot nélkülözve) kijelölt fogalmát, ugyanakkor hangsúlyozza a népiességnek mint a nemzeti irodalom története szempontjából nélkülözhetetlen stációnak (de csupán egyetlen stációnak) a kikerülhetetlenségét. Az első heves lelkesedésből ocsúdva némiképpen visszavonja, pontosítja fenti szavait azután ('47 októberében) Szász Károlynak írt levelében: „Ezen obajtásra [ti. a nép költészeti és politikai uralmára] én is ament mondtam, de mégsem úgy értettem azt, hogy minden költő tisztán népköltő legyen, mert illyesmi teljesülni soha sem fogna, hanem hogy a költészet ne legyen olyan, millyenné az a legújabb időben nemesült (!) ti. csak egynéhány tudósnak, vagy ábrándozó holdvilág-egyéységnek nagy bajjal megérthető, a nagy többségnek pedig teljesen élvezhetetlen, hanem legyen egyszerűen nemes, erőteljes, a nép nyelvét megközelítő s ennek virágaival ékes, – szóval döntessék le a köz fal a népi és ma ugynevezett fennköltészet közt, és legyen a költészet általános, nemzeti!”⁸ Végül soron, amint arról Gyulainak írott önéletrajzi leveléből kiderül, a maga népiesség-konceptióját Arany leginkább a Bajza-Kölcsey-féle irány továbbgondolása során dolgozza ki, amely viszont igen távol esik a Petőfi-féle gyakorlattól; erről így ír Arany önmagát idézve 1846-ból [!]: „Ekkori fogalmam a népköltészetéről egy Szilágyihoz intézett levélben nem ugyan széptanilag formulázva, de talán mégis elég öntudattal, így

⁵ Arany János. Honderű. 1847. II. július 6.

⁶ Petőfi Aranyhoz 1847. február 4. *AJÖM* XV. 50.

⁷ Arany Petőfihez 1847. február 11. *AJÖM* XV. 53.

⁸ Arany Szász Károlyhoz 1847. október 11. *AJÖM* XV. 146-147.

van kifejezve: 'a népköltő feladata nem az, hogy elvegyüljön a durva nép között, hanem, hogy tanulja meg a legfelsőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elő'". Ez a gondolat pedig tökéletesen rímel még azokra a véleményekre is, amelyek éppen a leszállás – felemelés – megtisztítás normájának megsértésével vádolják (és nem is teljesen indokolatlanul) Petőfit. (Persze Arany maga előtt is megvédi Petőfi költészetét az egyoldalú „realizmussal” vádjával szemben – itt nyilván az Erdélyi által kifejtettek értelmében használva a szót, amely az időbeli, egyedi és esetleges ábrázolhatóságát emeli ki – töredékes feljegyzéseiben: „Van-e anyagibb s testiebb dolog a jóllakásnál? Ha valamely költemény ennek kéjét magasztalja, kétség kívül legvastagabb, konyhaszagú réal fog lenni. És Petőfi ezt tette. Mind a mellett a költemény lényege nem réal. Humor (tehát szép), s erkölcsi mag (tehát jó) egyesül benne. A költő jóllakott, most beverni készül. [...] Ne irigyeljük e jóllakást: ő tudja, látja és figyelmeztet, hogy húsló beverését nem érzi jogosnak, míg mások izzadnak talán jól sem lakva, a forró napon. Ki mondja, hogy ez eszme nem méltó a költészethez...”⁹

Petőfi első levelében Aranyt az általa elkezdett irány folytatására szólítja fel: „Mit én nem egészen dicstelenül kezdék, / Folytasd te, barátom, teljes dicsőséggel!”, vagyis nem tőle eltérő, nem más, hanem csak az általa kijelölt út folytatható, ami természetesen az alapító tett (teremtői, demiurgoszi) kisajátításával Arany működését csupán másodlagos, kiteljesítő (legfeljebb, ha apostoli) szintre redukálja, amit aztán a diakrón recepció át is vesz (vö. Horváth János nemzeti klasszicizmus tanulmányával). Talán barátságuk látszólagos zavartalanságának oka abban állhat, hogy Arany reflektálatlanul mindvégig elfogadta ezt a – Petőfi által kiosztott – feladatot, és látszólag nem is kívánt ennél többet. Ezzel együtt viszont az Arany életmű bizonyos aspektusai, és különösen Arany Petőfi halála utáni megnyilatkozásai olyan „elvételekről” tudósítanak, amelyek az elfojtott, Petőfi véleményétől eltérő, sőt helyenként vele szembenálló paradigma lehetőségére utalnak. Például az 1855-ös önéletrajzi levelében Arany – nála ritkán tapasztalható öntudattal – a következőket írja: „...megkísértem a balladának ama népi, eredeti formáját [...] ellentétben a mi németes, mesterkelt s érzélgős vagy deklamáló balladánkkal. Petőfi e részben inkább utánam jött, mint megelőzött, legalább a Megy a juhász számaron nem volt az én mintám, de az övéi lehetnek az én kísérleteim. (Újabb versei közt van egy pár efféle.)” De a szakirodalom által az 1850-es évtized irodalompolitikai hangulatának, harcainak – a „kelmeiséggel” szembeni fellépésnek – betudott Arany számos tanulmányában (legerőteljesebben az *Irányokban*) kifejtett (és újra és újra megismételt) nézete, amely Petőfi hatásától való *szabadulásban* látja az egyéni hang megőrzésének feltételét, sem tekinthető egyszerűen a *kelmeiséggel* folytatott harc következményének: „Innen már jelen túlnyomó lírai hangulatunkat nagy részben Petőfi ragyogó sikeréből kell származtatnunk, kit, tudva nem tudva, akarva nem akarva, mindenki utánoz. Nem amaz olcsó, primitív utánzást értem, midőn a zsenge múzsa csupa reminiscenciákból táplálkozik, mégis büszke rá, hogy ő eredeti [...] hanem értem a jobb elmék azon elfogultságát, midőn a lángelme uralkodó hatása alatt egyediségeket nem képesek kifejteni... [...] „Ragyogása [ti. Petőfié] annál inkább homályba dönti, ki kik sugárkörébe esnek. – Nem arra kell tehát töre-

⁹ Arany János: [Töredékes gondolatok] In: Arany János összes prózai művei. Bp., Franklin, [é.n.], 1220.

*kednünk, hogyan legyünk hasonlók őhöz, sőt inkább arra, hogyan meneküljünk azon szellemi alárendeltségből, mely öntudatlan is az ő magikai körébe von.*¹⁰

A legenda szerint a kezdet kezdetén maga Petőfi is lehetséges versenytársat látott Aranyban: ti. egy ellenőrizhetetlen anekdotából tudjuk a következőket (amint azt Zilahy Károly *Petőfi Sándor életrajza* c. művében leírja) „Mikor a 'Toldi' jutalmat nyert, Petőfire nagyon sajtószerűen hatással volt a hír, hogy új elme tűnt föl – mégpedig az általa nyitott ösvényen, a népköltészetén. Megkerítette a Toldit, és együttlő helyében elolvasta. Első dolga volt üdvözlő levelet és egy verset írni hozzá. Aztán azt kérdezte: 'Hány éves az az ember, aki a 'Toldi'-t írta? Válaszolák: Harminc. Már akkor nem félek – mondá.'” Ez a történet kis változtatással előfordul Kertbeny Károly – a magyar irodalom lelkes, de nem túl tehetséges német fordítója – német nyelvű Arany-életrajzában, amely nagyobb részt Arany (elveszett) önéletrajzi levelét alapul véve készült. (Kertbeny számos tévedését Arany korrigálja feljegyzéseiben, ám éppen a Petőfivel való ismeretségre vonatkozó passzus helyénvalónak találja: „S a Petőfivel viszony kezdete elég jól van előadva”, vagyis maga Arany tudósítja Kertbenyt Petőfi első reakciójáról a Toldi győzelmével kapcsolatban.) „Voltak, akik arra esküdtek szilárdan és bátran, hogy csak Petőfi írhatta, mások viszont egy 'nagy ismeretlen' sejtettek mögötte. [...] Petőfi hamarosan megunt hallgatni az efféle hasonlítgatásokat, s bosszankodott a döntő bírácón, akik nézete szerint minden számárságot neki tulajdonítanak; mikor azonban a mű nem csupán a kitűzött díjat nyerte el, hanem azt – addig hallatlan eset! – még önként meg is emelték, Petőfi lélegzetvesztve rohant a Kisfaludy Társaság titkárához, hogy az így kitüntetett költeményt elolvassa.” Ebben a történetben nem nehéz felfedezni azt a kultikus alakzatot, amely arról beszél, hogy Arany művét Petőfinek tulajdonítva maga a szöveg becse emelkedhetik, másrészt pedig, hogy Petőfit a mű sikere némiképpen bizonyára irigységre sarkallta. Annak elemzése, hogy miért éppen a lelkes üdvözlés, az azonnali barátság reakcióját, és nem a vetélytárrsal szembeni (Petőfit annyira jellemző) negatív viszonyulás reakcióit váltotta ki a Toldi elolvasása, igen érdekes meglátásokhoz vezethet, már az egész kapcsolatuk ismeretében.

Annyi megengedhető talán, hogy legalább a vetélkedés lehetősége ott kísért Arany és Petőfi kapcsolatában, ám mégsem eszkalálódik, sőt Arany még a „futtatás” gyanújának is igyekszik elébe menni, mint az pl. a Szécsi Máriáról írott műveik kapcsán felmerült kvázi plágiumvitanál dokumentálható: „A mi a te Máriádat illeti: nem hogy engem az versenyre szurkált volna, sőt, megvallom, eltávozott után az okozta leginkább csüggedésemet hogy hátha versenyezni akarni láttatom olly művel melly mögött hátra kell maradnom. De végre erőt vettem magamon, s elgondolván, hogy én elébb terveztem Murányt, mint veled valamely viszonyban lettem, következképp szándékomat tudhattam volna, – hogy, bár nem tudom micsoda véletlennél fogva mindketten ugyanazon alapeszmét vettük fel, de nálam a kifejtés mégis különböző; – hogy végre nálam az irmodor sem az, mi nálad...” (1848. január. 8.) Erről Szilágyi Istvánnak nem kis aggodalomról téve tanúságot, így ír 1848. jan. 27-én: „Hogy Petőfi, Tompa is írtak, azt én később tudtam meg, valamint azt is hogy az én alapeszmém: isten a némbert szerelemre teremté Petőfi praeripiálta, melly eszmét ugyan nem hiszem hogy kegyednek már nálam létekor ne említettem

¹⁰ Arany János: Irányok. (1861-62) In: Arany János összes prózai művei. Bp., Franklin, [é.n.], 371, 372.

legyen, tehát *tanum lebet, ha plagium per* keletkeznék. Egyéb iránt nálam a kivitel annyira különböző, miszerint nemhiszem [!] hogy valaki az eredetiséget tőlem elvitassa. De Petőfi sem fogja azt tenni mert midőn nálam létekor, október végén, én az ő Szécsi Máriáját kéziratban olvastam, ő is olvasta az én Murányomnak már készen volt felét, miből az alapeszme már nagyon tisztán kitűnő, bámulva tekintettünk egymásra s Petőfi lélekrokonságot vélt fölfedezni ebben is, mint újabb bizonyosságát máskori mondásának: 'te, ebadta, te sokszor ollyat gondolsz és mondasz, hogy nekem ugy tetszik, mintha én mondtam, vagy gondoltam volna'...' Itt megint feltűnik az a „kettős könyvelés”, amit már a népiességről vallott nézetek kommunikálása kapcsán is megfigyelhettünk: tudniillik Arany érezhetően más tónusban és hangsúlyokkal ír ugyanazon dolgokról Petőfinek, mint pl. Szilágyinak, Tompának, Szász Károlynak, vagyis igen óvatos a nagy költő irányában, talán mondható: egészen az önmegtagadásig, a tudathasadásig. Időnként úgy tűnik, mintha Arany azt írná Petőfinek, amit ő vélhetőleg hallani akar, azaz mintha paradox módon való(já)ban Petőfi „szellemujja vonná” a hozzá írott sorokat, ahogyan 1855-ben az *Emlényekben* azt maga Arany is írja, igaz a versírás kapcsán: *S döbbenve ismerem fel rajzomon / Egy-egy vonást, mit szellemujja von. / Övé, kiáltom, itt, ez itt övé, / A szin erős, nem illik együvé.*”

Talán ezzel magyarázható, hogy ugyan Tompa és Petőfi viszonyában tulajdonképpen ugyanazok a vitás kérdések merültek fel, mint Arany és Petőfi között (Vahot-ügy, Murány ostroma, Kisfaludy Társaság tagságának elfogadása) Arannyal mégsem vezett össze Petőfi véglegesen, ahogyan Tompával. Valószínűleg ennek az lehet az oka, hogy Arany elébe megy minden lehetséges konfliktusnak, amit bizony helyenként behódolásként, megalázkodásként is lehet értelmezni, ahogyan azt Tompa is észrevette Szemere Miklósnak írott levelében: *„Szegény Arany Jancsi is! annyira körülhálózott ez embertől [Petőfi], hogy hálójában vesz és veszett el.”* (Tomba Szemere Miklósnak 1850. jan. 2.), majd magának Aranyak ír hasonlóképpen: *„Elszomorodtam barátom utolsó levelében. Rosznak vagy ezzel rokon valaminek nem tartottalak, de igen gyengének, ki a legaljasabb bántalmakat, a legembertelenebb packázást mosolyogva tudtad védeni azon emberben, midőn mondád: 'vedd úgy mintha baraczkot adott volna'.”* (Tomba Aranyaknak 1850. jún. 12. válasz Arany 1848. [!] máj. 23-i levelére) Tompa nem is próbálja leplezni, hogy csalódott Aranyban – innen úgy látszik, hogy joggal -, 1848. május 11-i levelének jóslatát látja beteljesedni, amennyiben Arany inkább „rab” maradt, mintsem fölállta a Tompa szerint elkerülhetetlen konfliktust: *„Petőfi nem haragszik rád, a legőszintébb barátod most is; mint nekem is volt; adja isten, hogy rád ne kerüljön egykor a sor; mi előttem, ki jellemedet becsülöm csak nem elmaradhatatlannak látszik. Ha rab tudsz lenni, jó; ha nem, akkor jaj neked is!”* (Tomba Aranyaknak 1848. máj. 11.)

Arany és Petőfi még zsenge, így sérülékeny barátságának már a harmadik levélváltás után erős próbát kellett kiállnia, sőt meggyőződés szerint 1847 tavaszán e barátság megszűnésének eshetősége is felmerült.

Arany valóban mindvégig igyekszik kerülni a konfliktus lehetőségét, viszont azt is tudja, hogy számos olyan dolgot tesz, amikkel Petőfi biztosan nem érthet egyet. Felűnően idegesen reagál minden olyan jelre tehát, amely Petőfi iránta való meghűlésére enged következtetni. Túlhajtott, már-már gyanakvó érzékenységére szép példát szolgáltat az az eset, amikor magára veszi Petőfi két versének gúnyos tanítását (*A türelemről* megjelent 1847. május 1-jén az *Életképekben*; illetve: *Ha férfi vagy légy férfi!*

megjelent: 1847. május 22-én szintén az Életképekben), mintegy válaszként értelmezve azokat 1847. április 10-i, illetve április 21-i leveleire, amelyekre egyébiránt Petőfi valóban nem válaszolt levélben. Az április 10-i (elvesztett) levelében valószínűleg arról számol be Arany, hogy Vahot Imre kizárólagos dolgozótársnak akarja megnyerni a Divatlaphoz, amire ő ígéretet is tett: 1847-ben csak itt jelentek meg írásai. Erről a Pesti Divatlap március 28-i számában a következő közlemény jelent meg: „Arany Jánost a jeles népköltőt szerencsések valánk lapunk kizárólagos dolgozótársaul megnyerni, s rövid időn egy nagyobb kiterjedésű népies beszélyt közlendünk tőle.” Petőfi 1847. március 31-én kelt levelében mintegy reagálva a Divatlap közleményére, a Vahot-ügyről a következőket írja: „Mit kellett olvasnom a Pesti Divatlapban!... te kizárólagos dolgozótársa lettél. Szerencsétlen! figyelj. [Itt leírja, hogy ő is volt kizárólagos dolgozótársa, aminek következtében minden más szerkesztővel összeveszett, és amikor több pénzt kért, Vahot azt mondta, hogy írhat más lapokba is. Majd a párbajra hívás ismert okairól beszél, amit Vahot visszautasított stb.] Ezek voltak végszavaim hozzá: No baszom az apád istenét, a milyen alávaló gazember, épen olyan gyáva is vagy! – És most ítélj: méltó-e ilyen ember nem arra, hogy valaki kizárólagos dolgozótársa legyen, de csak arra is, hogy nevét esztendőben egyszer tétesse lapjába? [a továbbiakban óvainti Aranyt, hogy hasonlóképpen járhat Vahottal, ha szerződik vele.]” Egyértelmű, hogy Petőfi nem nézi jó szemmel, hogy Arany elfogadta Vahot ajánlatát. Petőfi március 31-i levele után nem válaszolt Arany leveleire egészen június 18-áig (igaz, hogy június 1-től 10-ig Szatmárról jöve, meglátogatta Szalontán: talán éppen első személyes találkozásuk oldhatta fel a közöttük látszóan kialakult feszültséget.) Arany a március 31-i levélhez 1858. január 2-án jegyzetet fűzött: „A levelezésben itt szünet áll be, mert Petőfi Szatmárból jövéen meglátogatott Szalontán először s június 1-10 napjait nálam töltötte.” Csakhogy Arany 10 évvel későbbi jegyzete némileg csúsztat, pontosabban szépíteni igyekszik a dolgot, hiszen a levelezésükben beállott szünet egyoldalú, ugyanis Arany ápr. 10-én, ápr. 21-én és máj. 27-én is ír Petőfinek, aki ezekre a levelekre sem válaszol. A válaszok elmaradását nem lehet azal magyarázni (a későbbiekben elég rendszeres és kölcsönös kettejük levelezése), hogy Petőfi nem kapta meg Arany leveleit, hiszen csak május 13-án indult Pestről Szatmár felé, tehát csupán Arany május 27-i levelét nem kaphatta kézhez. Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy valóban az Életképekben közölt két vers lehetett a válasz Arany két levelére, amint azt a szalontai jegyző el is értette. Ezt látszik alátámasztani, hogy miután hazatér Aranyéktól, június 18-án levelet ír barátjának, amelynek első mondata („A te lelked a Krisztus lelke volt. Elég erről ennyi.”) valószínűleg Arany május 27-i levelére reflektál, amelyben Arany a szalontai tűzvészről számol be, és magára veszi Petőfi két versének feddő, gúnyoló célzatát, vagyis úgy tűnik, hogy Petőfi csak ekkor olvasta ezt a levelet, és egyben *A türelemről* című versének Arany által elértett célzatát vonja vissza, illetve értelmezi át, amennyiben a krisztusi türelem magasztosabb eszményét kapcsolja Arany magatartásához. (Viszont ezzel hallgatólagosan, mintha el is ismerné, hogy valóban Aranynak célozta az Életképekben megjelent versét, amelyben a türelmet és a türelmes embert kárhóztatja, gyengének és megalkuvónak mondja.)

Arany május 27-i levelében a következőképpen értelmezi Petőfi két versét: „Hozzad küldött harmadik levelemben a Vahottérián elkeseredve, irom, hogy ha nem boldogulok az írói pályán, másolok megint, mert nekem olly prózai, olly kisszerű élet jutott, hogy hivatalos iratokon kívül, akár az olvasást is elfeledjem, s ezen nyomorú élet belékényszerített a türelem rabigájába. Ej mit! Türelem! Kíáltasz te, papírt veszesz és írsz a türelemről

(tulajdonképp a türelem ellen), mellyben bennünket becsületes, szorgalmas, rendszerető embereket per birka et samár traktálsz. Bizony szép! Illik így tenni bátyáddal! [...] Végezetre és utoljára [...] irok az april 17diki tűzvészről, megírom a küszdést, mellyben valék, az aggodalmat perczről perczre... te fogadat piszkálsz a kényelmes Pillwaxban biztos fedél alatt s rám kiáltasz: 'Ha férfi vagy légy férfi!' Jó, jó: házasodj' meg csak!' Petőfi a *Ha férfi vagy légy férfi!* című versében a sorssal való szembeszállás („Félénk eb a sors, csak csahol; / A bátraktól szalad, / Kik szembeszállnak vele...”), és a függetlenség mindenek fölé helyezésének (Függetlenségedet / A nagyvilág kincséért / Arúba ne ereszd. / Vesd meg, kik egy jobb falatért / Eladják magokat.) programját fogalmazza meg, ami egyrészt Arany önképének (önmagát eposzi hősként szemléli, aki nem küzd a sors ellen, hanem annak magát megadva, akarátát teljesíti) szólhat, amelyre már Petőfinek írott első epizódjában is céloz: „Jött a sors kereke és utfélre vágott / S midőn visszafele bujdoskolnék, holmi / Tüske közől szedtem egynehány virágot.”; másrészt pedig a vers konkrét referenciáját a Vahotnak való lekötöttség rosszallásában lehet felfedezni. (Emlékezzünk, hogy Tompát „kutyaseggibe való komisz fráternek”, „szar embernek” nevezte Petőfi, mert nem akart szakítani Vahot lapjával, illetve később a Szécsi Mária körüli vitában azt nehezményezi, hogy Vahot vele szemben próbálja Tompát futtatni: „Meglásd, Tompát a versenyzés öli meg; ő velem akar minden áron futtatni, adja isten, hogy elhagyjon, de attól tartok, hogy megszakad. Vahot Imre engem akar vele ellensúlyozni lapjában, a Szemle rovásomra dicsérte őt, Gömör vármegye Európa csillagának tartja... és a szegény Miska... bizony isten, sajnálom.” (Aranyhoz 1848 január 2.) Vahot Imre a Tízek Társaságának moratóriuma után kézzel lábbal igyekszik megnyerni fiatal írókat, hogy csak neki dolgozzanak. Vahot nem titkolt szándéka, hogy felvegye a versenyt az Életképek köré tömörült társasággal, illetve hogy Petőfi ellenében egy másik népies költőt támasszon. Tulajdonképpen Aranyt, akit a Toldi sikere egy csapásra országos hírvé népköltővé tesz, is erre szeretne volna „használni”, ahogy be is vallja előtte is: „És minthogy az Életképeknek Petőfije van, miért ne legyen a Divatlapnak Aranya? Annál szebb a verseny!” (Vahot Imre levele Aranyhoz 1847. június 6-án.) Arany mint szalontai jegyző látszólag mit sem tud azokról a harcokról, amelyek Pesten zajlanak, így mintegy naiv elvétésként értékeli Petőfi (március 31-i levelében) Arany elígérkezését, ám hogy Arany bizonytalankodik, az irodalmi pályájának alakulására hivatkozva, végső soron Petőfi óvatétéle ellenére sem bont szerződést Vahotnal, Petőfi valószínűleg megharagszik rá, és ennek következtében született – mintegy tanító, ledorongoló stb. céllal – a fent említett két verse. (Am ha ez mind nem is így lenne, az akkor is bizonyos, hogy Arany kb. így értelmezhetette az esetet.)

Hogy végül mégsem jutottak el a teljes szakításhoz, azt lehet magyarázni barátságuk őszinte érzelmi jellegével, lehet magyarázni Arany konfliktuskerülő alkalmazkodásával,¹¹ de lehet magyarázni a jungi pszichológia tipológiájának végiggondolásával is, amely szerint az introvertált személyiség (amilyen a recepció szerint Arany maga: lásd Gyulai, Riedl mint ősforrás) tudattalanjának kompenzációs mechanizmusával. Cicero szavait visszájára fordítva: „Mert aki igazi barátjára tekint, az mintegy a maga képét látja” (389)

¹¹ Vö. BARTA János: *Géniuszok találkozása. (Petőfi és Arany barátsága)*. In: BARTA János: *Klasszikusok nyomában. Esztétikai és irodalmi tanulmányok*. Bp., 1976.

SZEPES ERIKA

A mozdulatlan mozdulás

AVAGY PETŐCZ ANDRÁS NYUGTALAN UTAZÁSA

Medúza

A költő – becsületes filozofhoz illően – a verseskötet záróverse után felsorolja az általa idézett szerzők nevét, és vall arról is, hogy a címet Radnóti Sándor *Hamisítás* című könyvéből emelte át könyve elejére. Ilyen nyílt utalást nem illik figyelmen kívül hagyni: ha a költő úgy gondolta, hogy a Medúza-szó – Radnóti Sándor értelmezésében – körülír, megragad valamit a kötet lényegéből, akkor a recenzensnek kötelessége megnézni a hivatkozott locust. Íme: „– Medúza – mondta egy barátom, amikor megismerkedett a könyv nagy részével. Fölteszem, a tárgy szabad lebegése és lágy, pontosan meghatározhatatlan állagára gondolhatott.” Igen ám, de Radnóti tárgya a művészet-hamisítás, a maga komplex, sokrétű problémájával, Petőcz pedig a maga költészetét kívánta jellemezni e metaforával, mely szerint a versek világa szabadon lebegő, lágy, pontosan meghatározhatatlan állagú lenne. A költő jól érzékeli versanyagának szabad lebegését, de – minthogy a hamisítástól lényegesen eltérő tárgyról van szó – szerencsére ez a szabad lebegés nem a semmiben lebegés, és a költő verssé formált világképe sem meghatározhatatlan. Miben áll tehát ez a szabad, de nem szabados, sem szabálytalan lebegés?

A repetitív forma

Petőcz András már első költői megnyilatkozásaiban azon a hangon kezdett szólni, amelyen mindmáig beszél hozzánk, azon a saját, senkivel össze nem téveszthető hangon, amely egyre határozottabban cseng ki nemcsak a kortárs költészetből, de saját szólamából is. Májig azok a jegyek jellemzik költészetét, amelyeket másfél évtizede kezdett kialakítani, csak egyre letisztultabban és egyre inkább a funkció szolgálatába állítva.

Ezek közül az ismertetőjegyek közül a legfeltűnőbb a *repetitív jelleg* (erre több verscímével fel is hívja a figyelmet), amelyet nem divathóbortból követ (ismerjük a társművészetek: próza, képzőművészet, zene repetitív törekvéseit is), mert első perctől kezdve érezhető, hogy a játékosságon túl valami mélyebb lényeg kifejeződését látja benne, s a jelenség lényege és nem felszíne izgatja.

Sokféle ismétlési lehetőség van: a kisebb vagy nagyobb elemek *változatlan visszatérése* vagy monotonitást sugall, vagy az ostinato-jelleg ismert hatása egzaltáltságot eredményez (sámáni extázis), de lehet az ismétlés variált, ahol a visszatérő elem vagy elemek valamiféle változáson mennek keresztül. A legkisebb változást az elemek sorrendjének felcserélése adja, ez hozhat hangsúlyeltolódást, az eredeti megfogalmazás elbizonytalanítását, megkérdőjelezését, vagy éppen egy gyenge állítás megerősítését. Petőcznél mindezek az árnyalatnyi eltérések tetten érhetők: egy korábbi kötetének *Fény-*

árnyék-remegés című darabjában a sorrendiségük felcserélésével ismétlődő elemek funkciója azonosság és különbözőség együttesének megragadása: fény és árnyék váltakozása ugyanazon a testen, ugyanabban a térben, az állandó alakú és helyzetű tárgyak vibrálása, remegővé változása a fényárnyék változásainak megfelelően: Petőcz eljárása mélyén rejlik valami, aminek legközelebbi rokonát az archaikus kor kultúráitól a folklórban máig élő szómágiában találhatjuk meg. A szómágia bizonyos fajtáinak az volt a lényege, hogy minden oldalról körüljárják, mágikus tartalmú szavakkal bekörözzék, a köröket egyre szorosabbra húzva célozzák meg a befolyásolni kívánt túlvilági hatalmat. „Férfi voltam, aztán: fanfárok / szóltak, mindenütt. – Nem. / Újból kezdem. Férfi voltam valamikor, pontosabban, fiú. Vagyis: *nemem* / kétségtelen volt... // Férfi voltam. Illetve *fiú*.” (*Orlando emlékezik*) A kimondott szó mágikus erővel bír: pusztán kimondása megteremti, létrehozza vagy előhívja a működtetni kívánt transzcendens Erőt. Az őskorig visszamenő hagyományt még a 17–18. században élt P. Poiret is így magyarázza: „Az ember ... nem azért kapott nyelvet, hogy gondolatait közölje a hozzá hasonlókkal, hanem azért, hogy alázatossá tegye a természetet.” A természet alázatossá tétele – az egyetlen és igaz szó kimondásával – az emberi akaratnak való alárendelését jelenti a mágikus gondolkodás szerint. Petőcz nyilván nem a természeti vagy túlvilági erőket akarja kényszerítéssel aktivizálni, hanem mégiscsak gondolatokat akar közölni, de egy, az emberi akaratnak megfelelően a végsőig hajlékonyra tett nyelven. Ezért a „mágikus eljárást” magán a nyelven végzi el, a nyelvi elemeket a repetitív eszközével kényszerítve a lényeg, az igazi mondandó kifejezésére. Petőcz szövegesen is megfogalmazza a szómágiához fordulása okát: „...Nem tudtam volna / akkor, ki is vagyok, és a szerepek / szintén furák lettek volna, miként a neve is, *Deske, alig*: // *hogy kimondtam, már nem az ő neve volt, / sem az arca, sem a teste nem volt / az övé, csak a találkozás tűnt / valósnak. Nem találok szavakat.*” (Kiem. Sz. E.) Ez a nagyon is köznapi közhely itt a mágikus helyzettől kap súlyt. S hogy elűzze a szómágia ősi-babonás képzeteket felkeltő, transzcendens-félelmetes erejét, egy szójátékkal zárja a verset, amely hangalaki hasonlóságon (szintén a szómágia körében használt eljárások egyike) alapul, de erejét a játék már elveszi: „*Dézsában ülnék, rémülten / figyelném merem önmagammat.* Déjàvu! mondanám akkor.” (*Maga egy szív*) A szójátékkal elütött véresen komoly vallomás, az igazi szó keresése és nem találása a változóan ismételt szavak segítségével a bűvös kör bezárulása: az *igazi mondandó, a lényeg* maga a változatlan változó, az azonosság és különbözőség mint a világ egyik legfontosabb jellemzőjének dialektikus jellege. Az eljárást címmé emelő versben (*Repetitív*) a variálódó elemek a hangulatainknak, a környezet változásainak leginkább kitett állapotok: *öröm* és *nyugalom*, melyek a változékonyságukra, illékonyosságukra utaló *lebegés*-szóval (itt van kapcsolata a Radnóti-féle Medúzával) kerülnek ismétlődő körforgásba (csak az első két szakaszt idézem a kilenc strófás versből, amely ezt a variációs elvet teljesíti ki):

*Legyen végtelen öröm. Végtelen öröm!
Legyen lebegés. Nyugalom legyen!
Legyen hát lebegés! Végtelen öröm.
A távolban, egy arc tűnékeny sziluettje.*

*Legyen lebegés. Nyugalom legyen!
A távolban: egy arc tűnékeny sziluettje.*

*Legyen hát végtelen öröm. Végtelen öröm!
Nyugalom. A fák között testek. Mozduló mozdulatok.*

Majd az utolsó, lezáró, paradoxonos megfogalmazású, s az ennek kifejezésére leginkább alkalmas oxymoronos szerkezetű sorban mondja ki az elindulás és a vágyott cél közti különbséget, kérve a vágy teljesülését: „tűnékeny öröme legyen moccanatlan”.

A vers bizonytalan helyzetű, irizáló, vibráló jellegét erősíti a versen végigvonuló „lebegő” jelző ill. a (Petőcz-kedvelte) *figura etymologica*val mellé kerülő „lebegés” szó, a „mintha” bizonytalanító hasonlító határozó és a mellette álló feltételes mód: „Nevéte lebegő / legyen, *mintha mosolyogna*”; ezt a teljes bizonytalanságnak kitett hangulatot zárja le a határozott kívánság (felszólító módban!), immár hasonlítás és feltételes mód nélkül: „Végtelen legyen a végtelen mosolya, és / tűnékeny öröme legyen moccanatlan –”; ettől a határozott hangnemű kívánságtól, a felszólító módtól megy át a vers „tűnékenyből” változatlanba, változóból válik állandósulttá, „moccanatlanná”.

A repetitív monotóniája csökken, az ismétlés izgatottabbá válik, ha a repetícióban résztvevő elemek száma megnő. Az *Errefelé csak szikla* című vers írásképeben szonettet mintáz (a stórfaképlet szonett-szerű, de se a jambikus lejtést, se a sorok szótagszámát nem tartja), a szonett testesebb részében, a két quartinában négy elem variált ismétlése köröz: *víz, szikla, homokos út, ösvény*, s a tempó felgyorsul a két terzinában, ahol a variálódó elemek száma a kisebb sorszám mellett (hat sor) ennek a duplája: *ösvény, út, forrás, fű, fa, talpnyom, homok, patak*. Ebben a versben az első sor nyugtalanítóan tagadó hiány-jelzése („Itt nincsen víz, csak szikla van”) többszörös hiánnyá változik a tagadott elemek számának megkétszerezésével, ettől és a körforgásnak ebből fakadó gyorsulásától válik nyugtalanabbá, nyomasztóbbá a vers.

A grammatikai szövetet, a mondatokat adó szavak sorrendjének variációján kívül kedvelt eleme még Petőcznek a már említett *figura etymologica*, ami egy apró elemnek, a szónak önmagától való kicsiny elmozdulása, és nem véletlen, hogy ezeket a kis elmozdulásokat mozzanatos igék és a belőlük képzett főnevek adják: mozduló mozdulatok, zörgések-zörrenések, lebegés-lebegő, mozgások-mozdulások – még mindig a *Repetitív*ben. Ugyanezen a kis elmozdulást előidéző *figura etymologica*-elven épül *A „tényfékező-gép” elmozdulása* című vers is (a cím maga két beszédes jelet tartalmaz: az egyik a posztmodern szójátékokra utaló „tényfékező-gép” szóösszetétel, a másik az általam a versekben észlelt *elmozdulás* kimondása): sorjázna a mozzanatos igék (rebbenés, verdesés, rezzenés), kiemelt a bizonytalanító „mikéntha” hasonlító határozó szerepe: sor elején, sőt szakaszok elején áll (a hét szakaszból ötben), az egész vers *átmeneti állapotot* sugall, valahonnan valahová érkezik: a „tétova rebbenésből”, a „tétova madár-szárny-verdesésből” a „szapora lélekzetvételig”, az „elmozdulásokig”, a végső „Madárnyi-sűrű-pusztulásokig”. Átmenet valósul meg a versben a sebzettségből, félelemből a halálba, anélkül, hogy bármiféle narráció történnék a vers menetében.

Ugyanígy „történés nélküli történés”, észrevétlen átmenet zajlik le a *Loiret temp-lomában*, ahol a kezdőképben szinte megszemélyesítve, antropomorfizáltan „viselkednek” a főszereplők: „Körbeveszik a fák, nyugtalan, / remegő ágaikkal. Szinte maguk- / hoz ölelik, szinte szorítják maguk- / hoz, keményen-agresszíven, miként- // ha utolsó reményüket.” A kezdőkép nyugtalansága fokozódik a szereplők számának növelésével (fák, apró házak, kihalt-félhomályos táj), az „utolsó reményből” „csöndes várakozás”, végtelennek tűnő hallgatás” lesz, ami a vers végére kétségbeesett kapaszkodássá, újabb antropomorf cselekvéssé válik, s a cselekvés következtében az addigi állókép („Kihalt,

félhomályos táj, Isten hiánya, végtelennek tűnő hallgatás”) elpattan egy oxymoronos, átmenetet láttató képben: „A fák csontos, *merev* ágaikkal / *meztörök a mozdulatlanságot*”. A korábbi kötetből (*A láthatatlan jelenlét*, 1990) átemelt *Üzenet, b-moll* című vers a zene áramlásait, dinamikáját képes nyelvvé formálni a mozzanatos igék segítségével, amelyek ezúttal nemcsak elmozdulást, de irányt is jeleznek, s végül a valahonnan valahová eljutást: „A hangok a magasba / szöknek, majd alázuhannak, és ismét, és / újból, magasba, alá.” – eddig a hangok (ill. az általuk mozgósított hangulat) mozgása, ingadozása, amit a költő „mozdulatlanul” figyel. A zongorista kezén „a zene erőt / és biztonságot közvetít, önmagából”. A vers végére már nem a hangok emelkednek és zuhannak, hanem a zenét hallgató költő, aki úgy érzi: „Ez az én / zongoraversenyem. Ez az én üzenetem.” A zene „üzenetét” felfogó költő – aki a távolságtartás kedvéért – mert, ha vallomásról van szó, Petőcz igyekszik felülről nézni önmagát: második személyben szól, „önmegszólító verset” ír – a zene áradásának és a versfolyamnak a végére átváltozik zenévé, azaz átveszi a zene tulajdonságait, mozgásait, és annak ellenére, hogy ez a vers lezárttsággal, múlt idejű tényrögzítéssel indul („A mozdulatot befejezettnek nyilvánítod”), önmaga válik mozgóvá, nyitottá: „A mélység, a magasság magába szív. Magába szív a magasság és a mélység. A zuhanásod, miként egy végtelen, lassú mozdulat, végtelen filmként perog... A legelső mozdulat, miként egy végtelenített film, lassan és megállíthatatlanul perog.” (Kiem. Sz. E.)

Figura etymologica, keretes szerkezet, refrén-sorok: mind-mind a repetíció lehetőségei. Egyszerre valósulnak meg egy olyan versben, amely ellentétekre és az ellentétek kiegyenlítődére épül; a verscím képez keretet az utolsó sorral: „*Zsugorodik a zsugori idő*”, ez a sor egyben a refrén-sor is, és ez tartalmazza a figura etymologicát. Az ellentétek: „Nagynak tűnik, ami szebb lett volna kicsinyben” (paradoxonos fogalmazás is); „*fújtat néhány fáradt törtető*”; „Az idő erősebb, mert csökkenő”. A versegészben az ellentétek nem oldják fel, csak egyensúlyban tartják egymást, ez az egyensúly azonban ingatag és bizonytalan. A *bizonytalanság* a vers másik fő motívuma, és ezt a bizonytalanságot még fokozni is tudja a szubjektív moduláló „szerintem”-mel. Ha keretes a szerkezet, úgy hihetnénk, hogy önmagába visszatérésről van szó, az elindulás és a megérkezés helye azonos. De nem Petőcznél: egy csaknem a számtani középen elhelyezett sorban (hiszen bizonytalanságban lebegnek az egymásnak feszülő ellentétek, nem lehet a kulcssor a középen, mert akkor egyensúly teremtnék), a 20 soros vers 11. sorában mondatnak ki a kulcsszavak: „Nincs szélirány a mozdulatlan csendben” – álló helyzetre, állóképre engednek következtetni. Az állókép azonban csak látszólag mozdulatlan: a kulcssor mentén tükörszimmetriában helyezkednek el az egymásra vonatkozó, azonos-különböző sorok: „Nagynak tűnik, mi szebb lenne kicsinyben” – „Nagynak tűnhet, pedig picinyke ő” (a második megfogalmazás *bizonytalanság nélküli állítást* tartalmaz: „picinyke ő”); „A feszültség, úgy hiszem, egyre nő. / – Hogy szinte tombol, szűkült ereimben” – „*csinálni kell*, és csökken ereinkben / a feszültség” (ismét a második megfogalmazás a biztosabb, az „úgy hiszem” nélküli állítás). A vers a játék bizonytalanságától, feszültségétől jut el a *tett* eredményezte oldódáshoz, a tükörszimmetriába – tehát a fordulópont köré – állított, variáltan ismétlődő sorok segítségével. A vers egésze tagadja a kulcssort, amely éppen a mozgás tagadása, a versegész tehát kettős tagadás: *állítja*, tanúsítja a mozgást, a változást, amely az *időben* történik, a számunkra kiszabott, csökkenő, zsugori időben. (Mozgás és mozdulatlanság, változás és változatlan állandóság gyakori témája az ontológiát a legköltőibb költészetbe beleszövő Weöres Sándornak is, aki így szól a *Medeia*-ban: „*Kívül az idő siklásán mozdulatlan orsó pörög.*”)

Repetitív című kulcsversben, amelynek központi kulcsszava: „tűnékeny sziluett” (a létezők kontúrjainak bizonytalansága); „tűnékeny öröm” (az állapotok múlékonyasága). A vers utolsó sorában szembeállítja a „tűnékeny” állapotot a kívánt, óhajtott állandóval, tartóssal: „tűnékeny öröme legyen moccsatlan”.

Bizonytalanítja az állításokat az amúgy is kétoldalú hasonlatrendszeret bevezető hasonlító kötőszó gyengítése a feltételezést adó „ha” toldalékkal: a már említett, nagyon fontos vers, A „*tényfékezőgép*”... 7 szakaszából 5 kezdődik ezzel a feltételesmóddal gyengített határozószóval, a „Mikéntha” kezdetű sorokban. Elbizonytalanítanak a gyakori módosítószavak is, a „*valamiféle*”, „*alig*”, különösen akkor, ha az amúgy is bizonytalan „*körvonalak*” szó elé kerülnek, és különösen akkor, ha mindezek egyazon versben fordulnak elő, méghozzá olyan versben, amelynek *színeire* is a határozatlan-ság, bizonytalanság a jellemző. Az ennyire az érzékelhetőség, felfoghatóság határán billegő verset a variált repetitívek teszik egészen illanóvá, irizálóvá: „A magasban *szürkés-fehér* felhők. / Szürkés-fehér felhők a magasban... A sziklák mellett *valamiféle* tűz világít: *valamiféle* / tűznél melegednek a hajósok. A felhők / mögött egy arc *alig* *kivehető körvonalai*: // egy arc *alig* *kivehető sziluettje* / a felhők mögött...” (*Tengeri táj, holdfényben*) A cselekvések irányát, célját, határozottságát bizonytalanítja el a *mozzanatos*, azaz a cselekményt apró mozdulatokból, nem egyenes, egybefüggő folyamatban viszszaadó igék: a már említett *rebbenés*, *rezzenés*, *verdesés*, *mozdulás*, *moccsolás* és társaik. Mind a mozzanatos igék, mind maga a „bizonytalanság”-szó kulcsszavak a már eddig is az egyik legfontosabb versként tárgyalt A „*tényfékező-gép*”...-ben: „Hiába – látod – a tény- / fékezés: mind-sűrűbb *döccenések*, mind-sűrűbb / *bizonytalanságok*, látomások és halálózások, hangtalan- / sikolytalan zuhanások – Sötétkamrában filmezés: / nyugtalan *fogvacogtatás*...” (kiemelések tőlem, Sz. E.).

Egy látszólag az elbizonytalanodására épülő versben („titok”, „sejtelmesség”) a *tagadás szómágiájával* akarja kiküszöbölni a „talán” bizonytalanító szóval kétségbevitelt létezési hatalmat: „Titok vagy, Nagyúr, Titokzatosság, / Sejtelem vagy, Nagyúr, Sejtelmesség, / Gondolat vagy, Nagyúr, Örökös Végiggondolás, / *talán* *nem is* vagy, Nagyúr, *talán* *nem is* létezel.” – A székszis már nem is blaszfémia, hanem az ateisták öröktől fogva létező érve az istenek tagadására: „Mondják, Teremtő vagy, Nagyúr, Akarat, / *mondják, te alkottál minket*, Nagyúr, *mondják* sokan; / azt *mondják, mi alkottunk Téged*, Nagyúr, *mondják* sokan; / azt *mondják, mi alkottunk Téged*, Nagyúr, *beszélnek*, / és kételkednek Erődben, Nagyságodban.” A szkeptikusan szemlélt transzcendens hatalommal szemben nem az a fő kérdés, miképpen jött létre, hanem létezésének mikéntje, megnyilvánulása: a Hatalom és az Akarat ijesztően, félelmetesen hat, ezért kell a tagadás szómágiájával távortartani: „*Nem tudom*, ki vagy, Nagyúr, és *nem is kérdezem*. / A város, amelyben élek, féli Hatalmadat, Nagyúr; / Ekbatana utcáin sokan *rettegnek újra-jöttödet*.” (*Ekbatana rettegése*)

De létezik a bizonytalanságnak ellenpéldája is Petőcznél, a *bizonyosság*, és ennek leírása, a jellemzésére használt eszközök igazolják, mennyire tudatosak bizonytalanságot felidézni hivatott megoldásai. „Ma ismét *erő* és *bizonyosság*. / A levegő *mozdulatlanságában* / egy arc *jól kivehető körvonalai*.” Majd ezt az egyértelműen pozitív, megállapodott állapotot váratlanul, egy ellentéppárral elbizonytalanítja: „Bizonyosság és bizonytalanság” – ezzel áruvalva el, hogy érdeklődése nem a letisztult, megrögződött állapotokra irányul, hanem az *egyikből a másikba való átmenetre*. A bizonyosság addig érdeklő, ameddig benne rejlik a lehetőség a bizonytalanná válásra, az elmozdulásra: „Egy kódarab *végtelen zuhanása*. / Sűrű, kék az égbolt: / *valószínűtlen*.” (Kiem. Sz. E. – *Az idegen*.)

Átmenetiség, átváltozás

Az ellentétek egymásba csúszása, átmeneti jellege, nem dualista, inkább dialektikus lényege olykor paradoxonos megfogalmazást kap (József Attila kedvelte ezt a formát), s a paradoxon kifejezésére a legalkalmasabb stilisztikai eszköz az *oxymoron*: „*sosem-volt-megtörtént találkozás*”, „*sosem-volt-megtörtént ölelés*”. A cselekmények múlt időbe tétele szinte hihetlenné teszi megtörténtüket, mert a cselekvések érvényessége a mára, a jelenre megszűnt. Múlt és jelen dialektikájának poétikus-tömör kifejtései ezek az oxymoronok. A versegész azonban mégis egy folyamat, amelynek „tétova” cselekvései azért mégis, ha csak mozzanatos igékkal is, de időben előre viszik a cselekményt, és az a madár, amelyik a vers elején „tétova szárnyverdesésekkel” bár, de még létezik, a vers végére – az apró elmozdulások következtében – halottá válik. Élet és halál közti átmenet az egyre fontosabbnak tűnő vers, amelynek eleje: „Mikéntha mozdulat lenne, mikéntha / tétova rebbenés, akárha mozdulat lenne: / tétova madárszárny-verdesés” – majd a vége: „Szapora léleket- / vételek. Elindulások. Madárnyi-sűrű-pusztulások.” (*A „tényfőkező-gép” elmozdulása*)

Az életből a halálba, a nemlétből a létbe ill. ismét a nemléthez az emberiség legnagyobb kérdése első eszmélésétől máig. A madárlét átmenetisége, majd végérvényes elmúlása mellett nem kerülheti meg Petőcz az emberi halandóság-halhatatlanság problémáját sem. Azonosság és különbözőség, élet és halál közti átmenet emlékezetes paradigmája az apát és a fiút egyszerre mutató fénykép: mutatja azonos vonásaikat és jelzi lényegi különbségüket a múlt időben: az egyik halott már, a másik – élőként – figyel (Egy fénykép bűvöletében): „valami sóvárgás, amit oly nagyon akarsz / örökké, és megérint, és könnyedén kel át // egy távoli, nem létező létezésbe ---”

A halálvágy mint az életből egy más minőségű létezésbe átmenet utáni vágyakozás szükségszerűen érint meg egy olyan költőt, aki lét és nemlét, múlt és jelen (ill. jelen és jövő) egymásba folyásának áramlatai között él. „Ha bókoló virágok között / járok, másra aligha vágyom, // csupáncsak lomha halakra, / s a vízre, mi *betakarna engem; / magába fogadna*”. (*A folyó partján*)

A lét átmeneti állapotai a mítosz és a mitikus költészet világában az *átváltóságok*, *metamorfózisok*. Balladisztikus szépségű metaforája az állati létből emberivé válásának a *Félhomályban* című vers. A mitikus metamorfózis helyszíne és időpontja is egyben az „örökös félhomály”, a kontúrtales-láthatatlan senkiföldje, ahol egyaránt otthon vannak az állati lét képviselőiben a szarvasok és a velük egy *tertium comparationis* (szarvasagancs – kard) segítségével azonosuló ember. A kettő közti átmenet előtt a vers a hasonlat szarvas-oldalát bontja ki; ezt követi a fordulat szakasza, amelyben először az időtlenségből mozzanatos igék segítségével lassan előremozdul az idő, majd egy hirtelen váltással – az idő gyors változásával – a megváltozott világban már az ember él:

*Füstcsík elsímulása, időtlen
várakozása.
Szapora szempillarebbenések.
Mikéntha világegyetem fordulása:
akár a szarvasok ---*

*örökös félhomályban élt,
mikéntha törött pengéjű,
finom kardra támaszkodott volna.*

Újabb elrejtő félhomály hozza az újabb metamorfózist: ismét a mozzanatos igék közvetítette idő-múlással az emberből Istenfia Ember lesz, hiszen az utolsó szakasz leírása csak a megfeszített, szögekkel átütött testű Krisztusra érvényes:

*Örökös félhomályban:
rezzenések és rezdülések,
rebbenések és moccanások
között.*

*Miként ha lábát összeszorítva,
karját széttárva fekküzdne
meztelenül:
földre-szögezetten---*

És itt véget érnek az átalakulások. Ez a földre-szögezett Krisztus nem támad fel többé, nem lesz új metamorfózis, nem válik a halottból élővé az Istenfia, amiként Mantegna híres *Halott Krisztus*ának földön heverő, hatalmas teste sem válhat többé légiessé, istenivé, örökkévalóvá.

Az időtlenség a mitikus lét jellemzője: Petőcz az időtlenség állapotának megteremtésére (hasonlóan a 20. század elején alakuló „izmusok” megoldásaihoz) *igétlen*, tehát *időtlen* mondatokat szerkeszt. A nominális fogalmazás mindig állandóságot, állókép-szerűséget, megállítottságot, a világrend felfüggesztését jelenti. Orlando eufóriás vágyakozását, a vágyakozás időtlenségét-végtelenségét, azaz beteljesületlenségét hordozza a kötet kezdő, tehát hangsúlyos helyre állított, nominális szerkesztésű verse, melynek második felét idézem: „Felfrissülten és jó- / kedvűen szaladni! Nagy- / nagy esőcseppek hosszú - / - szőke és gyönyörű // hajamban. Nagy-nagy / esőcseppek. Szaladni / szélviharban, jó- / kedvűen és: vágyakozva.” (*Orlando vágyakozása*)

Mitikus átváltozások – az Orlando-mitológéma

A görög mitológiában Iphigeneiát fel kellett volna áldozni Artemisznak, hogy a se-regek győztesen partra szállhassanak. Artemisz megkegyelmezett a lánynak, elragadta őt oltáráról, és helyébe szent áldozatként egy szarvast küldött. Az emberáldozatot felváltó állatáldozat aitiológiai mítosza ez, aminek párhuzamát megtaláljuk a Bibliában Izsák feláldozásának történetében. Petőcznál a szarvas válik először emberré, majd az egész emberiség helyett élőáldozatot magára vállaló Krisztussá. Az átváltozások a mitológiák természete-lényege szerint az alkotók szándékának megfelelően variálhatók, így 2-3000 év távolából akár meg is fordíthatók. Petőcz megtalálta azt a mezsgyét, amelyen azonos és különböző tulajdonságú szereplői felváltva veszik fel az ellentétpár személyiségét, megőrizve a változás közben a kettő közös lényegét.

A Virginia Woolf által életre hívott Orlando különösképpen alkalmas arra, hogy megszemélyesítse, metaforává-allegóriává, sőt legvégső soron *mitológémává* formálja Petőcz legégetőbb kérdéseit. Egész létezése – lényege, kora, neme, társadalmi meghatározottsága – átmeneti és képlékeny. Magában hordozza az ősi-archaikus idők ontológiai problémáinak elbeszélésére kialakult mitikus lények történeteit, aspektusait, így elsősorban az élet és a halál közti átmenetet, az élőből holtta ill. holtból élővé változást. A kötet *Orlando*-ciklusa magában rejt egy három darabból álló mini-ciklust,

melynek darabjai: az *Orlando távozás*a, *Orlando keresése* és az *Orlando visszatér* egy archaikus mitológéma, a meghaló és feltámadó istenek mitológéájának kiteljesítése – kimondatlanul, utalásokkal, képi motívumokkal. Minthogy Orlando távozásakor nő (világos, hosszú és szőke hajában tűzpiros pánt), s *eltávozás*a egyértelműen *meghalás* („Nem volt a tekintetében harag, csupán keserűség, szemében szomorúsággal, talpig feketében”), keresését a buszról *leszállás* indítja el, visszatérésekor végleges elmúlása megkérdőjeleződik: az öröklétébe vetett hit lehetőségét fenntartja a költő, és *visszafelé* futásában *gyönyörű*. Az egész mini-ciklus Perszephoné halálára, Démeternek ő utána való keresésére, majd a leánynak újra megfiatalodva a földre visszatérésére emlékeztet, Petőcz ügyel is a hasonlóság felkeltésére és fenntartására. A buszról lelépés iránya, a leszállás Perszephoné *kathodosz*-ának ('leszállás') szava, a *mindig örök* isteni lényeg a kurzivált *most*-ban, az állandósított jelenben, az istenek örök privilegiumában is kifejeződik, s a föld alól a föld felszínére törő új, friss, megújult gabona (aminek mitikus perszonifikációja Perszephoné) is *gyönyörű*. A *most* időhatározó örökérvényűvé, megállított idejűvé teszi ezt a misztikus átváltozást, és egy anakronisztikus, alustilizált kiszólással a költő jelzi is, hogy az eltávozott-visszatérő Orlando is az *időn kívül* él: „Nem a középkorban élünk, és / ő nem tér oda vissza.” Orlando tehát véghezviszi a meghaló és feltámadó istenek mitikus misztériumát, mitológéája annak a feltámadásnak, amelyet a szarvasból földre szögezett ember-Krisztus már nem tud végrehajtani.

A metamorfózisok természete nyitott: vannak a mitológiában végtelenül sokszoros átváltozásra képes lények (Próteusz), de vannak oda-vissza változó lények is. A Virginia Woolf megálmodta Orlando elsősorban a nem-váltás mitológéája, s a nem-váltás természetesen fő motívuma Petőcz Orlando-ciklusának is. Orlandót létének abban a fázisában látjuk először, amikor férfiből nővé váltan ébred (*Orlando ébredése*), örül nő-létének, és férfi-voltára már csak emlékezik (*Orlando emlékezik*). Átalakulását trombiták, fanfárok kísérik; ez a csodás epifániák bejelentésének hagyományos rítusa. Orlando a ciklus során nem változik már többé férfivá („Igen, nő. Es ha a fanfárok szólhatnak, / akkor sem lesz már újra férfi.”), de férfi-lényegét örökre megőrzi: „Nincs még nő rajtam kívül, / aki ennyire férfi, mint magam.” (*Orlando mondja*)

Az Orlando-mitológéma lényege nem Virginia Woolf tollán született meg: ismerjük az archaikus kortól fennmaradt mitológiáknak csaknem mindegyikéből. Mára már talán a legismertebb Platón *Szümposzion*-jának androgün (férfi-női) lénye, aki születésekor teljes egészéül magába foglalta a nőt és a férfit, majd kényszerűen szétválasztva, ősidőktől fogva keresik egymást – mint két fél a kiegészítő másik felet. A platóni átteoretizált mítosz csupán késői megfogalmazása annak az ősi képzetnek, (Kínában ezt a *jin-jang* elv fejezi ki), amelynek mitológéája a görög mítoszban a vak jó Teiresziasz alakja, akinek – Zeusz és Héra viszályának eldöntése kedvéért – megadatott (mert bottal megütött ölelkezés közben két kígyót), hogy férfiből nővé váltan éljen hét évet, majd hét év múltán újra visszaváltozzék férfivá. (A vita tárgya az volt, hogy szeretkezés közben ki érez nagyobb gyönyört, a férfi-e vagy a nő? Teiresziasz a nőre szavazott.) (Ovidius: *Metamorphoses* 3, 316. skk.) (A mítosz szórakoztatón kedves elbeszélésbe öltözteti azt, amit a filozófus Empodoklész így ír le hexameteres *Katharmoi* ('Megtisztulások') című könyvében: „mert egykor voltam fiú is meg lány is, bokor is meg / benne madár, és hal, tengeremély néma lakója” (Somlyó György fordítása).

Empedoklész a mindenből mindenné változást, a próteuszi jelleget írja le, amelynek szintén fő jellemzői közé tartozik az emberi nemek cseréje. A férfi-nő-férfi Teiresziasz mítosza különösen a 20. században vált kedvelté (talán nem függetlenül at-

tól a folyamattól, amelyben a kivívott emancipáció eredményeképpen a nők férfi-funkciókat akarnak és képesek betölteni). Somlyó György Weöres Sándor *Psyché*-jéhez írott szép tanulmányában össze is gyűjti a Teiresziasz-mítosz modern feldolgozásait.

Nem véletlenül ihlette Weöres *Psyché*-je Somlyót erre a tanulmányra. Senki nem merült oly mélyre a férfi-nő viszony ill. átányegülés mítoszaiba, mint Weöres Sándor. *Tűzkút*-jának mottóját Unagvárnémeti Tóth László *Narcissus*-drámájának Teiresas-monológjából vette: „Jól tudom, / mert voltam asszony; láttam és már lángolok.” Weöres még jobban közelít az általa a *Psyché*-ben megformált Orlando-mitologémához e megfogalmazással: „Ismerj rám: magam asszonya és férje magamnak” (*A fogak tornáca, Egy sugallathoz*), majd még közelebb kerülve, már a *Tao te king* hatása alatt, saját elméleti művében, *A teljesség felé*-ben így ír: „Ha a férfi olykor átlát egy nő lelkébe, vagy a saját férfilénye alatt rejtetten létező nőt figyel; látja, hogy vöröses félhomályban az egymásba mosódó, alakatlan dolgok csíráként, forró lüktetésben élnek; ha a nő előtt feltárul egy férfi-lélek, vagy önmaga rejtett férfi-lénye, látja, hogy kékesszürke fényben dideregnek a dolgok, egymástól elkülönülten, szoborszerűen.” (*Nő és férfi*) Másik nagy, immáron költői művében pedig egy megnevezetlen, de érezhetően Hatalmas és Tekintélyes lény szólítja cselekvésre a két nem képviselőit:

*Férfi, keltsd fel a rejtett nőt magadban,
nő, ébreszd fel férfi-voltodat;
mert ha átölel a Láthatatlan,
beszéd árad és magába fogad.*

(A hang vonulása; Jelek-ciklus, III.)

Ezek az előzmények ütköznek *Psyché* egyetlen mondatában: „Úgyis ellentét vala női testem – S férfiúi lelkem.”

A század más alkotói is hasonlóképpen együtt-lévőnek látják a két, eltérő nemű létezőt és a kétneműség problémáját kitágítják művészi problémává: „... a művész aszexuális lény. Egyszerre fejezi ki a férfi és a női lényegét, és nem képviseli közvetlenül a természetet; ebből következik, hogy a műalkotás több a természetnél. A művészetben egyszerre van ott a férfi és a nő.” (*Piet Mondrian sa vi son oeuvre*, Paris, 1956.) Jan Kott, Shakespeare egyik kitűnő monográfusa a vígjátékok folytonos szerepcseréiről, átöltözéseiről, nem-cseréiről: „Shakespeare azt az örök ábrándot valósítja meg, azt a vágyat, hogy átlépjük saját testünket, nemünk határait. Azt az ábrándot, hogy megismerjük azt az erotikus tapasztalatot, amelyben önmagunk partnerei vagyunk, melyben mintegy a túlsó partról nézzük és éljük át a gyönyört. Az ember egyszerre önmaga és másvalaki, olyasvalaki, aki hozzá hasonló és mégis más.” (Jan Kott: *Kortársunk, Shakespeare*, Budapest, 1970.)

Ezzel a megfogalmazással kerültünk a legközelebb Petőcz Orlandójához. Aki hasonló bennünk és mégis más: a fénykép, ami apa és fia egyszemélyben, az azonosság és a különbözőség, amit a legtisztábban így mond ki a *Zúgó tengerek partjainál* című versében, még a nem-váltást is belefoglalva: a *változatlan változatosság* // mind-mind hősünk (hősnőnk) / sajátja volt”. (Kiem. Sz. E.)

Az Orlando-mitologéma képes tehát közvetíteni mindazt az azonosság-különbözés fogalomparba sorolt jelenséget, amelyek Petőcz költészetében fellelhetők tematikusan, motivikusan és stilisztikailag.

Megkapó modulációja az azonosság-különbözés témának az *Egy fénykép bővületében* című vers. Második személyhez szól a költő: „Valami kisváros főterén sétálsz”, „Valami ódon ház folyosóján lépdelsz”. Önmegszólító vers? Bizonytalanságban tart, hiszen a második szakaszt követő, magányosan hagyott sorban is bizonytalan a cselekvés iránya, alanya: „Csak az a kép! Csak az hagyja nyugodni!” (engem? téged?) A színhelyek, a környezet, az egész cselekmény múlt időt idéz, de az *éppen múltfélben lévő időt* („Láthatod az időt, nem múlik el könnyen, / mégis jön, más és más alakban”, majd el is múlik („üzenet a múltból”), s az idő múlásával a régi kép ismét kísérthet. Múltra emlékezés ez, az állandóan múló jelenből, múlt és jövő ölelkezése emberi környezetet mutató képekben, a környezet állandóságában az idő múlásában élő emberről („véred lüktetését, szíved dobogását” – mind időt jelző biológiai történések). Majd a homályos emlékképek után egy pontos, tiszta kép, „egy fénykép-arc”, „Egy nagyon fiatal, hűvös férfiarccal, / mintha magam és apám egyszemélyben.” Ezért volt tehát a vershős kilétének bizonytalansága, ezért fonódott egybe múlt és jelen, mert apa és fiú, azonos és különböző személyek, hasonló és különböző arccal, habitussal. A leleplező szakasz után kitisztult a versalany személye, mert már nem a bizonytalan, vagy máshoz intézett, vagy önmegszólító te-formában fogalmaz Petőcz, hanem határozott egyes szám első személyben írja le ugyanazokat a cselekvéseket, helyszíneket magukba foglaló mondatokat: „Valami kisváros főterén sétálok éppen, / ...megszólalnak bennem ... / várok valamit ... nézek egy arcot”; elszámol és leszámol az idővel és az elmúlással is: „tudom, visszatértem: gyerekkorom, álmaim és a vágyak, / s nyugodtan intek nemet a pusztulásnak, / mert újra én vagyok itt, és minden újra tiszta.” A vers álomszerű képek bizonytalanságából, az álmokban botorkáló lény meghatározatlanságából jut el egy *kettős* természetű objektum (az apát és a fiút egyidejűleg mutató fénykép) segítségével körvonalazott, megtisztított önmagához.

A variált repetatív eszköze ebben a versben a vershős tisztázódását hozó igeragozás.

A stílusretentív bizonytalanság

Az eddigi elemzések során igen sokszor kellett *bizonytalanságérzésről*, elbizonytalanodásról-elbizonytalanításról szólnom. Az azonos-különböző dolgokat Petőcz mindig bizonytalan kontúruáknak festi meg (eddig érvényes a Medúza-metaphora): bizonytalan az a határ, *amin belül azonosak és amin kívül különböznek*. Ennek a bizonytalanság-érzésnek, ami Petőcznél *nem létbizonytalanság*, hanem egy *pontos meghatározás igényének*, a *szóval való teremtés igényének kielégíthető avagy kielégíthetetlen voltából fakad*, és amelynek leküzdésére, legyőzésére fordul a szómágia már említett eljárásaihoz, nagyon pontosan meghatározható stilisztikai jellemzőit dolgozta ki Petőcz. A legkönnyebben szóhasználatában érhető tetten: feltűnően sokszor használja a bizonytalan állapotok, hangulatok, személyiségvonások jellemzésére a *tétova* jelzőt. Nem készítettem teljes katalógust ennek a szónak kötetbeli előfordulásairól, néhány kiemelkedő helyet említek csupán. „Tétova mozdulattal” (*Bútorok mellett*), „tétova rebbenés” (*Piros babák dicsérete*), „tétova félmosoly” (*Egy fénykép bővületében*), „tétova rebbenés” és „tétova mádarszárny-verdesés” (*A „tényfékezőgép” elmozdulása*); „tétován”, „mozdulatlan-tétován”, „tétova szóval” (*A mozdulatlan víztükör*). Szintén a létezők bizonytalan kontúrajait, bizonytalan élettartamukat, jelenlétüket (nem véletlenül címe egy korábbi kötetének *A láthatatlan jelenlét*, 1990) jellemzi a „tűnékeny” jelző, amely szintén ismételtlen fordul elő a kötetben, de a leghangsúlyosabban éppen a verstípus lényegét megragadó,

Átmenetiség: kettős személyiség és szereplő

Petőcz *Medúza*-kötetének hat ciklusából a negyedik, a *new york, madison avenue* hozza költészetének egészen új hangját. (A többi versciklusban volt – bevallottan – több önidézés, önátvétel, ismétlés, erről még később.) Petőcz nagyon tudatos költő, bizonyos oka volt rá, hogy a repetitív versek közé beilleszti ezt az új megszólalást, melynek első olvasatra feltűnő jellegzetessége, hogy a ciklus darabjai lélegzetvétel nélküli, egymondatos belső monológok, amelyeket csak idézetként, *oratio obliqua*-ban szakítanak meg belső dialógusok. A versek kis betűvel kezdődnek, mintha minden darab egy gondolkodási folyamat közepébe vágna bele, folytatván egy önmagával vitázva már korábban megkezdett gondolatsort. Ettől olyan sodróak, áramlóak, egymást kikövetelők a versek: muszáj a ciklust egybeolvasni, darabjai összetartoznak, együtt formálnak teljes képet. Már maga az *utazás, a külföldi tartózkodás átmeneti jellege* rokonítja a ciklus gondolatvilágát az *Orlando*-ciklussal és a többi repetatívoknak az átmenetiséget megfogalmazó verseivel. Ez az átmenetiség – az idegenbe szakadtság, a hirtelen rá-törő újszerűség okán – nyugtalanabb, izgatottabb, mint az apró mozdulásokkal előrehaladó átmenetek: itt a költő belső meditáló hajlamát maguk alá gyűri a kívülről jövő, zajos, rendezetlen, más akarattól kiinduló hatások. Ez a nyugtalanság jelentkezik a forma gyors sodrásában. Petőcz pontosan érzékeli és fogalmazza meg a hangulatot: „földrésnyi messzeségekből odatévedt [íme a lassú *tétova*-szó gyorsabban ható rokona, figura etymologica-ja! Sz. E.], beszédre éhes, nyugtalan utazók” (*az első napokban*). Az idegenség-érzés, a meg-nem-szokottság olyan állapotot idéz elő a költőben, amelynek szintén van álmatagabb, balladaiabb, mitikusabb rokona a metamorfózisokat tartalmazó *Félbomályban*; de itt a határok közötti lebegés a költő és nem a nagyvárós durva, karcos, bántó világának állapota, hanem ez utóbbi hatásának következménye a költőre: „szemetes zsákok között / féllalomban lebegek” (*new york, madison avenue*, kiem. Sz. E.).

A tárgyi környezet elidegenítő durvaságát a kollégákkal való kapcsolatok tudják csak közömbösíteni: ezek a mindenfelől odagyűlt íróemberek az *azonosság és másság* élményével ajándékozzák meg a költőt, az ismeretlen és az ismerős kettősségével: „csak hihetem, hogy itt / vagyok, távoli földrész, / távoli, ismeretlen táj, / lehetetlen, hogy mégis ismerős minden... ismerős ez az ismeretlen utca” (*iowa city*). A már-már dialektikus kettősség ismét oxymoronos megfogalmazást igényelt, az oxymoron itt figura etymologica is egyben. Ezek az ismeretlen kollégák egy-egy mondat, egy-egy gesztus révén válnak ismerőssé, olyankor, amikor legbensőbb lényegükből adnak át valamit: az izgága-nyughatatlan, élénk és éber szellemű Igal a magyar nagymama németes hangzása (tehát zsidónak vélt) nevének hallatára kezd közösséget érezni a magyar költővel, ezért frissen támadt melegséggel „leírhatatlanul ismerős / gesztussal így szólt *salom* –” (*reggel, ébredéskor*). A New York-i néger bobnak a magyar nyelv hangzik ősinék, Petőcznek természetesen a négeré: azonosság és különbözőség új lehetőségei teremtenek közösséget köztük (*akkor éjjel*). Ugyanígy közelítenek-közelednek a többiek is, és közeledik maga Petőcz: ezek a tapintatosan bátortalan, de szándékos közelítések és egymásra találások a kötet legemberibb versei, ez Petőcz új hangjának elmélyült humanizmusa.

Megtapasztalja a költő az életből a halálba átmenetet a *maga valóságában* is, nemcsak annak mitikus formáiban, amikor egy néger a szeme láttára válik élőből haldoklóvá, haldoklóból halottá (*chicago, éjjel*). Mindezeket az élményeket megelőzik a művelődési anyagból táplálkozó, meditáló versek, de étellel az amerikai út eseményei töltik fel, – amelyeket viszont nem tudna a maguk mélységében átélni, ha ne volna mögöt-

tük a sok évszázados művészi tapasztalatok ismerete. A kötet az amerikai ciklus látszólagos idegensége, szervesen illeszkedése ellenére ettől válik homogénné, a ciklusok pedig egymást feltételezővé és kiegészítővé.

A sokévszázados művészi tapasztalat megszerzésének egyik, legmélyebbre hatoló módja az azonosulás keresése a nagyrabecsült költőelőddelel. Ezeket az azonosulási folyamatokat, kísérleteket szerepjáték formájában – szereplírásban – mutatja be nekünk a költő, olykor olyan teljes azonosulással, hogy szinte *in nomine altrius* írja meg a verset (Balassi, Berzsenyi, Arany, Kosztolányi – a Petőfi-versek egyben paródiák is), olykor csupán idézetekkel, felidézésekkel („intertextaulitásként” – ha divatosan akarnék fogalmazni), átadva az olvasónak mindazt a hatást, ami a számára fontos elődöktől, a problémáknak általuk már korábbi megfogalmazásaiból érte („megelőzöttség”). Ebben a megidéző csokorban kitüntetett helye van Danténak, akivel az első személyű megfogalmazás okán, teljes szerepvállalás történik (bár az idézés nem pontos, inkább a felidéző, ráemlékező, utalásos a forma): „Egy nagy sötétlő erdőbe / érkeztem, nem olyan rég, talán az életem / útjának felén, mivel az igazi utat nem találtam”, s a felidézést variáltan megismétli akkor, amikor azonosulási szándékának tárgya változik: a szabadságot, az újjászületés képességét szimbolizáló, lezuhanó, majd ismét felszárnnyaló sas vonásait ölti magára (*Történet a Nagyúrnak*).

Kiemelt szerep jut József Attilának is a tőle vett idézetek, vendégsszövegek alkalmazásával, bár az ő szavait jobban rejti, erősebben variálja, jobban a sajátjaihoz hasonlítja. A *Tavaszi jön, homályos versezet*-ben s *Tavaszi van, gyönyörű!* és a *Mikor az uccán átment a kedves* fiatalekori versekből átemelt intarziák; *A Duna és a gőzösökben a Tavasz van, gyönyörű!* és a *Mikor az uccán...* darabkái keverednek, ily módon ez a két vers szorosan egymáshoz is tartozik. A két versben felhasznált vendégsszövegek repetíciója variált: az azonosság és különbözőség így nemcsak a két költő szavai, hanem a József Attila-idézetek között is ott feszül.

Es külön figyelmet kell szentelni a hátsó regiszterben (nyilvánvalóan véletlenül) fel sem tűntetett Petri György megidezésének. Nemcsak azért, mert egy tőle vett sort – egy határozó erejéig variáltan – verscímmé emel és a verscímeket keretes szerkezetként megismétli (a repetitív keretalkotás formája ez) a vers záró sorában (*a napsütötte sávbán*), hanem főként azért, mert ez az átvett motívum konkrét helyszínből szimbolikussá nő fel Petrinél és Petőcznél egyaránt: a tisztaságnak azt a keskeny térszegmensét jelzi, amelyen egyedül, magányosan tartózkodik az ember – nem azért, mert olyan kicsiny a sáv, hanem azért, mert a hely által szimbolizált a Petri ill. Petőcz által igényelt tisztaság-fogalomnak, etikai követelménynek kevesen tesznek eleget. Petri verse (*Hogy elérjek a napsütötte sávig*) az életműben bekövetkezett markáns fordulat egyik reprezentatív példája: a költő első köteteiben a sötétség, a tél, a hideg voltak a számára otthonos közegek, irtózott a fénytől és a melegtől. Ez a vers sem a hőmérsékletigény megváltozásának jelzése, hanem az erkölcsi-teszt tisztaság követelménye, egy alvilági-pokoljáró, alantaszexuális élményből a felszínre, a világosságra menekülés reményének lehetőségére. „Hogy elérjek a napsütötte sávig, / hol drapp ruhám, fehér ingem világít, / csorba lépcsőkön föl a tisztaságig, / oda, hol szél zúg, felszíni tajték sistereg, / komoran feloldoz, közömbösen fenyeget, / émelygés lépcsői, fogyni nem akaró mínusz-emeletek, / nyári hajnal, kilencszázhatvanegy.” Petőcz napsütötte sávja kétszeresen is hasonlít Petriére: a Petritől vett címmel jelzett versben a *magányos* lét, a többiektől félrehúzódnak helye, keskeny, napsütötte csík az árnyékok között, másrészt vágy a tisztaság után, amely nem biztos, hogy együtt jár a csenddel és a nyugalommal. A lazaság, lazuz-

lás, csendesség, nyugalom, elnyugvás az egyszerű polgárok állapota a Nagyúr hatalma alatt álló Ekbatánában, s a kérdés, hogy alattvalói közt járkálva, esetlegesen átvéve a felsorolt állapotokat, lesz-e (volt-e valaha is) birtokában a tisztaságnak? A *tisztaság* a vers kulcsszava: a napégette, harcos, fegyveres Ekbatánában szintén olyan lehetetlen, hogy a hatalom tisztának maradjon, mint az, hogy Petri feljusson az alantas létből a felvilág tiszta szigetére. Menekvés ez a keskeny, tiszta sáv mindkét költő számára. *(Lesz-e menekvésed?)*

A magány, az elkülönülés, az egyedüllét, a kivételes embereknek járó keskeny, tiszta sáv egy modulációja Seymour Glass képzeletbeli járdaszegélye, amelyen egymaga egyensúlyoz nyugalomban, biztonságban, fényben, miközben a környező világ sötétben lenni látszott: „Seymour pedig ott állt a járdaszegélyen, *velünk szemközt, a túlsó oldalon*, [az elkülönülés, a magány helye! kiem. Sz. E.] az úttest szegélyén egyensúlyozott, kezét bélelt kabátjának zsebébe dugva. *Mivel a fények mind mögötte gyúltak ki*, arca árnyékban volt, mintha elúszott volna az alkonyattal.” (Kiem. Sz. E. – *Néhány szó Seymour Glass versei elé*)

A lelki-erkölcsi tisztaság helye mindhárom költőnél a keskeny, napsütötte sáv, ahol az igény szintjüket, létezés módjukat követni nem képes világban magányosan, elkülönülten tartózkodnak.

(Excursus vedégszövegre)

Az intertextualitás modern elmélete szerint minden, valahol és valaha leírt szöveg része lehet az új, eredeti alkotásnak. Radnóti Sándor *Hamisítás* című könyvének vitás pontjait a magam számára – és csak az irodalmi alkotást alapul véve – úgy válaszolnám meg, hogy eredetinek tekintek minden olyan alkotást, amelyben az átvétel új koncepciónak van alávetve, bizonyító vagy inspiratív építőeleme egy új műnek, amelyből nem kiabál ki a hangja, nem hivatkozik idegenszerűségével. En új koncepciónak tartom az *ironikus idézést* is, hiszen a szerző ezzel egy korábbi elvet, elméletet, felfogást gúnyol ki, és pusztán az ironia, a gúny segítségével teremti meg az új, mert átértékelt koncepciót. (Képzőművészeti példán illusztrálva: Radnótival szemben eredeti alkotásnak tartom S. Dali bajszos *Mona Lisá*-ját, hiszen a szépséget tönkretevő, megkérdőjelező gesztusa szemben áll az érett reneszánsz egyre elvontabb szépségkultuszával.)

A saját koncepcióba átemelés ténye helyezi új megvilágításba Petőcznek azokat a vendégszövegeit, idézeteit, amelyek nem a „magas” művészetből kerültek a versek sorai közé. Köztes helyen áll a magasművészet és a szórakoztatóipar termékei között Szilágyi György: *Hanyas vagy?* című, méltán nagy sikert aratott monológja (én szívesen minősíteném szépirodalmi alkotásnak), amelynek „mi félszavakból is megértjük egymást” refrénjét nem idézi ugyan Petőcz, de a sorjázó feltételes módok és a rájuk adott feleletek szerkezetét igen: „ha azt mondom, new york, / azt mondom, / madison avenue...” A szövegfelidézés telitalálat, egyrészt mert a *new york*-ciklus egészének dikciója – szemben a kötet többi darabjával – a köznyelv stilisztikai szintjén folyik, ehhez is jól illik Szilágyi köznyelvi megszólalása. Másrészt a Szilágyi-szöveg alig rejtett érzelmességét is átveszi, átmenti Petőcz a saját versbe, amely érzelmesség gyökere mindkettejükénél a kollektivitás, a közös lét örömeiből ered.

Közmondást rejt a *Gugakeresztjeim*-vers: a „Mindenkinek megvan a maga keresztje” Petőcz modulációjában – egy sebhelyre alkalmazva –, így hangzik: „nekem is megvan a saját, / különbejártú gugakeresztjeim –”.

Társművészetbe kirándul a következő, igen-igen rejtett, alig felismerhető vendégszövegével, amelyre ráismerni csak a versritmus és a gondolatrítmus segítségével lehet. *A folyó partján* című versben így sóhajt a költő: „A víz, a víz, a drága víz”, s ha a dallamot nem kottázza is fölé, de – vízparton járva, s így legalább a helyszínrre utalva – mégis felidézi Bizet híres *Gyöngyhalászkok*-operájának nagyáriáját: „A gyöngy, a drága gyöngy...”

Az idézetek és a személyiség kettős (vagy többszörös?) aspektusai

Petőcz felidézéseivel, vendégszöveggént alkalmazott kölcsönzéseivel bizonyította, hogy a „megelőlegezettség” hangsúlyozása nála nem divathóbort, hanem jelzése annak, ki, mikor, milyen művével hatott rá úgy, hogy azt sajátjaként elfogadta, a szövegeket beépítette versébe ugyanúgy, mint a gondolatot és az érzést személyiségébe. Nem véletlenül foglalkoztatja őt – a fordításon túl – egy életrajz, egy pályakép felvázolásának igényével is Seymour Glass, akinek karakterét két, egymással teljesen ellentétes származási vonal határozta meg: félig ír származásával a keresztény, félig zsidó eredetével a zsidó identitástudatot hozta magával, sajátjaként ráépítve milderre az egyéni érdeklődésből tanulmányozott keleti ideológiákat és költészetet. Szemlélatomást vonzza Petőczöt ez az összetett, tehetséges személyiség, mintha – megváltozott körülmények között – valami módon örököse volna habitusának: „Rövid életében *rejtélyes és rejtőzködő* alakja volt kora háborús Amerikájának.” (Kiem. Sz. E.) Hiszen kettőségeket, egymással ellentétes vonásokat önmagában is fölfedez Petőcz: madarak jellemzéséből véve a hasonlatot-analógiát (variált repetitív ismétlés: a madarak kettős aspektusú jellemzői a költő ellentétes jellemvonásaivá, egy aktívva és egy passzívva alakulnak): „*Törékenyen és sebzésre készen / figyelmezem erre a különös / merényletszövevényre*” (kiem. Sz. E. – *Törékenyen és sebzésre készen*).

A zene hangulati végleteiben is önmaga végleteire ismer; a dallam emelkedését és zuhanását, erőre kapását és elgyengülését annyira önmagával azonosnak érzi, hogy az először még külön lényegű dolgokat – a zene és a költő – csak birtokos viszonyba hozza egymással: „Ez az én üzenetem – mondod”, majd a két entitás (a zene és a költő) teljesen eggyé olvad, olyannyira, hogy a kettős aspektus, a személyiség kettős lényege már-már skizoid megfogalmazást nyer: „Önmagad üzenete vagy” (*Üzenet, b-moll*).

Egy átalakulásra képes, átmenetiségre hajlamos, bizonytalanságok között élő, vendégszövegeket, idézeteket használó, sokakhoz magát hasonlító (ad absudum: a zenével eggyé váló) költő személyiségét keressük. Van-e egyénisége, vagy felolvad követett példaképeiben?

A nagy egyéniségek jellemzésére a választ a legilletékesebb, Weöres Sándor adta meg: „Az egyéniség nem elhatározott karlendítések sorozata, nem önmagunk jellegzetessé csonkítása, hanem átlagfölötti, rendkívüli szellemi terrénumokra eljutás, szellemi szabadmozgás. Shakespeare és Goethe az egyéniségek, akik mindenkitől tanultak és mindenkihez hasonlítanak, nem pedig Hazafi Veral János, aki nem hasonlít senkire.” (W. S.: *Berczely A. Károly: Július*. Nyugat, 1919. I. 389–440.)

A változatlan változatosság

A költőelődök, példaképek szövegeit *mutatis mutandis* átvevő, elsajátító, magához hasonlító költő ezzel az eljárásával része az irodalom ősidőkben kezdődött folyamatának, ebben a folyamatban hasonlít és különbözik. De amiként kiveszi a részét a filo-

genesisből, hozzáadva a közöshöz saját egyéniségét, úgy részese saját ontogenezisének is. 1984-ben indult költői pályája a *Betűpiramis*-sal, azzal együtt (a gyermekkönyveket leszámítva) ez a tizedik verseskötete. Nagy utat tett meg az avantgard betűjátékoktól a formák (elsősorban a *szonett*) lebontásán, majd újra felépítésén keresztül mai hangjáig és formáig, de sosem tagadta meg korábbi önmagát. Annyira nem, hogy a *Medúza* összegzése mindannak, amit Petőcz saját költészetében értékesnek talál; összegzése anynyiban is, hogy teljes egészében is átvesz verseket korábbi köteteiből. Ezeknek a verseknek a megisméltése a *repetitív eljárásnak a legnagyobb egységben történő megvalósítása*. De variált repetitívként kell számontartanunk, mert a szöveggörnyezettől, az első fogalmazás óta eltelt időtől másféle jelentésárnyalatot kapnak a megisméltelt versek. A teljes versek megisméltésénél *kisebb egységek, a motívumok* megisméltése a legjellemzőbb. Csak néhány példát ragadok ki: az *Európa metaforájá*-ban a fő cselekmény a futás volt, annak minden szinonimáját mint variáltan ismétlődő elemet már ott alkalmazta a költő (futás, rohanás, szaladás stb.), valamint a futást kísérő *zihálás* szót. A *Medúza*-kötetben is hangsúlyos motívum a futás: „Gyönyörű most a futása” (*Orlando visszatér*); „nagyszerű futás” (*Könnyű, ismeretlen szívvel*); a *Kívül-tükrein*-ben a „Futásod, futásod” mellett megjelenik a gyors mozgást kísérő, kapkodó levegővétél: „Aztán meg: zihálásod –”. A *Medúza*-köteten belül is vannak motívumisméltések, ilyen pl. a *piros babák* több helyen felbukkanó, szívderítő (?), hiszen élettelenek képe, s a rájuk alkalmazott jelzők is vándorolnak versről versre („Milyen gyönyörű! Milyen nyugtalan!”) – *Piros babák dicsérete* ill. *Titkon és vágytalan*. Az *Európa metaforájá*-ban „bíbor-plüss díványon heverészve” fekszenek, „boldogan, plüss-takarón és gyönyörűen”, s a többi kötetbe, (a *Medúzá*-ba is) felvett *A mozdulatlan víziükör*-ben szintúgy. Ugyanebben a versben a domináló tiszta, keveretlen színek (piros, sárga, kék) az emberi környezet emberhez méltó színei, miként az *Európa metaforájá*-ban is.

A kötetben belül (és nem más kötetből továbbvitt visszatérő) szavak egyben szervező elvei is a kötetnek, emlékeztetnek a fő szerkezeti elem, a variált repetitív jelenlétére. „Magához ölel, magukhoz ölelnek” (*A játék, miként a foci is*) mozdulatai ismétlődnek a *Loiret templomá*-ban: „Szinte magukhoz ölelik, szinte szorítják magukhoz”; a *játék* körül forog a versbéli elmélkedés a *Zsugorodik a zsugori idő*-ben, erre következik *A játék, miként a foci is* című vers „játék”-os körforgása; a *szikla* a kapcsolatteremtő motívum a *Tengeri táj, holdfényben*-vers és az *Errefelé egy szikla* között; az *arc sziluettje* szintagma a *repetitív* jellemző fordulata, erre visszhangzik a *Tengeri táj, holdfényben* versben az „egy arc alig kivehető körvonalai”. Erőteljes felidézés, mert erőteljes maga a kép: „miként a vízpart, mely *becsomagol* hangtalan, és vigyázza léptedet” (*A „tényfékező-gép”...*) ill. „s vízre, mi *betakarna* engem, / s *magába foga*na”. (*A folyó partján*)

Orlando, avagy a változatlan változatosság

A repetitív lényeg – eddigi elemzéseink szerint – a nyugalom, a biztonság keresése úgy, hogy az ne legyen megkövesedett változatlan. Legyen megőrizve megújítás, a *mutatis mutandis* poétikai értelmezése, a szöveg minden szintjén. Változzék a kötet összetétele, de ismétlődjenek benne a korábbi versek, új összefüggésbe ágyazva. Ismétlődjenek sorok, új tartalmakhoz alkalmazva. Ismétlődjenek a szavak, megváltozott sorrendben, megváltoztatott grammatikai funkcióban – az új közléshez simítva. Maradjanak meg az öröklött versformák, de elemeikre lebontva és újra felépítve (a legteljesebb formaátalakítást Petőcz a *szonetten* végezte el, amíg eljutott a „zárójelversig”),

a *Medúza*-ban is többféle szonettet találunk: a *Kezében virágcsokor* csak strófászerkezetében szonett, de sem a sorok szótagszámában, sem rímtelenségében nem azonos a szabályos szonettel; a *Kosztolányi* ugyancsak szabálytalan sorokból áll; *A kiáltás* című szonett csak strófászerkezetében az, sem a sorok szótagszáma, sem a rímszerkezet nem emlékeztetnek a szonettre, ám a vers mégis megőrzi valamit a szonett lényegéből: a négy-soros és a háromsoros szakaszok tartalmi ellentétben állnak egymással. Míg ugyanis a *quartinákban* egy időbeli megelőlegezettség („még ... előtt”) és elvont főnevek tagadása sorakozik (*igétlenül*, tehát *időtlenül*), addig a *terzinákban* a *még* időhatározót a *már* időhatározószó váltja fel, az igétlenséget felszólító módú igék változtatják mozgékonyvá (*Legyen, legyen*), s végül a tagadások után konkrét felszólítás, akaratlagosság áll („de felriasztó kiáltás legyen”) s a mozdulatlanból mozgóvá változás egy Tandori-replikával zárul („semmi némaság, / csak ahogy lerogy — / *utána*: csendesség, nagyon.”).

Japán szonettje jellegzetes magyar sorokból, felező hatosokból áll; szonett ugyan, de a *haiku* tartalmi jegyeivel (misztikus-jelképes halálvers): „Napokat hevertem / késsen a halálra, / s rettent *valami más*.” A haiku tartalmi és formai jegyeit egyaránt megőrizve fordítja Seymour Glass haikuját, a *Távoli vers*-et, amelyben ott az eredeti haikuban elengedhetetlen évszak-szó és a táj mögött lappangó misztikus tartalom: „Hideg éjszaka. / Magasló fenyőcsúcsok: / megsápaszt a Hold.”

A *new york*-ciklus egészen új hangvételéről, világlátásról már esett szó a két világhoz tartozás, otthonosság-idegenség, átmenetiség gondolkörében. Ehhez az új hanghoz Petőcz nála szokatlan formát választott: az egy vers = egy gondolat elvét, amelyben az egy mondatot egy gondolat közben kezdődő belső monológ indítja, és a gondolat nem is ér véget a verszárlatban, inkább valamiféle továbbgondolásra készítő, frapárs megfogalmazást tartalmaz.

Petőcz, a hajdani posztmodern fenegyerek, azért őriz még valamit egykori tréfacsináló énjéből is: a posztmodern szófacsarásokat idézi egyik legfontosabb, legtartalmasabb versének címe, *A „tényfékező-gép elmozdulása*.

A költő pontosan tudja, mit írt és ír, tisztában van céljaival és eredményeivel. Nem véletlenül állítja oda könyve élére mottóul a Virginia Woolftól vett idézetet: „Korának gyermeke volt, s mégis megmaradt önmagának.” Ezt a látszólagos ellentétet, pontosabban dialektikát, kettős aspektusú lényegét őrizi a kötet egésze a variált repetitívnek mint a kettős lényegűség, a dialektika stilisztikai megvalósításának segítségével mind mikrostruktúrájában (variált szóismétlések, sorváltozatok, motívum-utalások), mind makrostruktúrájában (kötetszerkezet, beépülés az életműbe).

Petőcz a megújítva megőrzés útjára lépett, ezt valósítja meg a szereplírával, formátvételekkel – megújításokkal, önmaga újra és újra értelmezésével. Ennek a változatlanul változó, mozdulatlanságában elmozduló, azonos és különböző, önmagában ellentéteket hordozó és kibékítő, nőből férfivá, férfiből nővé alakuló, mindezt átmenetiségében, fejlődésében látó és láttató képességnek a lehető leghatározottabban megtalált szimbóluma, sőt több (mert az emberiség történetén végigvonuló emberi lényeg megtestesítése): mitológemája az Orlando-figura. Szakadatlan (és akaratunkon kívül történő) változásainkban a keresett és vágyott biztonság, állandóság – vagy, ha tetszik: az ismétlődőnek, állandóságukban nyomasztónak érzett jelenségek megkövesedése elleni lázadás.

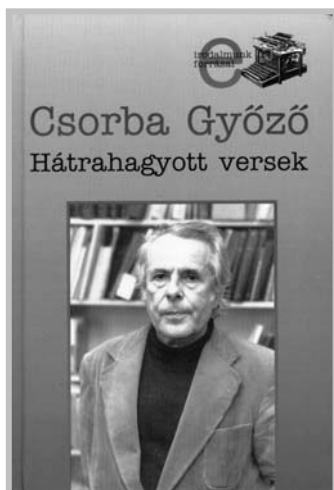
A költő műhelye

CSORBA GYŐZŐ HÁTRAHAGYOTT VERSEI

O. I.-nak

Csorba Győző (1916–1995) a kortársi kritika szerint a Nyugat harmadik költő-nemzedékének tagja, s nevét Kálnoky László, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Rónay György, Takáts Gyula, Weöres Sándor nevével együtt szokták említeni, annak ellenére, hogy verse a folyóiratban soha nem jelent meg. Első kötete, a *Mozdulatlanság* (1938) óta a posztumusz *Csikorgói* (1995) összesen tizenhat verseskönyve, nyolc válogatott valamint egy összegyűjtött verseket tartalmazó kötete látott napvilágot. Az ötvenes évek első felét leszámítva nem voltak publikációs gondjai. Első három kötete még magán-, illetve vidéki irodalmi társaság kiadásában jelent meg, de *A szó ünnepe* (1959) óta könyveit rendre-sorra a Magvető Kiadó jelentette meg abban az összeállításban, ahogy a kéziratot a kiadónak átadta. Az általa kialakított anyagon és ciklusokba sorolt beosztáson sem a kötetek szerkesztői, előbb Csanádi Imre, később Parancs János, sem a kiadó nagyhatalmú vezetője, Kardos György nem változtatott, Csorba Győzőnek cenzurális gondjai sem voltak. Éppen ezért nagy meglepetést keltett, amikor a költő halála után hagyatékából tizenöt olyan versíró munkafüzet került elő, amelyet 1962 óta vezetett, s amelyekben verseit először lejegyezte. E kéziratos versesfüzetek mintegy ezerkétszáz olyan szöveget tartalmaznak, amelyek a költő életében kötetekben nem jelentek meg. Az ezerkétszáz szövegből a *Hátrahagyott versekben* az anyagnak mintegy a felét, kb. hatszázhatvan szöveget találunk. Ez is olyan nagy szám, hogy megállásra kényszerít. Az életművet gazdagító ekkora anyaggal elhunyt nemzedéktársai közül egyiküknél sem találkoztunk eddig.

Köztudott, Csorba Győző igényes, önmagához is szigorú költő volt. Nyilvánosságra, folyóiratközlésre bocsátott írásait megválogatta, megrostálta, kötetait tudatosan megkomponálta. Ebbe a munkába környezetét, író-társait is bevonta, köteteknek kéziratát, mielőtt a kiadónak átadta, barátainak is megmutatta, véleményüket kérte. Nekem is van olyan könyve, amelynek dedikációjában jelzi ezt a közreműködést. A *Séta és meditáció*-ba (1965) írta: „meleg barátsággal és köszönettel a közreműködésért”. A *lélek évszakai* (1970) ajánlásában olvasom: „szeretettel és köszönettel a segítségért a kötet megszerkesztésében”. A *Vissza Ithakába* (1986) dedikációja: „baráti szeretettel és köszönettel sok író-társi segítségért”. Az első szó tehát az ámulaté, a csodálkozásé. Egy terjedelmes életmű terjedelmes új anyaggal gazdagodott. Azzal, hogy a költő ezeket a munkafüzeteket

Pannónia Könyvek
Pécs, 2000
464 oldal

megőrizte, nemcsak lehetővé tette az anyag megrostált kiadását, hanem mintegy utólag áldását adta a szövegek sajtó alá rendezésére. A kötet anyagát válogatta, szerkesztette, valamint a kötet megszületésének történetéről és a szerkesztés szempontjairól tájékoztató utószót Bertók László írta, a munkában közreműködött és a jegyzeteket Pintér László készítette.

Am a második szó a tájékozódásé, az értékelésé.

A *Hátrahagyott versek* anyagában különféle rétegeket különböztethetünk meg. Szép számmal vannak a kötetben olyan versek, amelyek folyóiratban megjelentek, de kötetbe nem vette föl őket a költő. Ezek között találunk olyanokat, amelyeket a költő igényessége okkal rostált ki a nagyobb maradandóságra apelláló verseskötetektől, de olyanokat is találunk, amelyek a kötetekben szereplő versekkel azonos értékű alkotások, és nem színvonaluk, hanem a kompozíciós szempontok miatt vagy tapintatból maradtak ki a kötetektől. A verseknek egy másik rétegét azok a szövegek, olyan kész versek alkotják, amelyeket sem kötetben, sem folyóiratban nem publikált a költő. Ezek között vannak olyanok, amelyeket az igényesség, a baráti tanács hagyatott ki (úgy emlékezem, hogy például *A mohácsi emlékparkban* című tanácsomra vette ki egyik kötetének anyagából), de vannak olyan kiérlelt, ép, megkomponált, lezárt, címmel is ellátott szövegek, amelyek igazán megérdemelték volna a közlést már a költő életében. Valójában ezek a korábban publikálatlan s nagy számú versek alkotják a *Hátrahagyott versek* gerincét, és jelentik a kötet, a mostani kiadás igazi nyereségét. A korai anyagban épp úgy találunk ilyen teljes értékű szövegeket, mint a legutolsó évek termésében. Szinte érthetetlen, hogy miért nem bocsátotta a nyilvánosság elé a költő ezeket az írásait. Néhány esetben a versek témája, érzelmi tartalma és a személyes érintettség teszi érthetővé, hogy a költő életében kéziratban maradtak. Továbbá vannak a kötetben töredékek, elkezdett, de be nem fejezett szövegek, naplószerű följegyzések, amelyek nem érlelődtek verssé, s talán fölvételük a *Hátrahagyott versek* közé is megkérdőjelezhető, szemmel láthatóan csak a kegyelet adott nekik teret, s legföljebb egy kritikai kiadásban volna helyük. Szerencsére nem sok a kötetben az ilyen írás.

Az az ív, amely a kötet nyomán a költő pályáján 1962 és 1993 között megrajzolható, nem változtat azon a képen, amely a költőről az életében megjelent kötetek alapján már kialakult. Kiegészíti, itt-ott gazdagítja, költészetének néhány ismert motívumát fölerősíti, de az ismert portré alapvonásai megmaradnak. Csorba pályáján 1962-re, a *Séta és meditáció* (1965) korszakára már kialakult a rá jellemző verstípus és versnyelv, komponálási metódus és költői világkép, amely későbbi költészetében is föllelhető. Ez a versbeszéd, ez a tárgyias költészet, ez az objektíváló líra az érzelmi és az intellektuális tartalmak egyensúlyára törekszik, egyszerre személyes és tárgyszerű, gondolati előterében a létkérdések állnak, feszültségét a velük folytatott állandó küzdelem adja. Fő témái a természet, az évszakok, a kert. Versre a gyász és az életöröm, a halál és a szerelem indítja. Eleinte jobbra mások halála foglalkoztatja, később egyre többször néz szembe saját elmúlásával. Már korán versihető motívum nála az „időjáték”, az idő különféle síkjainak egymásra vetítése. A versek feszültségét fokozza, hogy az elmúlásról látszólagos közönnyel, roppant tárgyilagosan, a témát elidegenítve beszél. Ahogy egyre gyakrabban tör rá a betegség, ahogy egyre több időt tölt kórházakban (például súlyos érműtéten esik át), úgy válik költészetének alaphangja egyre komorabbá, keserűbbé. A nyolcvanas évek közepétől már csak romokat lát maga körül („szemét az ember bárhová veti: romok, romok, romok”), az „egy-nyári virágot” elfújta a szél, az imádatot a csalódás, a hallgatás váltja föl („A vád a fölényeskedés / a riogató jóslatok –

/ Ilyesfélének lenne most helye / s én csak nézek csak hallgatok”). Tudja, nehéz jól vesztíteni, de az idő lassanként meghozza a gyógyulást, a csendet, a békét, a kései vonzalom kissé romantikus lezárását („az ember dúltból lesz okos”; „A nőknél lassan többet kezdenek érni / a férfiak”). S amikor az egyik kórházi kezelés után visszatér otthonába, „a gyakran versbe írt kert – most mint pusztasírkert” fogadja. A nyolcvanas évek végéről a kötetben található töredékek és töredékességükben is teljes értékű szövegek az ugyanabban az időben keletkezett s főként az életében utoljára megjelent verseskötet, a *Szemközt veled* (1991) című kötetben olvasható „nagy” versek rokonai és gondolati párjai. E hét-nyolc soros töredékek és versegészek intenzitása, metaforáinak pontossága ugyanaz, mint a kötetben vállalt verseké. Ime egy teljes értékű töredék: „Egyre erőteljesebbek a szavak / egyre bonyolultabb / fölismeréseimhez // Csak örökös jajgatás / vagy fulladásig-ordítás segítene / segíthetne fölhízott nyomoromban”. Egy címmel is ellátott (*Család*), de nem publikált szép vers: „Zuhatag-árban félresodródva fönnakadtam / gyűjtöttem hozzám társakat / könnyebb lett hogy már nem-magamban / de gyöngül / kapcsom velük / s a Végső Zuhatagba / egyedül / hullok le újra”.

*

A kötet igazi hozadéka: minden korábbinál többet tudunk meg a költő versíró műhelyéről – hogyan alkotott, mi indította versre, miként állította össze köteteit?

Jeleztük, Csorba Győző önmagának volt a legszigorúbb kritikusa. A versírás állandó munkát, folyamatos készenlétet jelentett a számára. Nem ismert hosszú ideig tartó kihagyásokat, kopár hónapokat. Még a testi fájdalom, a kórházi kezelés közben is működött benne a költő figyelme és ihlete. Jellemző, hogy több versének variációja született, s az is, hogy a legmegfelelőbbet illesztette kötetbe. „A líra pontos, kemény, igaz legyen” – írja. Tudta, mit ad napilapnak, mit irodalmi folyóiratnak, és mit illeszt kötetbe. Ha a vers meg is jelent folyóiratban, kihagyta a kötetből, ha úgy érezte, a teljesítmény gyengébb az általa elvártnál. Igényességét, tudatos komponáló erejét, válogató képességét igazolják a nagyobb verskompozíciókból, a több részes, hosszabb versciklusokból a végső közlés előtt kihagyott részek. Bizony jól döntött, amikor például a Janus Pannoniusról vagy a Weöres Sándorról szóló versciklusokból kihagyta a most megismert passzusokat.

Most, a jegyzetektől és a füzetekben szereplő versek pontos datálásából ismerhetjük meg egy-egy versének keletkezési idejét és körülményeit, valamint a közlés idejét. A kötet végén olvasható jegyzetektől tudjuk, hogy van kétsoros verse, amit csak megírása után tíz évre jelentetett meg. Ugyancsak a jegyzetek tájékoztatnak az újságokban és folyóiratokban közölt versek bibliográfiai adatairól. A versekhez fűzött jegyzetek tárják föl több mű keletkezési körülményeit, itt tárulkoznak föl a családi versek mögötti személyes kapcsolatok, innét ismerjük meg a dunaszekcsői versek hátterét.

A *Hátrahagyott versek* megerősíti több, korábbi sejtésünket és megállapításunkat. Például azt, hogy Csorba Győzőben nagy hajlam élt a tömör, epigrammatikus fogalmazásra. Írt is egy sor, gyakran ironikus hangú epigrammát, és hosszabb verseire is jellemző az epigrammatikus lezárás. Ez döntheti el azt is a kéziratos füzetekben cím nélkül szereplő versek esetében, hogy az írást befejezettnek tekintette-e a költő, vagy folytatni akarta a szöveget. Az epigrammatikus fogalmazás közel áll a pedagógiai hajlamhoz. Ez is megvolt Csorba Győzőben. De a hajlammal szembeni kritika is. Ezt bi-

zonyítja, hogy a kéziratos anyagból főként a tanító szándékú, pedagógiai ízű szövegeket szűrte ki, és az ilyen jellegű verseket köteteibe nem vette föl.

Minden költőnek vannak kedvelt kifejezései, úgynevezett kulcsszavai. Csorba Győző kulcsszavai is kitapinthatók a kötetben. Ezek: a kert (és vonzatai: az egy-nyári virágok, az évelők, a virágzó és elszáradt gyümölcsfák, a mediterráneumot idéző mandula, füge), kézzelfogható valóságában 1959-től haláláig a pécsi, Damjanich utcai ház kertje, és áttételesen, szimbólummá növesztve, mint az élet és halál színtere, a születés és a pusztulás metaforája. Kedvelt szava a rend és ellentéte, a handabanda. Gyakran használja a hús, a test, a gödör szavakat metaforaként. Pályája végén, az elmélyülés korszakában a létezés két síkjának jelzésére sűrűn szerepelnek ezek a páros kifejezések: bent, kint; benn, kinn; belül, kívül; belső, külső; befelé, kifelé.

Van a kötetben egy olyan szöveg, a [*Fölmentem a padlásra...*] kezdetű, amely módot ad arra, hogy megfigyeljük, miképpen zajlott le a versformálás a költő műhelyében, milyen változáson ment át a szöveg, amíg megkapta végső alakját. A kéziratos szöveg ugyanis első változata, csírája annak a *Padlás-Odüsszeia* című prózaversnek, amelyet aztán a költő *Észrevételek* (1976) című kötetébe illesztett. Mi a lényeges különbség a két szöveg között? A kéziratban maradt szöveg csak a padláson talált tárgyak pusztá föl-sorolása. A kötetbe emelt szöveg a tárgyakhoz kapcsolódó személyes emlékekkel bővült, s vált valóban lírai telítettségűvé. Így a vers végső formájában nemcsak pusztá lett, hanem a megidézett, a tárgyak által megelevenített múlttal történő személyes számvetés. Az első változatban ezt találjuk: „szétszedett rekamié teknőnyi rongy / szúnyoghálós ablakbetét diós- és mandulás doboz...” A végső megformálásban a vers így kezdődik: „Rétegekben hánytörög elő az idő, felfűzve egy-egy fényszínorra. / Ovodás-gyerek szólal, vállán borszójakból font, csöpp uzsonnatáska, valami kilátszik belőle.”

Volt kritikusa a költőnek, aki azt igyekezett bizonyítani (még az ántivilágban, gondolom, mintegy a költő védelme és „szalonképessé” tétele érdekében), hogy Csorba Győző világgépe materialista. Ha a kötetekben megjelent versek alapján nem tudnánk, akkor most, a *Hátrahagyott versek* számos darabja bizonyítja ennek ellenkezőjét. Am érthető, hogy ezek a szövegek egy olyan korban, amely az ateizmust államvallássá tette, kimaradtak a kötetekből. Ezek a versek megírásuk után sem folyóiratokban, sem kötetekben nem jelentek meg. Most a kötet jegyzeteiben olvassuk: „A hit, Isten léte, nem-léte vissza-visszatérő kérdés a versekben... Cs. Gy. szeretett volna feltétlenül hívó ember lenni...” Ez a hit persze nem kapcsolódott tételes valláshoz, egyházhoz, nem volt felhőtlenül derűs hit. Kérdő, kételkedő hit volt, az istenkereső ember hite. A hit és az elme, az abszolútumra hagyatkozó bizalom és a meg-megszólaló, lázadó értelem vitáját éli meg. Alapkérdése: mi van a halál után? Várkonyi Nándor halálakor írja: „szeretném tudni hová vitte / ifjúságom majd tűz esztendéjét”. Jelet, bizonyosságot, rendíthetetlen meggyőződést, hitet kér. Kétsoros verstördelékei között olvassuk: „Valami érzékelhető jelet! / Ne morgolódjam ellened!” „Hogy a Nap forog és a Föld áll / hitet legalább ennyit adjál!” Magyarázatul szolgálhat, amiről a jegyzetek között szó van: a költő középiskolai tanulmányait a jezsuiták által vezetett pécsi Pius gimnáziumban végezte, ám hiába volt szegény és kitűnő tanuló, az iskolai rendtartás szerint reformátusként nyolc éven át nem kaphatott ösztöndíjat illetve kitüntetést. Egy másik sérelmére is emlékezem. Amikor egyszer a pécsi Szabadság úton, a református templom előtt elhaladtunk, a piros téglás épületre mutatott: „Ebben sem jártam

azóta...” Mivel katolikus feleségének (egy szerzetes testvérének) házasságkötéskor re-
verzálíst adott, papja megrótta, a református lelkipásztor az egyik vasárnap kiprédikálta.

*

A *Simeon tűnődése* (1983) című Csorba-kötettel kapcsolatban, ott is *A közelgő fal* ciklussal, illetve a *Cyrano érdeke* című verssel kapcsolatban még a költő életében írtam: „Nyilván, nincs itt az ideje, hogy a ciklus minden versének személyes indítékát, vers-fakasztó élményét föltárjuk, s az olvasó a versek egy részében okkal érez homályt, magyarázat nélkül hagyott szimbólumot, burkolt célzást, elrejtett utalást. Ezekről csak kellő tapintattal illik szólni...” Amikor Csorba Győzőt ezt elolvasta, azt mondta: „Nem baj, hogy ezt is megírtad... Ellenségeim, a botránkozók elhallgathatnak...” Azt hiszem, a személyes indítékok föltárásának tekintetében a kellő tapintat szükségességén nem változtatott az eltelt idő, ám a *Hátrahagyott versek* számos darabja alkalmat ad arra, hogy oszoljon a homály, magyarázatot kapjanak a szimbólumok, és érthetővé váljanak a versekbe rejtett célzások és burkolt utalások. „tisztában vagyok azzal is hogy a nő / szintén sorsot hordoz (mennyi de mennyi / sorsra tanított meg már nő)” – írja a költő az egyik kéziratban maradt *Észrevételekben*. Már egy 1963-as töredékében a „késő szerelem” ajándékáról szól („ragyogóbb az alkony mint a dél!”), de ez az érzés és vonzalom akkor vesz drámai fordulatot, amikor a költő azt éli meg: „közeledem a halálhoz...” Azt mondják, a költészetnek (és az életnek) valójában csupán két nagy és „örök” témája van: a szerelem és a halál. Ha így van, akkor minden bizonnyal az élmény akkor kap legnagyobb intenzitást, ha az ember a halál közelében, az élet alkonyán találkozik a szerelem ajándékával. Csorba Győző költészetében sokáig a két „téma” külön-külön volt jelen, de a hetvenes évek közepén és a nyolcvanas évek elején született versekben a két élmény összefonódik. A versek feszültsége megnő, és egy mélyen emberi dráma kiteljesedésének vagyunk a tanúi. Először igyekszik tárgyiasítva szólni érzéseiről és emlékeiről (*[Fényes is volt és meleg is...], [A kapcsolat...]* – furcsa módon ezek a szövegek a jegyzetek között magyarázatlanul maradnak...): gyanítható, hogy itt a kapcsolat a kedves halálával ért véget. Később költészetének ez a szövege fölerősödik, s a *Hátrahagyott versek* számos darabját idézhetnénk az elmondottak igazolására. Sokféle hang, izzó érzés, őszinteség, érzelmesség, öngazolás, önsajnálát, szégyenérzet, önmarcangoló, öngyötrő hang, vád és védekezés, becsapottság-ézés keveredik a versekben. Hegyomlást, romokat lát maga körül, „az érzelmi hínárok gubanca” fonódik köréje, de látja magát kívülről is: tudja, hogy a „kalandozóknak... nyugtalan izgágaságuk kétségbeesett menekülés”. Aztán az ézés szép emlékké szelídül, múlt időben beszél róla, összefoglal, egyenleget készít, tanulságot szűr le. „Hogy ha hegy zuhan ibolyára olyan / volt ez a szerelem: a hegynek / zuhannia kellett az ibolya / nem tudott elszaladni” – olvassuk egy helyütt. Máshol ezt írja: „A múzsa eltűnhet, ha a mű megmarad. El is tűnik a tapasztalatok szerint. / De ameddig ihletni képes, bűn elkergetni.” Egy négy soros töredékben találjuk: „Talán mégsem a fajfenntartás / talán mégsem az űz a nőhöz / talán mégis a kozmikus / magány a kozmikus didergés”.

Szerelem egy fiatal, egyéni útját járó, saját párját megtaláló nő iránt és az idős költőben növekvő veszteségérzés, önirónia, haláltudat, elmúlásérzet, „egzisztenciális fájás” csapnak össze ezekben a versekben. Az őszinteség önmagában nem esztétikai érték. De az „életfájás” kimondása a töredékekben, illetve a megformált, de eddig nem publikált, „ezerszer és ezerféleképpen / kompromittált / szerelmes versekben” olyan hőfokon, olyan intenzitással és olyan igényes esztétikai megformálásban van jelen, hogy e szöve-

gek nemcsak egyetlen költői életművet gyarapítanak, teszik megítélését árnyaltabbá, hanem a modern magyar lírának is gazdagító értékei. A kötet legnagyobb, legmegrendítőbb hozadéka alighanem ezeknek a verseknek a közzététele. Egy, a költő megjelent versesköteteiben is nyomokban föllelhető motívum, „téma” itt teljes gazdagságában, sokszínű árnyaltságban és tragikus mélységével mutatkozik meg. „Kikászálódva gubancából a kócos / emberi kapcsolatnak kapcsolatunknak / indulhatunk megint tisztán előlről / elsöprögetve keserveink törmelékes / nyomait is – Ő még közelebb a starthoz / én már inkább a célhoz közelebb...”

*

A szöveggondozással és a jegyzetekkel kapcsolatos néhány észrevételünket azért jelezük, mert az utószó írója is a nagy álomban, a „belátható időn belül megvalósuló kritikai kiadásban” reménykedik, s a javítások ott minden bizonnyal majd elvégezhetőek lesznek.

A füzetek anyagát a kötet igen helyesen időrendben, évszám szerint közli. Ezen belül a négy fejezetre történő tagolásnak azonban nem érezzük szükségességét, ezek az évszámok – 1970, 1976, 1981 – nem fordulópontjai, korszakhatárai a pályának. A sajtóhibák, például egy záró idézőjel hiánya (261. p.), egy fölösleges névelő (190. p.), a disztichonban a pentameter sor jelzésének, „beütésének” hiánya (95. p.), Határ Győző születési évszámának hibás közlése (1914 helyett 1938), a 395. oldalon a pontos hivatkozás (417–418. helyesen 424–425.) általában értelemszerűen, könnyen javíthatók. Több gondot okoznak a jegyzetekben föllelhető hibák illetve hiányosságok. A 95. oldalon található [*Bánya meg erdő...*] nem egyetlen vers, hanem egyetlen feladat (a Budapestnek ajándékozott Zsolnay-díszkút falára szánt kétsoros felirat) megoldásának négy változata. A lapokban és folyóiratokban megjelent versek lelőhelyénél több esetben hiányzik a forrás pontos megjelölése. Hiányoznak Simon Béla életrajzi adatai. Azt megtudjuk, hogy mi volt annak a gyermekkori barátnak a neve, akiről az *Element* című vers szól, ugyanakkor számos vers ihletőjéről semmi adatot nem kapunk. Nyilván, nemcsak a Csorba Győző életében megjelent válogatásoknak volt válogatója, hanem a halála után megjelent kötetnek is. S talán az sem mindegy, hogy ki a költő bibliográfusa, biográfusa és monográfusa, illetve ki írt róla könyvet.

A kötet megjelenése a kortárs magyar irodalom nyeresége, kiadása mindenképpen helyes volt. A kiadó, a pécsi Pro Pannonia Kiadói Alapítvány a kötet közreadásával a Csorba Győző költői-műfordítói-írói hagyatékát gondozó és publikáló könyvsorozat eddigi köteteit új és jelentős művel gyarapította.

Tüskés Tibor

Mentsvár nélkül

GERGELY ÁGNES: ÓRIZETLENEK

Akik kultiválják a költő Gergely Ágnes eddigi szépprózáit, tanúsíthatják: a szkeptikus befejezésű, 1973-ban megjelent *A tolmácsot* három évre rá egy nyugalmasabb-ru-galmasabb zárású könyv, *A chicagói változat* követte. Ez az utóbbi kötet a kiküzdött életben maradás biztató dokumentuma lett.

Negyedik regényében is fölvilan a nyomasztó cselekmény optimistább, idill-közeli változata. Benne mind az egymásnak teremtett főhősök szerelme, mind a borzasztó bajoktól, véletlen szerencsétlenségektől látogatott családtagok élete – feltétele-sen – normális kerékvágásba áll. Ha ez a szerencsés kimenetel-variáció az *Órizetlenek* aranymetszéspontján idomul a szűkszavúan félelmetes történetmenethez, az addigi szomorú eseményektől rosszat sejtő olvasóban, ha bátortalanul is, de földeregné a bi-zakodás, hogy a lélekközbe férkőzött kishősök annyi szenvedés után rátérhetnek az épülésükhöz, kiteljesedésükhöz vezető lankás ösvényekre.

A mű hajthatatlan szerzője azonban nem kegyelmez. Nem irgalmaz egyes szám első személyű narrátorának, özvegy Pásztor Zoltánné Gattel Karennek sem. Igazság-kereső írópályája ugyan – mivel vállalásait hallatlan tisztességgel viszi véghez – töretlen marad, míg magánélete, igaz, rajta kívül fekvő okokból, sokszoros tragédiába, kilátás-talanságba torkoll.

Végeredményben persze egyremegy, hogy bocsánatos mulasztásai, észrevétlen hi-bái közrejátszanak-e totális vesztesége létrejöttében, vagy csupán a sors szeszélye hagyja leszedett fának, céltalan, tétován. A kigázolásra számító befogadó mindenesetre az antik drámákra rímelő csapásoktól töményen keserű alkotást tesz le – megrendült szánakozással. Legfeljebb valami éjkomor katarzissal kárpótolhatja magát, átszenvedve a teljes napfogyatkozás élményének szorongatottságát.

Kevésbé okadatolt, indokolt, aláaknázott és keresztbe-kasul behálózott művel ta-lálkozva fölmerülne a kérdés: vajon szüksége volt-e az írónak az erkölcsi megtisztulás ógörög érzetének fölkeléséhez a fiziológiai indíttatású háríthatatlanságok ekkora volumenű felsorakoztatá-sára? A lineáris elbeszélés kereteibe feszesen beágyazott regényben tudniillik olyan ártatlan teremtmények pusztulnak el, akik hagyományosan a jövőt képviselik, nemcsak a könyvbéli felnőttek számára, hanem a füg-getlen létértelmezés közegyetértése szerint is. Ha az ilyen ártatlan felnövekvők egyszercsak eltűnnek a gyű-löletes semmibe, hiányuktól megszűnik a lehetőség, melynek lényege az élet folytatódásának reménye.

Az irodalmi, illetve zenei talentummal megáldott, ám genetikai hendikeppel sújtott kislányok szívfájdító

Balassi Kiadó
Budapest, 2000
154 oldal, 1500 Ft

eltűnése kétségtelenül csak extrém összetevője az érzelmi hatáskeltés kihívását se melőző író koncepciózus elképzelésének. Izlésesen kevésbé részletezett haláluk közlésének tényénél fontosabb ígéretes tehetségük természetének bemutatása. A lírai beállítottságú lánykát (az özvegy főhős nő édesgyerekét) szellemi fejlődésében ismerjük meg. A művészi érettsége különböző stációin keletkezett versmutatványok segítségével kísérhetjük végig világlátása elmélyülését, kifejező ereje gyarapodását. Benső viharairól tanúskodó költői kísérletei, népmeséket imitáló monológjai maradéktalanul pótolják hiányos jellem- és lélekrajzát. Főleg a vég közeledtét jelző versek mutatják döbbenetes intenzitással eredendő érzékenysége önpusztító fölfokozódását. (Gergely Ágnes hívei többször találkoznak itt saját – átengedett – lírai darabjaival.)

Finom ábrázolja a fogadott gyermek muzikalitásának és sérülékenységének összefüggéseit is – bár nála nem próbálkozhat fejlődésjelző mutatványokkal, lévén szakmailag *künnfentes* művészetélvező. A zongoristalányt az irodalmilag is megragadható átszellemülés készíti egy vizsgakonzerten az irreverzibilis vigyázatlanúságra: határtalan könnyűnek találva magát lelép a magas pódiumról, s a művészi szárnyalás ellentettje, a közönséges gravitáció zsákmányául esik. Búcsúja nem gyermeki, nem siralmas, inkább a végzetttel szembenező, beteljesületlenül is dicsőséges árnyalatú.

A két természetellenesen (vagy ami még rémítőbb, a természeti törvények negatív érvényesülése következtében) megszakadt karrier keserves gyászmunkára szorítja a túlélő főszereplőt. Ezért nem jár mesze a helyes felfogástól, aki úgy véli: maga a mű is nyilvánosságra hozott gyászmunka. Egyszermind töredelmes emlékkállítás az árnyékká-szellemülők „más halmazállapotba” átlépése felett.

Az írói döntés más mementók kicövekelésének kötelmét is ráruházza Karenre. Előlük kitérnie egyenlő lenne az erkölcsi öngyilkossággal. A korábbi prózákból – legjobban az igen őszinte, 1983-as kiadású *Stációkból* – kimutatható önéletrajzi motiváció a második világháborús zsidóüldözés körülményeit Skandináviában vizsgáló fejezetek során megint visszatér. Pásztorné regényesített betétekben újból végigjárja azt a tanulmányutat, melyből Gergely Ágnes északi riportnaplója a nyolcvanas évek végén keletkezett. Az idegen műfaj illesztését a vezérszólamhoz (a szorosán vett családi történetekhez), írónk termékeny ötlettel úgy oldotta meg, hogy egyfelől életszerűbbé személyesítette a riportkönyv nyilatkozóit. Másrészt térbeli kapcsolatot konstruált közöttük és örökös továbbállásra, vándorlásra kényszerülő illékony és titokzatos szerelmi partnere között.

Ez a korrespondencia úgy valósul meg, hogy a norvég, dán, majd svéd tanulmányutak követik a filmforgatókönyv-tanácsadó Carlos mozgását, bolygását, az utolérés mind csökkenőbb esélyével. A mindkettőjük leghőbb vágyát képező újbóli találkozás és családalapítás, melynek kezdetei sokat ígérők voltak, kivihetetlen ábrándjuk marad. Egyedül az útinapló jön össze, s jelenik meg 1988. június kilencedikén, amikor a versíró leányka meghal. Az információszegény epilógusról bajos eldönteni, regényfüggő valóságot dolgoz-e fel, vagy képzeletkiccek, álomfeljegyzések egymásutánját rögzíti kötelességszerű, önfeladó enerváltsággal. Pedig igazán elegáns, légiesen szép ez a zárórész! A megindító rezdületeket s a kemény felütéseket mesterien alkalmazó költő működik emögött is. S noha elzárkózik bárminő kozmikumtól vagy transzcendenciától, a talányosság – amit félrevezető konkrétumokkal relativizál – a testetlen lebegés hangulatával nem elringatja, hanem légszomjas magányban hagyja dideregni a rabul ejtett olvasót.

Ugyancsak poétikai találmány, hogy a számtalanszor előforduló sima közléseket egyszer csak jelképesse dúsítják a kontextusmódosítások. A metaforikus szférába-emelés bevált fogása az ismétlés – rafinált csúsztatásokkal, szóeltolásokkal. A könyvet indító és lecsengető hajóskapitány-jelenet háromszori felbukkanását, pillérszerepét példásan taglalta *Honti Mária*, a *Kortárs* 2000. októberi számában. Elemzését továbbgondolva rá kell jönnünk: a hajózás, az utazás metaforája az egész históriára kiterjeszthető. Frekvenciát előhozatala nélkül csökkenne a kompozíció dinamikája, akadna a történet-szöveg szálhúzó folyamatossága.

A tenger-átkeléseken kívül a vonatutazás bizonyos mozzanatainak ismétlése se mentes a konnotációktól. Az „odafelé” már-már analóg üldözésszámba menő (retardált) izgalmassága, meg a visszautak lassított töprengései, hitetlenkedő decrescendói átváltoznak a meghosszabbodó várakozás veszteségjelentéseivé, s előrevetítik a következő „rárepülés” kudarcát. Minél gyakrabban kerülnek elő a szövegben az oda-vissza utaló megjegyzések, az elbeszélő annál gyanakvóbbá tesz bennünket. Végül gondoskodni róla, hogy balsejtelveink beigazolódjának.

Az egymásra figyelés kötetmének megszégyesítően nyugtalanítja a hősnőt. Kezdve az apró, társasági figyelmességek hálás nyugtázásán (a tapintatos ajándékozó levágja a rózsákról a tüskét stb.), folytatva az elővigyázatlanúságokból adódó karambolokig, s befejezve a halált okozó balesetekkel a szerző gyönyörűen aládolgozik műve címének. Azon kívül, hogy egyetlen kifejező szóba sűrítette mondanivalóját, megvilágította azt is, hogy a könyv szorosan véve miről szól. Számomra az Őrizhetetlenek titulus is sokatmondó lenne. Még élesebben hangsúlyozná, hogy az őrizetlenség helyzeteinek kialakulásában voltaképp senki se vétkes. Az irányíthatatlan dolgok így fordulnak; oszmán-pestiesen mondva kizsmet és passz.

Ha belegondolunk abba, hogy Karen is árva, tehát csak magára számíthat, az ő múltjában már bőven kereshetünk közvetett bűnösöket. Az ő szüleinek nemzedékét bizony őrizték, hogy egyedei el ne menekülhessenek. Unokáik esetében azzal a tömeges jelenséggel állunk szemben, hogy a század utolsó évtizedeinek őrizhetetlenjei nagyszülők nélkül nőnek fel. A vigyázatlan történelem *utólag* vetette ki magából azokat, kik ezért a hiányért felelősek.

Gergely Ágnes a *Stációkban* az esztergályosból magát tanárnővé felküzdő központi hős életútját 1933-tól 1956-ig tartó cselekményben követte nyomon. Ott sorra-rendre megjelölte a valódi, a potenciális és a tudat alatt „ellenünk vétkezőket”. Az új regényben nem a bűnökkel, de következményeikkel foglalkozik. A reá kevésbé hasonlító asszonyfigurája most fantomküzdelmet folytat velük, s alulmarad. Azt se tudjuk meg, ki vagy mi az az ólalkodó árnyék, s kik a figyelendő visszakísértők, akiknek eljövetelet észre nem venni kategorikus imperatívusként tilos...

Mindaz, amit a mű tartalmáról, belső formájáról néhány vonással érzékeltetni próbáltam, mintaszerű külső megoldások révén gyakorolja ránk különleges hatását. Főzakklató cselekménye, s a rajta állandóan túlmutató többletjelentések szétszálazhatatlan műegészet képeznek. A felület-megmunkálás lelkiismeretessége, a szöveg csiszoltsága, a részarányok szigorú bemérése, a prózáiró praxis alatt kikristályosult egyéni stílusban ölt testet, egyszersmind ugyanebből következik. Fegyelmesség és szabad intonáció, mélységmérő axiómák, a kimondás és elhallgatás tudatos interferenciája, a túldíszítettség kényes kerülése s a választékosan kopár mondatszekvenciák együtt járulnak hozzá a Gergely Ágnes-i tartást egyébként is jellemző írásmód elevenségéhez. A humoros eszközöket számúzi fegyvertárából, holott ironikus vénájáról úgyszintén tudunk, más-

korról és másunnan meggyőződhetünk. A rendületlen komolyság méltósággal vonul végig a könyvön. A fékezett kedélyállapot nemcsak azért állandósul, mert a *story* szüntelen élet-halál körül forrong. A kimért, egyenletes tempó sem engedi a tágabb amplitúdójú érzelmi kilengéseket. Hogy a csillapítottan hömpölygő felszín alatt milyen áramlatok örvénylenek, az csupán elképzelhető. A lelki drámázást, a szexuális ujjongást ez a fajta regulázottság nem engedi szabadjárá. Kölcsönvéve az író erre is vonatkozatható meghatározását, „az ablaktörő szerelem és a kapuzáró etika” ütköztetései alkalmával az ellentétpár utótagja kerül túlsúlyba.

Az értékméltató körjárat végén elkél a summázat, a mérlegkészítés. Az *Őrizetlenek* új kezdeményezés a regényalkotó közel negyven esztendő pályáján. A megelőzőeknél modelláltabb, tárgyyszerűbb, idegen anyaggal telítettebb feldolgoznivaló interiorizálása próba elé állította az eredendően enközpontú, színes életművű lírikust. Adekvát művészi eszközökkel, a külső formálás optimumát megközelítve kellett hitelesítenie egy – a szinte hihetetlen véletlenei miatt – ingatag eseménysort, s elfogadtatni, mint életmímelő fikciót. A merész szándékot a kidolgozás esztétikuma révén perfekt megvalósítás honorálta. Az átgondolt konstrukciót gazdagítja a két felejthetetlen gyermekportré. Bennük olthatatlan fájdalommal lüktet a reménygyilkos kiszolgáltatottság.

A főhős meg a főhősnő másfajta (politikai háttérű) kiszolgáltatottság áldozata. Sorukat homályosabb tükör hívja elő. A mérsékelt, elnémulásos fölvezetés nem hozza olyan közelségbe alakjaikat, hogy általánosíthatóan azonosuljunk velük. Hivatásuk szívós, felelős gyakorlataért, elit viselkedésükért mégis kijár nekik a főhajtó elismerés.

Erénye a regénynek, hogy magánéletre hegyezettsége ellenére lépten-nyomon érintkezik társadalomlélektani jelenségekkel; minőségekkel és minősíthetetlenekkel egyaránt. A szereplők apróbb-nagyobb, de sohasem pitiáner konfliktusai az undorító, fenyegető, hányaveti vagy épp minden iránt arcpirítóan közömbös mellékfigurákkal többet árulnak el a négy évtizedig fönálló rend embertorzító jellegéről, mint – a kőomlás után – megannyi hosszú, alapos, tudományos, mentségeket is latolató történet-szi értekezés.

Torzulati Zoltán

Az emlékezés növekvő körei

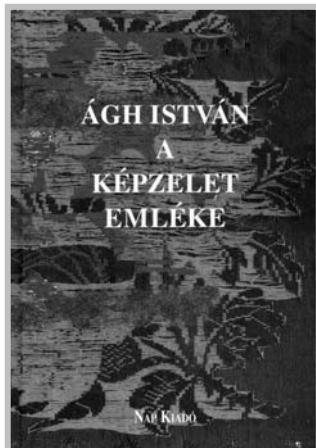
ÁGH ISTVÁN: A KÉPZELET EMLÉKE

Jó ízek búcsúzóban

Jó az élet íze, kár, hogy el kell múltnia vele együtt annak, aki megkóstolta, s még élvezné tovább – ez az egyik benyomásom Ágh István verseskötényve nyomán. *A képzelet emléke* című kötet utolsó ciklusa képversekből áll: gyümölcsformára tördelt versszövegek a gyermekkori kert számócaillatú, meggyfanyar, friss dióbélízű gyümölcsseiről. A szalonkaszívhez hasonlított eperszemről, a teljes családra emlékeztető birsalmáról, melyet a szekrény szobahomályában érlelt a benne télire elraktározott napfény. A diófa ágáról, mely „elpalintáztatta” a sárgarigót. „...mindig ugyanaz mindig / a legelső édes keserű tejfoggal / fakasztott íz / az is marad” – a képsor jó íze főként a leszűrt tapasztalatnak köszönhető. Az élet élvezete minden esetben önévezet, a környező világgal fenntartott harmónia, mely a gyerekkorban alakul ki, s a korai élményeken, illetve azok emlékéen nyugszik. Köszönhető a képnek is, mely minden igaz költőnél fölcserélhetetlen. Amikor Radnóti azt írja *Tétova ódájában* kedveséről, hogy „kezed elalvó nyírfaág”, akkor ehelyett lehetetlenség volna azt mondani, hogy *illatos fenyőgally* vagy *szunnyadó borókaág*. Ez a költői képpel szembeni értetlenség jele volna: a nyírfa fehérségét és a klasszikus orosz költészetből is jól ismert, emberszabású rajzát hogy is helyettesíthetné a boróka eleven csipkézete vagy a fenyő tüskés mélyzöldje. Ágh István költői képei is pótolhatatlanok. Egy róla írt, találó paródia is csak őt igazolhatja, s nem verseinek esetlegességét.

Régi mesterek közelében

A másik benyomásom, hogy éveinek múlása is, az átélt történelmi korszak is mély rezignációval töltötte el Ágh Istvánt. Látható ez abból, ahogy a régi évszázadok, az ókori és a reneszánsz-kori Itália kulturális emlékeit szemléli egy emlékezetes utazásán. De látható abból is, hogy ő, aki elődei költészetét mindig érzékenyen újraéli és újraértelmezi, miként tekint vissza régi mestereire hatvanadik éve körül, mire rezonál bennük fogékonyan, önmagához híven. Főként Arany János kései költészete – az *Epilógus* és környéke, hogy *Őszikéket* vagy *Kapcsos Könyvet* ne mondjak az időskori költészetéről szóló kritikák közhelyességével, hiszen a *Hidavatás* is oda tartozik, mely egy egészen más észjárás és kultúra része, mint ami az öregedéssel jellemezhető: Vörösmarty és Madách emberiségműveit folytatja. De az biztos, hogy nálunk, ahol a költők ritkán érnek meg magas életkort, még mindig a hatvan-hatvanhat éves Arany és az ötvenöt-

Nap Kiadó
Budapest, 2000
144 oldal, 1250 Ft

vennyolc éves Babits ad mintát az öregedés költészetéhez. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy a nyolcvan felé járó Illyés Gyula is egyre gyakrabban nyújtja kezét felénk utolsó kötete, *A semmi közelít* verseiben. Azt pedig nem először állapíthatom meg, hogy Babits egyre fontosabb Ágh Istvánnak is: az *Ősz és tavasz között* költője szolgált mintául Ágh István édesanyját búcsúztató verséhez, a *Harmadnap* címűhöz. A költemény *harmadnap*-motívuma érintkezik Ágh közvetlen mestereivel is: Nagy László Simon Istvánt sirató versével, a *Három nap, három éjjel*, Juhász Ferenc ötvenhatos meditációjával, a *Babonák napjával*, és Pilinszky *Harmadnapon*-jával is. A halál utáni harmadik nap rituális fogalom: feltámadást sugall.

„Irodalmi” tárgyak életközben

Az irodalom és a kultúra állandóan Ágh István látóterében van – semmi oka megkerülni azt, ami természetes szellemi környezetéhez tartozik. Az „irodalmi költő” fogalmát, amely Ady Kosztolányi-bíráta nyomán elmarasztaló értelemben terjedt el nálunk, felülbíráta az idő, felülbíráta Kosztolányi további működése és Ady költészete maga is, magasra emelvén szövetségese, a Kosztolányinál, ha úgy tetszik, még „irodalmibbnak” mondható Babits nevét, s ezer más szállal is kötődve a magyar és a világlíra nagyjaihoz. Ágh költészete is számos vonatkozásában irodalmi. Közben azonban ugyanilyen intenzív kapcsolatot tart a természettel, a mindennapi élet, a saját életrajz és az érzelmi közvetlenség alkalmaival. Ez a kétpólusú jelleg teszi vonzóvá és folytathatóvá, életképessé költői törekvéseit, mint a gyümölcskultúrákban a sokat bíró vad-alanyra oltott, kényesebb nemesítvényeket. Ágh verseinek nemes anyagához jó ideje hozzá tartozik a formaművészet. A korábbi kötetek pastiche-sorozata arról tanúskodik, hogy otthon van a hét-nyolc évszázados magyar költészet egész formavilágában. Újabban is magától értetődően alkalmazza az oldott disztichon (*Etruszk szarkofág*), a tercina (*Valami előszobája*), az alexandrin (*Égei hozadék*), a bonyolultabb ütemhangsúlyos verselés (*Porció fogytán; Burgenlandi ének*) és a kombinált formák (*Az üstökös éve*) változatait, s a szonett bravúrmegoldásai sem idegenek tőle (*La Calunnia*).

Látomás, nosztalgia, resignáció

Ágh István szemével nézve a látvány sokértelmű látomás lesz a versben. A lebontott Duna-parti matrózcsárda hült helyén ő nemcsak az egykori, négyszögletes madár-ítatót látja, hanem benne egy letűnt nemzedéket is, melynek sorsa a záróra-hangulatot árasztó kép tárgyaiban szemlélhető: „az asztalon a székek tótágast fölmerednek, / piszkafalábuk között, megannyi törpe árboc / hegyén feszítenek fődetlen alakok, / máról holnapra isznak hitelben egy utolsót, / isszák a János-áldást, és nem mennek haza.” (*Lebontott csárda, téli kikötő*). A nosztalgia és a resignáció különös egységét látom ebben a műben. A kötet cím is segít abban, hogy szemléleti összetettsége feltáruljon. Nem pusztán a dolgok emléke sajog föl a versben, hanem „*A képzelet emléke*” is: az, ahogy a fantázia egykor meghosszabbította a nyers valóságot, és szellemi értelemben lakhatóvá tette vagy sürgős változásokért kiáltott. Kétszeres szubjektivitást jelez a cím: a képzelet és az emlékezés kettős szűrőjén bocsátja keresztül azt az érzelmi-gondolati anyagot, amelyet versekké érlel egyfajta szomorkásan folytatott játékkal. Mert a képzelet, igenis, szüntelenül játszik, olykor elég félelmetes módon: a matrózcsárda egykor átélt záróhangulatában az asztalokra borított székek lába úgy mered föl,

hogy kísértetiesen mintha nemcsak zárórára, hanem az élet végórájára is figyelmeztetne. Hasonló hangulatú a *Földalattin a Nyugati után* és a *Szabad tűz kibunyó sziporkái* című is. Az előbbi a cserélődő utasokon méri le a belvárosiak és a külvárosiak dantei alvilágkörei közti különbséget – „Újpest felé az utasok megvénülnek”, állapítja meg –, az utóbbi „a szegénység múlhatatlan ízét” érzékeli nagy társasági magányban egy szalonnasütés alkalmából.

Az öregedés botránya

A növekvő magányosság más versekben is érezteti, hogy ennek a kötetnek fő motívuma az öregedés botránya. Novellisztikus versek teremtik meg a személyes élmény s a tárgyyszerű anyagkezelés művészi egységét. A *Konkrét álom* egybeúsztatja a tizenkilenc éves Ágh István emlékét, melyet az idős Szabó Lőrincről őrzött meg, saját hatvanéves önmagával. Tankönyveink klasszikusa elveszetten botladozik az 1957-es Clark Ádám-tér forgatagában, kis híján az autók kereke alá kerül. Három esztendővel túlélte nagy elődjét – a röpke számolgotás nehezen csillapodó belső riadalmat árul el. Gyónászerű versnovella a *Császár István lassú búcsúzkodásban* is, azt a különös élethelyzetet örökítve meg, amikor az ember a forgalmas utcán messziről figyeli meg személyes jóbarátját, de a távolság vagy a körülmények miatt nem szólhat hozzá, s ezért önvád gyötri, mintha elárulta volna barátságukat. Ezt a furcsa érzést fokozza az elviselhetetlenségig az, hogy a novellista néhány nap múlva halott volt, s már semmit nem lehetett jóvá tenni, megmagyarázni vagy kedélyes ugratásban feloldani. A versben megrajzolt Császár-portré is tökéletes, méltó az író emlékéhez, aki éppen a kínos, kiélezett létehelyzetek mestere volt. Az író alakjából, üvegektől vacogó szatyrával csakúgy árad a gyógyíthatatlan magányosság.

Novella is, esszé is a címével Nagy László nagy versére, a *Menyegzőre* utaló háromrészes vers is, a *Menyegző a magasban*. Esszé, azaz kísérlet annyiban, hogy az első részben bemutatott alaphelyzetből két lehetséges változatot bont ki a második és a harmadik részben. A környezet az ő gyerekkori világát idézi, a dunántúli szőlősgazdák sokak által és százszor megírt paradicsomát, annyi verítékezés, aggódás és természeti, társadalmi csapás történelmi színhelyét, az Árpád-háziak idejéből való kápolnával, azúr ég-gel, piros cserepű opálos látóhatárral. Aztán a kétféle változat két variáció ugyanarra a témára: a jóvátehetetlen magányra, melyben vőfélyszerepben, az asztalfő felé igyekezve is önkéntelenül elkülönül a násznép fiataljaitól az, akinek az életben immár minden azt juttatja eszébe, hogy mellékszereplővé vált. És arra, hogy „az összezavart idő csapdájában” érzi magát, amelyben irigység és sóvár nosztalgia illetlenkedik lelkében, s tölti el szégyennel. Csoóri Sándor jegyezte föl egy régi jegyzetében, hogy Ágh az esendősegek megvallásában is mester – ezúttal sokszorosan megszolgálja ezt az elismerést.

Az idő előtti elmúlás és a túlélés botránya

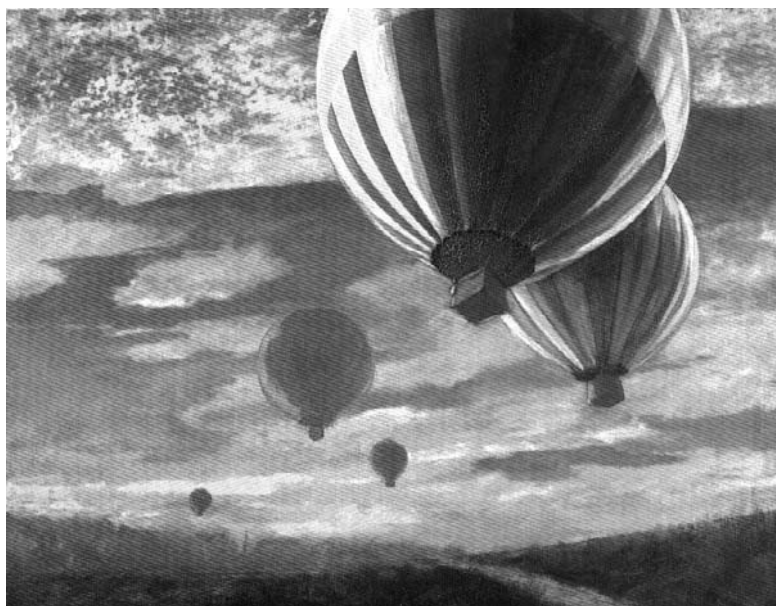
A költői szubjektivitásnak talán még semmi sem kedvezett annyira Ágh István lírájában, mint a mulandóság gondolata és előérzete. Talán épp azért, mert sosem önmagában jelentkezik, mint a „költői” témákat mohón üstökön ragadó műkedvelőknél, hanem mindig váratlanul bukkan fel, kéretlenül és illetéktelenül –, esküvőn, otthonos tájakon vagy idegen földön szemlélődve. És a hozzátartozók, pályatársak, ismerősök

halálakor természetesen, mely ugyancsak nagy múltra vezetődik vissza Ágh költészetében. Emlékszem, milyen fiatalok voltunk még, amikor közös ismerősünk, B. Nagy László halálára ilyen címmel írt verset: *Következel? Következem?* Ez a mindnyájunk örök önösségére emlékeztető kérdés bujkál nemzedéktársa, Kalász László elsiratásában is. Am itt már nem olyan „direktben” beszél, mint a kiváló kritikus maga választotta, József Attilát tetteg idező halálakor – a merész költői kép itt sokkal közelebbi érzékelésre vall: „...fölvettem / rejtett arca viaszos sárga mását, / mint egy rémesen csuszkáló eleven maszkot”.

Nem csak az elmúlás

Az életérzés, melyet a végesség tudata határoz meg Ágh verseiben, nem pusztán az „Ó jaj, meg kell halni, meg kell halni” melankóliájából táplálkozik, miként Babitsnál sem, s nemcsak az „évek életveszélyét” kell elviselnie, miként bátyjának, Nagy Lászlónak sem. Az *Újlesztendei várakozás* elárulja döbbenetét afölött, hogy csak szibériai temetőkből látni olyan korai halálra utaló dátumokat, mint íróismerősei sírján, de eltolja magától a szívet riadóztató adatok leltározását. Nagy Lászlóra emlékező verse azt a megszólíttatást is jelzi az aggodás és a magány közepett, hogy a világ, melynek arcúata oly rohamosan változik körülötte, nem barátságosabbá, hanem idegenszerűbbé is válik. „Úristen, én nem vagyok itthon?” – visszhangozza a testvéri kiáltást, látva, hogy mennyi a *maszlag*, hogy világunkban „*kizárólagos a gőg, a gúny, s eszeveszett önérték bandázik, virágéneket tapos*” (*Innen indulnak*). A tiltakozás itt konkrét. A halálnak vissza is lehet ütni – Ágh István megpróbálja.

Alföldy Jenő

Így írtak ők?

LATOR LÁSZLÓ: KAKASFEJ VAGY FILOZÓFIA? MIRE VALÓ A VERS?

„A rút – rút! – „De mi teszi tehát hogy az isteni Pallász’
Keblen Gorgonnak vad feje bájos alak?’
Nem tudom; a Művészt kérdd. – „Ő sem tudja.” – Ne kérdd hát;
Kérdd szemed’ és szived’, érzeni s látni ha tudsz.”

(Kazinczy Ferenc: *A rút – szép*)

A Lator László kötetéről írt recenziókat lapozgatva önkéntelenül is felötlenek az olvasóban Halász Gábor szavai esszéiről, kritikáiról: „Minden időben a múzsák mostohagyermeké volt”. Valóban, mert bár Lator Lászlónak nem a *Kakasfej vagy filozófia?* az első esszékötete (*Versekről, költőkeel.* 1982; *Szigettenger.* 1993), a recepció néhány korrekt és elismerő ismertetésen kívül többnyire hallgat a Lator-szövegek e dimenziójáról. „Esszéistaként elsősorban a félmúlt és a jelenkor magyar költőire figyel. Domokos Mátyással, Fodor Andrással és másokkal közös, tanulmányértékű „négykezesei”, platóni dialógusai egy-egy versről és költőről példaadó érvényűek a műveltség, az ízlés, az érzékenység, a nemes stílus szintézisének dolgában. Le nem írt megjegyzéseiből is tudjuk, hogy éber, számonkérően kritikus szellem, mindent elolvas és minderről véleménye van; igazi literátor” – Csűrös Miklós néhány mondata (Kortárs 1987/1 150.) tömör összefoglalása az ide utalható, szűkös kritikai diskurzusnak.

Holott Lator László esszéi, kritikái nem pusztán egy inkonzisztens bibliográfiai tért képviselnek, versek és versfordítások címlistái közepette. Még a biográfiai vonatkozásokat haszontalan konstrukciónak minősítő olvasó is kénytelen elismerni, hogy e különböző műfajú szövegek nem csupán a szerző nevének azonossága révén alkotják egymás kontextusát. Hiszen a *Kakasfej vagy filozófia?* kötet valamennyi szövegében erőteljesen szubjektív narrátori szólam dominál, mely meghatározott pozícióból,

szinte teleologikus módon uralja elsősorban a kötet első két fejezetét. A narrátor mindvégig hangsúlyozza, vagy legalábbis utal rá, hogy az általa nyújtott elemzések egyike sem tudós analízis, magát elhatárolja az általa „ancillae theoriae” megnevezéssel jelölt (kritika)-szerzőktől-narrátoroktól. Saját pozícióját más kontextusban láttatja, amennyiben jelzi, hogy tagja azon művész-szerzőknek, akik létrehozzák az „ancillae theoriae” által boncolgatott műveket. Ennek következtében, lévén a narrátor beavatottja az alkotás varázsának/teremtő ihletnek/enthusiasmusnak/..., szavai, elemzései olvashatók/megélhetőek úgy, mint egy-egy beavatási

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2000
352 oldal, 1600 Ft

folyamat, rite of passage, melyen átjutva az olvasó közelebb kerül egy-egy versszöveg létrejöttének / a költészet ősi funkciójának... titkához. E szövegek narrátora tehát explikálja azonosságát a versszerző művésszel, mely explicit, szövegben foglalt azonosítást a leginkább close reading sem kerülheti meg. Ezt az olvasatot erősíti a két első fejezet címe (*Hogyan csinálják?, Mire való a vers?*), továbbá az egyes elemzések felépítése is. E fejezetek esszéi két részre tagolódnak: élükön egy, a 20. századi magyar líra köréből vett versszöveg, majd az elemző rész, amely azonban nem textusközpontú, hanem alkotáslélektani kérdésekre keres választ (nem véletlen, hogy a tartalomjegyzékben az esszécímek mellett nem a felidézett vers címe – *Nyilas hava, Valse triste...* –, hanem a szerzők neve – Füst Milán, Weöres Sándor... – szerepel). A problémafelvetések intenciója ebben az olvasatban tehát egyértelműen alkotáslélektani, sokszor már-már a pszichologizáló olvasatok metodikájára alludáló kérdésirányt jelez („Az írónak és művészetnek, főleg pedig az írónak, sajátosan a modern írónak lélektani megvilágítása volna szükséges.” Szász Zoltán: „*Tűnj fel.*” Nyugat 1908. dec. 16. 500–501.).

E szövegeket olvasván valószínűleg meddő gesztus lenne belépni abba a diskurzusba, mely kanonizációs kérdésköröket feszeget tekintélyelvi alapon, vagy egy-egy megközelítés, olvasat korszerűségét, kontextusának és prekonceptióinak pre/poszt-modern voltát boncolgatja. Hiszen relevatív lehet művészi textusoknak olyan olvasatával szembeülni, mely a szöveget nem produktum voltában, hanem folyamat eredményeként tekinti, és számára e folyamat deskripciója izgalmas. Relevatív, még akkor is, ha e folyamatleírást a szövegek narrátora konstrukció helyett rekonstrukciónak tekinti, ha egyértelmű utalásokat tesz is a realitás nehezen definiálható fogalmára, relációira. És a narrátor a kötet harmadik fejezetében (*Cserebomlás*), mely az európai líra szerzőiről (Villon, Rimbaud, Apollinaire, Mandelstam, Trakl, Celan...) kínál megragadó fikciót, engedi is érvényesülni e relevatív erőt, a beavatás szituációjának illúzióját. Engedi érvényesülni, nemcsak azért, mert a művész-énjén kívül műfordító-énjét is mezközt mutatja olvasója felé; hanem mert hitelesebben önti nyelvi formába azt a konstrukciót, mely lehetővé teszi ezen elemzések élményszerű megközelítését: a didaktikus tanári póz helyett a titkokat sugalló, beavatott narrátor vonzó fikcióját.

A két első fejezet elemzéseiben azonban nem működtethető zavartalanul és relevatív ezen olvasási, értelmezési stratégia. Ezek a szövegek jelentős mértékben terheltek olyan szegmensekkel, melyekben e sajátos narrátori szerep, a belőle fakadó interpretatív szituáció fikciója összeomlik, és egy monolit teoretikus disputáció egyik szólama bomlik elő belőlük. Egy magát teoretikus értekezésként definiáló szövegben, irodalomtörténeti fejtegetésben, melynek narrátora és szövegtere az elméleti hipotézis és disputáció, nem okoz kommunikációs törést ilyesfajta mondat: „...van a theóriáknak, különösen az irodalmi theóriáknak egy veszedelmük: nagyon hajlanak a hatásköri kihágások elkövetésére. Nem érik be azzal, hogy kísérik a fejlődést: szabályozni akarják; ahelyett hogy egy-egy fejlődési fok konstatálónak maradnának, a fejlődés megszorító akarnak lenni.” (Schöpflin Aladár: *A magyar ősi ritmus*. Nyugat 1908. máj. 16. 521.). Am Lator László elemzéseinek sajátos értelmezési szituációjában a beavatás illúzióját, mely a mű genezisének titkát ígéri feltárni, megtörik, hiteltelenné teszik az ilyesféle mondatok: „Csak ne bízzunk annyira egy-egy új elmélet örök érvényében! Hány teória múlt el csak az én életemben is! De legalább a költők! Miért ez a nagy igazság, miért akarnak – tisztelet a független szellemeknek – ancilla theoriae lenni?”. További szerephasadást okoz a szövegben két sajátosság. Az egyik az a jelenség, hogy miközben a narrátor folyamatosan hangsúlyozza értelmezői prioritását művész mivel-

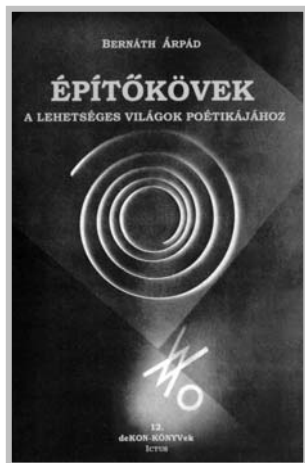
tára hivatkozva, és oppozíciót kíván felállítani saját fiktív helyzete és a szerző értelmezői prioritását tagadó elméletek között („...nem is beszélve róla, hogy a fényes elméjű Roland Barthes esetleg megkaparintja versemet, s miközben sikeresen recipiálja, engem egyszerűen megöl”), mindezt nem Lator László-versek értelmezése közben teszi, hanem olyan szövegekről szólván, melyeknek a művész-narrátor bevallottan éppúgy csupán olvasója, amiként bárki más. Azonkívül az sem egyértelmű, hogy a szerző a „modern irodalomtudomány” szókapcsolattal jelölt tényezőt mint látás- és értésmódot, vagy mint a kánonképzés tekintélyelvű, kizárólagosságra törekvő hatalmi tényezőjét (vagy esetleg mindkét aspektusában) kárhoztatja. A másik szerephasadáshoz vezető sajátosság az, hogy a narratori szólamban ugyan folyamatosan jelen vannak antiteoretikus megnyilatkozások, ám az elemzésekben nem egyszer akad az olvasó olyan, korántsem antiteoretikus asszociációkat keltő kifejezésekre, mint „objektív költészet”, „tárgyas líra”, „versindító alkalom”, „forma” és „nyersanyag”. A beavatás fikciójának megteremtéséhez valószínűleg alkalmasabb az (a kötetben, különösen az utolsó fejezet elemzéseiben egyébként domináns,) Halász Gábor, Cs. Szabó László esszéit idéző nyelvi regiszter, amely ugyan a nyelvi előfeltételezettség csapdáját nem kerülheti meg, ám mégsem hitelteleníti a narrátor (szerepköre szerint a „beavató”) közléseit.

Ha egy-egy konkrét szövegértelmezés kapcsán – a narrátorral szólva – „okvetetlenkedni” kívánna az olvasó, persze lehetne. Elgondolkodtató például, hogy Tóth Krisztina *De fato* című versének címadó latin szintagmája feltétlenül a sznobizmus kissé fölösleges megnyilvánulása, és intertextuális mezejében mindenekelőtt a „Trisztán-és-Izolda-sors”, „Karády Katalin”, „Nadányi Zoltán”, „Apollinaire” neve fénylik-e fel, vagy netalán inkább Ovidius heroida-levelei, Seneca *Medeája*, *Phaedrája*, Horatius Leuconéja ... (amely vonatkozások egyébiránt a sznobizmus feltételezését sem teszik szükségessé, hiszen a cím latinitása értelmet nyer). Ám ez valóban okvetetlenkedés lenne olyan olvasótól, aki az olvasatok szubjektivitását tiszteletben tartja. Okvetetlenkedés lenne, mert elfedné azt, ami a kötet tagadhatatlan novuma, amiért e kötet akár kánon-törőnek is nevezhető. Mégpedig nem amiatt, mert szót emel a szerző értelmezői előjogaiért, azaz a szerző „meggyilkolása” ellen (amely olvasat korántsem működtethető általános verselemzési paradigmaként, hiszen ez esetben például a mottóban idézett Kazinczy-verset kénytelen lenne olvasója művészi öngyilkosságnak, de legalábbis posztmodern anakronizmusnak minősíteni). Nem is amiatt, mert feltétlenül meggyőző, amikor a narrátor kijelenti Nemes Nagy Ágnes *Vihar* című verse kapcsán, hogy „a versbeli rét mögött egy valóságos rét van, s hogy egy valóságos *ing rohan* rajta”. Pessimistább olvasó talán inkább egy másik (bár szintén a művészet titkaiba beavató) szöveg, a *Vojtina ars poetikája* rébuszait dűnnyögi: „Nem a való hát: annak égi *mássa* / Lesz, amitől függ az ének varázsa ... Azonban azt se véld, hogy a való / Kirúgva jobb egészen láb alól”. Sokkal inkább azért figyelemreméltó és kánon-törő e kötet, mert jelzi, hogy új perspektívát, új és termékeny értelmezési szituációt jelenthet Nemes Nagy, Weöres vagy Petri verseit Imre Flóra, Tóth Krisztina, Schein Gábor lírája felől olvasni, és nemcsak fordítva. Hiszen talán épp a kánon mellé nyúló, annak fogalmát dinamikus tekintő és kezelő látásmód az, amely a kritikát végre adoptálhatja a Múzsák édesgyermekai közé.

Balogh Piroška

A deKON-könyvsorozat néhány kötetről

Az, hogy Bernáth Árpád tanulmánygyűjteménye, amely – az összeállítás célkitűzése szerint is – a szerző egész kutatói pályájának reprezentatív áttekintését nyújtja, a deKON-csoport gondozta könyvek egyikeként jelent meg, önmagában olyan kérdéseket fogalmaztat meg, amelyek éppen abban az irányban nyithatják meg a – hazai viszonylatokat tekintve meglehetősen ritka következetességgel és részletességgel kidolgozott elméleti keretet bemutató – munka lehetséges megközelítéseinek terét, amelyet a kötet élére állított (sejthetően valamely minősítő eljárás alkalmából készített) összefoglaló tanulmány lezárni igyekszik. A kötet kritikai olvasatát nagy mértékben bonyolíthatják az ebben a – tulajdonképpen az összes tanulmányt ismertető s egyben a kutatói pályá alakulástörténeti rajzát nyújtó – írásban sorakozó önértelmező, sőt sok esetben önértékelő gesztusok („[a szerző megkülönböztetései] figyelembe nem vétele mind a mai napig zavarokat okoz irodalomtudományi véleménycserékben”; „sikerült védhető saját álláspontot kialakítani”), amelyek nem sok diszkurzív lehetőséget hagynak pl. egy olyan megközelítés számára, amely esetleges kérdéseit vagy kételyeit úgy igyekezne megfogalmazni, hogy eközben a szerző munkásságának önminősítésével nem állna szándékában vitatkozni. A bevezető, de a többi tanulmány nagy része is meggyőző argumentációval, hatásosan bontakoztatja ki a saját teória tételeit és ezek defenzív apparátusát. A meggyőző érvelés hatásossága azonban nem okvetlenül esik egybe a hatás történetiségével, vagyis nem tekinthető a priori adottnak, hogy az erőteljes argumentáció meggyőzőereje a hatás kommunikatív folyamatában is érvényesül. E rövid recenzió keretei között pusztán azon kérdés megfogalmazása tűnik lehetségesnek, amelyet az eddigi gondolatmenet kiindulópontja implikál, vagyis hogy – az intézményes összetartozástól eltekintve – fennáll-e valamely kapcsolat a könyvsorozatot gondozó munkaközösség és a sorozat 12. köteteként publikált tanulmánygyűjtemény irodalomszemlélete között, illetve – tágabb és jóval produktívabb értelemben – miként közvetíthető a Bernáth által kidolgozott teória a hazai irodalomelméleti gondolkodás aktuális problémáihoz.

E közvetíthetőség nehézségei első látásra is nyilvánvalóak: a „lehetséges világok” elmélete számára alapvetőnek nevezhető logikai-szemantikai hagyomány tradicionálisan nem tartozik a magyarországi irodalomelmélet inspirációi közé, így pl. komoly – diszkurzív és terminológiai – „fordítói” munka volna szükséges ahhoz, hogy a könyv talán legfinomabb elemzéséből, a Frege jelentéselméletében rejlő ellentmondást („jelölet” és „tárgy” viszonyának tisztázatlanságát) feltáró tanulmányból kibontakozó, rendkívül fontos következtetések operacionalizálhatóvá válhassanak az irodalomelmélet olyan más diskurzusában, amelyekben éppúgy döntő jelentőséggel bír pl. a tu-

deKON-KÖNYVEK 12.

Szeged, 1998

418 oldal, 680 Ft

lajdonnév és a metafora viszonya (mint pl. Paul de Man hazai recepciójában). Az irodalomértelmezés stratégiáinak alakulása kiszámíthatatlan (ugyanis nyelvi) történés, így semmiképpen sem tekinthető Bernáth 1970–80-as években írt tanulmányai „vakságának” az, hogy a lehetséges világgént modellált irodalom konstitutív összetevőit megnevező terminusok „sorsa” némiképp szintén megnehezíti a fenti értelemben vett közvetítést: a „motívum”, akárcsak a „szimbólum” javarészt automatikusan használt irodalomtudományos „töltelékszóként” funkcionált még a legutóbbi évek hazai irodalomértelmező gyakorlatában is. Míg előbbi szisztematikus kidolgozására (amihez Bernáth írásai számos támpontot nyújtanak) még mindig nagy szükség volna, az utóbbi újragondolására tett kísérletek viszont ideologikus logikájú, viszonylag gyanús alakzatként határolták le a kifejezés terminológiai mozgósíthatóságát, alighanem jó okkal. Az „embléma” kifejezés aktualizálása az intertextualitás retorikájának szótára számára láthatólag nem tűnt indokoltnak. A lehetséges világok teorémájával implikált, harmonizáló tendenciát sejtető, paradox voltában azonban (legalábbis ebben az elméleti keretben) aligha feloldható „szövegvilág” fogalom láthatólag szoros összefüggésben áll azzal, hogy Bernáth számára az elbeszélő művek vizsgálatában alapvetően a „mese”, a szövegvilágot felépítő elvek motiválttá tételének logikai kritériumai dominánsak, szemben az elbeszélő struktúrák grammatizálhatóságának aspektusával. Egy ilyen megközelítésmód produktivitását a Nádas *Egy családregény vége* c. művéről nyújtott, máig meghatározó olvasat hatástörténeti potenciálja igazolhatja, ugyanakkor a Bernáth által kidolgozott elbeszéléseleméleti terminológia hatékonyságát megintcsak az gátolhatja, hogy a 80–90-es évek irodalomértelmezői „fordulatát” Magyarországon éppen egy olyan narratológiai érdeklődés vezette be, amely a Bernáth számára „pusztán időbeli és nem logikai” elsődlegességgel bíró elbeszélői szituáció történeti, alaktani vagy hermeneutikai problematikájára összpontosult.

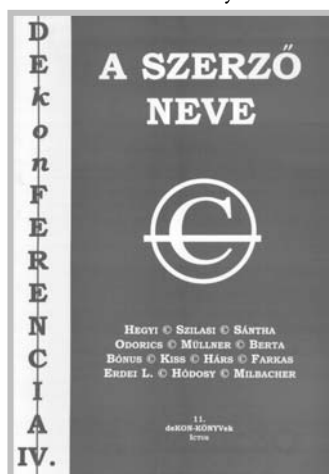
Bernáth tanulmányainak történeti vagy maradandó érdemei közül ki kell emelni azt a teoretikus előfeltevést, amely világosan elhatárolta az irodalmi és nem irodalmi „magyarázatokot” (ez a differencia a ’60-as években még kevésbé volt magától értetődő, mint – más okokból – ma), illetve azt a kritikai aktivitást, amellyel (Arisztotelész *Poétikájából* kiindulva) egy olyan, dogmatikus műfajelméleti hagyomány újragondolására tett kísérletet (ebből a szempontból igen tanulságos a Bécsy Tamással folytatott vita – Bécsy válaszát a kötet függeléként közli), amelynek olykor maga is kényszerűen foglya maradt (pl. a motívum-struktúra egyértelmű elsődlegességének a „cselekményes” mű számára való fenntartásával). Ennek a (Csúri Károllyal, a lehetséges világok elméletének másik kimagasló hazai képviselőjével közösen kidolgozott motívum- és embléma-, vagy akár irodalomdefiníciókra épülő) nem-ideologikus irodalomfelfogásnak a teljesítőképessége azonban, elvi hatékonysága és korlátai mellett, a ’90-es évek hazai irodalomtudományának (a kötet megjelenését körülvevő) kontextusában is alapvetően a „lehetséges világok” teóriájából kibontott szövegelemzési eljárásokat tekintve nevezhető szembetűnőnek, amelyek a „szövegvilág” különös dinamikáját egy látens dialektikában, a műalkotás kettős, „zárt” és „nyílt” modelljének összjátékában lokalizálják. A Bernáth által alkalmazott irodalom-definíció az ún. „szimbolikus tartalomra” épül, amelyet az ismétlődés struktúrái hoznak létre. A motívum és az embléma ezek két alapvető típusaként, vagy inkább aspektusaként foghatók fel, egy zártabb és egy nyitottabb rendszerként. Ebben a látszólag harmonikus kettősségben az embléma meghatározhatósága az adott művön kívüli szövegrésszel vagy valóságdarabbal való azonosíthatóságtól, lényegében tehát az irodalmi jel megkettőződésétől függ, figyelemre-

méltó azonban, hogy a definíció mindkét esetben ez utóbbiak szimbolikus értelmezhetőségét, vagyis – végsősoron – ismételhetőségét állítja fel kritériumként. Az embléma tehát egy megismétlődő szövegrésszel vagy valóságdarabbal (amely – megkettőzöttsége miatt – szükségszerűen önmaga jeleként, tehát szintén szöveggként fogható fel), vagyis – a Bernáth nyújtotta definíció értelmében – a motívummal azonosítható, azaz a teoretikus keret lényegében azon belátás elrejtésén (vagy – ami ugyanaz – fel nem ismerésén) alapul, hogy a két típus valójában elválaszthatatlan.

Az, hogy Bernáth tanulmánya ezzel minden szöveg potenciális nyitottságának, a zárt (motivikus) s így – miként azt a Kassák-interpretáció mutatja – inkább kezelhető struktúrák diszartikulációjának lehetőségét foglalja magában, inkább a teoretikus modell hatékonyságának, mintsem következetlenségének bizonyítéka. Bár ez már végképp túlmutatna e recenzió keretein, többek között ezen a ponton nyílhatnak meg olyan lehetőségek, amelyek – a hatástörténeti közvetítés minden kedvezőtlen kondíciója ellenére – kiindulópontokat képezhetnek egy olyan (újra)olvasáshoz, amelynek teljesítménye alighanem az elidegenítő terminológiai rendszer (nem annyira egy külső, erőszakos „fordítás”, hanem a rendszer által tartalmazott feszültségek dinamizálása általi) kimozdításával kezdődhet, és a Bernáth impozáns művében rejlő inspiratív vagy provokatív (pl. a narratológiai problematikában elfoglalt) vitapozíciók olyan újraszituálásához vezethet, amely a jelenleg talán több bizalommal kezelt fogalmak mélyebb megértéséhez is hozzájárulhat.

Az 1997-ben megrendezett IV. ~~DEKON~~FERENCIA anyaga *A szerző neve* címmel jelent meg, a könyvsorozat 11. darabjaként. Meglehet, véletlen az egybeesés, mégis feltűnő, hogy ugyanabban az évben a fiatal irodalmárok egy másik, immár rendszeresnek mondható összefüggése, a JAK Tanulmányi Napok is szentelt egy ülésszakot a „szerző” problémájának. E hirtelen újraéledő (bár ugyanolyan gyorsasággal le is lohadt) érdeklődés magyarázata aligha az irodalomelméleti orientáció valamely radikális megváltozásában keresendő (bár kétségtelen, hogy a szerző „feltámasztására” irányuló törekvések ismeretesek a külföldi irodalomtudományban is, ezek inkább egyedi, meglehetősen esetleges kutatói célkitűzésekre vezethetők vissza). A ~~DEKON~~FERENCIA előadói – a várhatóságnak megfelelően – Roland Barthes és Michel Foucault elhíresült esszéiből-tanulmányaiból indultak ki, amelyek a szerző „halálának” kihirdetésével,

illetve diszkurzív praxissá nyilvánításával („lefokozásával”) nem is annyira bejelentették, mint inkább összefoglalták a „szerzőnek” az irodalomtudomány strukturalista és posztstrukturalista perspektíváiból funkcionálizálhatatlanná vált alakzata iránti bizalmatlanság kiváltóokait. Feltehető, hogy a fogalom iránti újkeletű érdeklődés (még ha több esetben láthatólag erőltetett is) részben legalábbis a probléma túl evidens, túl gyors megoldásának vagy meghaladásának illúziójára vonatkozik, ám a ~~DEKON~~FERENCIA szerzői – ellentétben a JAK-rendezvény némely előadásával és ezt a sejtést megengedő koncepciójával – nem a „helyreállítás”

deKON-KÖNYVek 11.

Szeged, 1998

270 oldal, 480 Ft

(a szerző re-autorizálása vagy autoritásának értelmessé tétele) ma aligha (legalábbis célszerűen aligha) megvalósítható igényével tettek kísérletet a problematika újrafogalmazására, előfeltételezve mintegy azt, hogy – Kiss Attila Atilla írását idézve – „a szövegértelmezésben nem lehet Barthes elé visszamenni”.

A kötet több, esetenként viszonylag eltérő és igencsak váltakozó színvonalon előadott stratégiát jelenít meg, amelyek azonban alapvetően az iménti diagnózist, illetve a felidézett két posztstrukturalista „klasszikus” megállapításait igazolják vissza. Az ezekben feltáruló s mind Barthes, mind Foucault által egyértelműen kritikai-leleplező argumentációval kibontakoztatott tézisekhez (tematikusan legalábbis) legszorosabban kapcsolódó írások egyrészt a szerző szemiotikai pozíciójának kérdéséhez (pl. Hegyi Pál, Erdei L. Tamás, illetve Berta Ádám írásai – utóbbi annyival érdekesebben, hogy felvillantja egy lehetséges másik diskurzus, a pszichoanalitikus esettanulmány interpretatív teljesítményét Hazai Attila *Feri: Cukor Kétség* c. regényét értelmezve) vagy a szerzői funkció és a szerző mint személy közötti összefüggések problematikájához (Sántha Attila, Farkas Zsolt) szólnak hozzá javarészt a posztstrukturalista irodalomértelmezés közismert ideológiáit ismételve, másrészt a szerző funkciójában rejlő ideológiai-társadalmi ellenőrzés potenciáljára összpontosítanak (Kiss Attila Atilla).

Ez a Foucault nyomán népszerűvé váló szempont az irodalomtudomány számára feltehetőleg történeti horizontban hasznosítható, sőt – alighanem – tehető egyáltalán értelmessé. A kötetben csupán Kiss írásának második fele érinti ezt a lehetőséget, illetve Milbacher Róbert igényes tanulmánya, amely Arany, Petőfi és Tompa levelezésének megszólításformáiból, illetve ezek látens (az imént tárgyalt könyv terminológiájával élve) emblematikájából kiindulva az önkanonizáció kultikus műveleteire következtet. (Bár nem tartozik szorosan ide, mégis érdemes megjegyezni, hogy a főként a 19. századi magyar irodalomtörténetben újabban immár dominánsnak nevezhető „kultusz kutatás” egyfajta veszélye éppen abban rejlik, hogy a történetileg rögzült, ideologikus tényezőktől gyakran nem független képletek kultikus „eredetének” pusztá feltárása kétségkívül hozzájárul ugyan valamiféle metahistóriai reflexivitáshoz, ugyanakkor kitűnő alkalmat teremt a kanonizációs folyamatok nem institucionális, nem diszkurzív, hanem nyelvi vagy textuális összetevői iránti közömbösség fenntartására. Ez az ebből a szempontból amúgy is elég mostoha sorsú 19. századi kutatások számára végsősoron a kánon további befagyasztásához járulhat hozzá, amennyiben a kultikus műveletek gyakran „archeológiaiaként” elképzelt leleplezésének rekanonizációs ereje eléri ugyan az irodalmi folyamatok institucionális elemeit, irodalmi szövegekkel szembesülve azonban aligha őriz meg sokat hatékonyságából. Ez a megjegyzés persze nem a dolgozat eredményeit vonja kétségbe, hanem inkább egy olyan módszertani jellemény hasznát, amelybe ez a munka is beilleszkedik.)

A „szerző”-fogalom reaktíválását a kötet legtöbb tanulmánya az irodalmi textualitás szintjén, a névvel vagy a szerző-funkcióval való játék retorikai vagy metafikciós aspektusát előtérbe helyezve igyekszik végrehajtani. Ez az „áthelyezési” folyamat egy olyan feszültséggel szembesül, amely a „szerző” fogalmának használati kontextusaiból (pontosabban ezek megsokszorozódásából) következik. Ezt a feszültséget tárgyalja pl. Odorics Ferenc írása, amely Garaczi László önéletrajzi művének valóságvonatkozásait szembesíti a szerzői névvel való játék példáival, amelyek a hagyományosan a műfaj egyik feltételének számító, kitüntetett referenciális környezetet rombolnák. Az már más kérdés persze, hogy a dolgozat kiindulópontja – nyilván a szerző mint alak és a szerzői név közötti ellentétet hangsúlyozandó – feltételez egy olyan (a közvetlen va-

lóságvonatkozás effektusaira épülő) nyelvi magatartásformát Garaczi elbeszélésformájában, amely a „szövegszerűség szabályrendszerét” provokálva látszólag teljesen mimetikus megértésre készlet. Alighanem ez az oka annak, hogy a „szövegvilág” rögzíthetlenségét, az önéletrajzi azonosítások visszaigazolhatatlanságát, illetve tévútra vezetését, egyszóval a szöveg referenciális aberrációit Odorics egyedül a név textualizálásának gesztusaiban lokalizálja, lényegében tehát fenntartva a szöveg kijelentéseinek önéletrajzi kódoltságát. Ha valahol, akkor itt érzékelhető a kontextusok megsokszorozódásának ellentmondásos teljesítménye: a szerzői névvel való játék képes egyfelől a szerző-elv (referenciális) elbizonytalanítására, másfelől viszont (elvonva a figyelmet a szöveg retorikai karakteréről) éppen ezáltal csábíthat a transzparens szövegértés mimetikus útjára. Odorics értelmezése szerint Garaczi szövege a „retorizáltság nullfokán” állna s csupán a tematikus inkongruenciák üresítik ki a szerző önmegjelenítését, ugyanakkor a dolgozatban citált szövegrészek is számtalan olyan példát kínálnak, amelyek aligha igazolják vissza a narráció naivitásának képletét. Pl. a 60. oldalon tárgyalt szövegrészek esetében elgondolkodtató lehet, hogy az Odorics által kiemelt „én valaki más vagyok” szintagma az irodalmi modernség szubjektumfelfogásának egyik alapmondatát idézi, a lap alján citált másik részlet pedig nemcsak logikai és tematikus, hanem tropológiai szinten is kétségbevonja az én azonosíthatóságát („Belenéz reggel a Kovács a tükörbe, és azt mondja, én vagyok a Kovács? Az igazi? [Hályogkovács?]” [kiem. – K. Sz. Z.]). Odorics dolgozata azt bizonyítja, hogy a tematika azonosítása sem lehet egyedüli biztosítéka a szerző alakjának vagy funkciójának a név textualitásába való áthelyezésének, sőt ez esetben az eleve adott teoretikus konklúzió rántotta vissza a szerzői alak tematizálhatóságának szintjére az értelmezést (vagy tartotta azt eleve ott), miáltal az érvelés éppen azt nem támasztja alá, amit következtetésének tud, még akkor sem, ha e következtetés aligha vitatható.

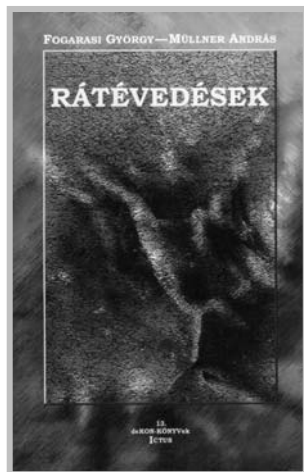
A kötet hasonló motivációjú tanulmányait talán azért kerüli el ez a fajta ellentmondás, mert az autoritás problémáját eleve csupán a név vagy a textuális effektus tekintetében vetik fel: Müllner András a neoavantgard autorizációs gesztusok paradox logikáját elemzi Erdély Miklós egy művében, ismétlődés és eredetiség viszonyára koncentrálna, Hódosy Annamária dolgozata a homonímiában rejlő értelemsokszorozás lehetőségeiből kiindulva – a szerzőtől már ismerhető módon – a jelentéseket cserélgetve Shakespeare-sonettek és fordításaik metafikciós interpretálhatóságát mutatja be, Szilasi László írása pedig Mikszáth *A Noszty-fiú esete Tóth Marival* c. regényének egy lehetséges öntükrét elemzi (egy kétszer elmondott beszéd történetét), a műgyománnyfelfogásának újraértelmezését javasolva.

Hárs Endre és Bónus Tibor dolgozataiban kevésbé ismerős vagy kevésbé megértett teoretikus problémákról derül ki az, hogy a konferencia tárgya irányába is megnyithatók. Hárs három nagyhatású elbeszéléselemélet (Käte Hamburger, Franz K. Stanzel, illetve Gérard Genette rendszereinek) rövid jellemzésével kimutatja, hogy az elbeszélői instancia egymástól igencsak eltérő narratológiai logikák szerint egyaránt rászorul egyfajta fogalmi szupplementumra, amely az „elbeszélő halálának” képzetét felvetve egyfajta hiányt tesz láthatóvá, ennek egy lehetséges magyarázataként a dolgozat Jochen Mecke érvelését ismerteti, amely egy, az elbeszélői ént megelőző személytelen narratív instancia lehetőségét veti fel. Bónus Tibor példás kritikátörténeti tanulmánya Babits és Kosztolányi irodalomfelfogását, egymásra vonatkozó kommentárjaikat és irodalomértelmező munkáikból kirajzolódó olvasási stratégiáikat szembeesíti. Az elemzés utolsó része – Jacques Derridától kölcsönzött kifejezéssel – „a másik invenciójának” módoza-

ait helyezi az addig kidolgozott archeológiai jellegű kritikátörténeti konstellációba, amivel a szerző textuális szétoldódásának olyan aspektusait is feltárja, amelyek a Barthes-esszé által inspirált megközelítésekben figyelmen kívül maradnak: a másik „létrehozásának” paradox, hiszen egyfelől a saját diskurzust pozicionáló, másfelől a „másik” szubjektivitásának és diszkurzív feltételezettségének differenciáját egyszerre tematizáló és leplező teljesítményének analizálásában válik igazán megtapasztalhatóvá az, hogy a „szerző” mint intézményes ellenőrző-stabilizáló funkció textualizálásának perspektíváit csupán az olvasás ebből a szempontból is ellenőrzött végrehajtásának kritikai munkája teheti hozzáférhetővé. A konferencia fő tanulsága is alighanem ebben az irányban keresendő, hiszen a kötet írásai – pozitív és negatív értelemben is – azt sugallják, hogy egy teoretikus felismerés vagy kritikai célkitűzés csakis következményei vagy eredményei felől, jelen esetben nyelvi folyamatok meggyőző analízise révén igazolhatja önmagát – ez utóbbi elmaradása esetén könnyen akár önmagát is megkérdőjelezheti.

A könyvsorozat 13. darabja *Rátévedések* címmel Fogarasi György három és Müllner András hat (az összterjedelmet tekintve azonban a két szerzőt egyenlő arányban reprezentáló) tanulmányát adja közre. A tematikai sokszínűség ellenére könnyen felismerhető, hogy e tanulmányok (legalábbis egyik) központi problematikáját az irodalom történetiségéről alkotott modellek (pl. korszakok, a folyamatképleteket generáló narratív elvek), illetve a szerzők ezekkel kapcsolatos elégedetlensége jelentik. Ez az érdeklődés annak fényében nevezhető különösen jelentésesnek, hogy a deKON-csoport-hoz kötődő kezdeményezéseket érő kritikák leggyakrabban ezeknek az irodalom történetiségével kapcsolatos álláspontjait ítélték a leginkább ingatagnak (legutóbb pl. Szilágyi Márton a *Fanni hagyományairól* rendezett konferencia kapcsán), annak ellenére, hogy a csoport – rendezvényeinek témáit tekintve – korántsem idegenkedik a történeti (újra)olvasásban rejlő kihívásoktól.

Müllner András írásainak egy része ilyen rendezvények alkalmából készült, ami magyarázatot nyújthat arra, hogy e dolgozatok jelentős része az irodalomtörténet-írásnak, az (irodalom)történeti jelentésképződés vélt vagy valós folyamatainak üzen hadat. Tanulmányainak egy csoportja olyan szövegek értelmezésére tesz kísérletet (Ady és Arany művei), amelyek nemcsak meghatározzák a magyar irodalomtörténet kánonját,

hanem szövevényes vagy ellentmondásos recepciótörténetük révén e kanonizációs folyamatok logikájára is rávilágítanak. Müllner interpretációi – éppen ezért logikusan – inkább a szövegek recepciótörténetének jellegzetes momentumait elemzik, a szorosabb értelemben vett textuális analízis inkább csak azokat a perspektívákat jelzi, amelyek felől a szövegek önnön értelmezéstörténetükre vonatkozó „kommentárként” vagy kritikaként nyithatók meg az olvasás számára, így pl. *Az eltévedt lovas* szcenikája az interpretációs műveletet a térkép és a táj metaforáival megragadó allegorézissal volna viszonyba állítható. Az ilyen interpretációs érdekelttség természetesen gyakran

deKON-KÖNYVek 13.
Szeged, 1998
236 oldal, 480 Ft

a metafikcionális jelentésszint abszolutizálásához vezet, amivel önmagában pusztán a jelentésszűkítés veszélyeinek tenné ki magát, az ennél nagyobb veszély azonban, a recepciótörténetben lelt ítéletek teljes homogenizálása csak úgy volna elhárítható, ha a korábbi értelmezésekkel folytatandó „dialogus” nem iktatná ki a (recepcióesztétikai kifejezéssel élve) horizontelválasztás műveletét.

Ennek a – történeti olvasat esetében aligha elhanyagolható – lépésnek az elmáradása mutatkozik meg pl. abban, hogy Müllnernek a korábbi Arany-értelmezőkhöz fűzött, ironikusnak szánt kommentárjai azok megnyilatkozásait közvetlen, a jelenben és a jelenlévőkhöz szóló s így persze meglehetősen naiv irodalomelméleti előfeltevésekről tanúskodó komikus allegorézisként kezelik, s – ennyiben mindenfajta „mai” irodalomelméleti előfeltevéssel ellentétben – azok idegenségét (szükségszerűen roncsolt kommunikatív környezetét) kiiktatva erőszakosan az aktuális érvvezetés érdekeihez hasonlítják őket. Ez a történeti naivitás Müllner írásainak másik, a neoavantgard poétikák kérdéseivel (ami ritkaság a hazai irodalomtudományban: érdemben) foglalkozó csoportjában (köztük a már említett, az imént tárgyalt kötetben is szereplő, elgondolkodtató Erdély-tanulmány) is kísért. Bár ezek az írások az egyik eddigi legmeggyőzőbb javaslatot fogalmazzák meg a 70–80-as évek hazai neoavantgárdjának az utóbbi évtizedek irodalmáról létrehozott, bevett s elsődlegesen a ‘80-as évek „prózafordulata” által meghatározott alakulástörténeti modelljeibe való bevonására, gyakorlatilag szintén nem képesek egyetlen korábbi vagy egyszerűen másik olvasatból sem támogatást vagy inspirációt, sem valamely lényegi következtetést kinyerni, ami (pusztán az utóbbi évtizedek irodalomkritikai nézeteinek összetettségére gondolva, amelyek azért nincsenek még olyan „messze”, mint a feltehetőleg jóval szövevényesebb Arany- vagy Ady-recepció) nemigen tudható be kizárólag azok használhatatlanságának.

Fogarasi György egyike azon, a deKON-csoporthoz kötődő irodalmároknak, akik a leginkább függetlenek attól az argumentációs stílustól és lexikai bázistól, amely egy (bizonyos értelemben vett) posztstrukturalista előfeltevérendszer provokatív (vagy inkább ilyennek szánt) és gyakran szólamszerű aktualizációjából jött létre és rögzült a hazai irodalomtudomány köztudatában, írásai feltehetőleg ezért is kommunikálhatók eredményesebben más teoretikus érdeklődésű diskurzusok felé. Fogarasi tanulmányai – angolszász példát követve – a romantikát tekintik az irodalom történeti megközelíthetőségében rejlő problematika paradigmájaként, amelyet a 80–90-es években nagyhatású „új historista” iskolával szemben azonban jó érzékkel Paul de Man munkássága mentén közelít meg. De Man tanulmányainak inspirációja az írások tematikájában és szóhasználatán is jól nyomon követhető, ami, szem előtt tartva azt, hogy Fogarasi de Man *Allegories of Reading* c. művének fordítója, kevéssé nevezhető meglepőnek. Fogarasi számára de Man – összefüggően nem kidolgozott, de azért látensnek nem nevezhető – történetiség-fogalma, pontosabban a „történetiség materialitásának” képzete jelenti a problematika újragondolhatóságának kiindulópontját, noha de Man fogalomhasználatának közvetlen értelmezésére, érthető módon, nem vállalkozik: aligha járna túl nagy kockázattal kijelenteni azt, hogy éppen ebben rejlik a de Man-i dekonstrukció hazai (és nemcsak hazai) megértésének legnagyobb akadálya és kihívása is egyben, mint ahogy az is legalábbis sejthető, hogy a szó de Man-i használatának pontos és meggyőző jellemzése igazából a nemzetközi (bár már jó ideje az átláthatatlanságig kiterjedt) de Man-szakirodalomban is várat magára. Fogarasi elsősorban a romantika de Man-i újraértékelésének gesztusát tekinti a hazai irodalomtörténetbe is applikálhatónak, azt a gesztust, amely a romantikus irodalom önértelmezésének mint az irodalom

egyfajta totális öntudatának újrafeltárásával az e paradigma demisztifikációjára épülő, róla azonban alapvetően téves képzetekkel rendelkező modern (posztromantikus) irodalmi tudat elhibázott irányvételét leplezné le, egyben a modern (posztromantikus) irodalom önmisztifikációját hatástalanítva. Ez a – de Man életművében már az '50-es évektől jelentkező, persze több újrafogalmazáson keresztül, de végig fenntartott – kritikai imperatívusz magától értetődően kínálkozik a periodizációs klasszifikáció eszközeivel élő irodalomtörténeti reflexió „vakságának” feltárására, a hazai irodalomtörténeti képleteket (s az azok újragondolására tett kísérleteket) tekintve mégis az mondható, hogy aktivizálása a magyar irodalomtörténetben a 19. századi kutatásokat jóval készültelelenebbül érné, mint a 20. századi irodalom újabban meglehetősen mozgékony kanonikus szerkezeteit.

Így nem tekinthető meglepőnek, hogy Fogarasi egyetlen magyar irodalmi tárgyú tanulmánya Babits „új klasszicizmusának” és Nádas Péter feltételezett „új romantikájának” (?) irodalomtörténeti stabilitását igyekszik felbillenteni. Ez Babits esetében az „új klasszicizmus”-fogalom egy – Babits diskurzusából nemigen következő – radikális olvasatának javaslatában valósul meg, amely a nyelv egyfajta személytelen használatából az „önálló életre kelt” tropológia fontos önértelmező funkciójára következtet. Nádas esetében – az összefüggést a „kulcs” exegetikus metaforájának használatai közötti kapcsolat kínálja – *A bárány* c. novella elemzése a szöveg önnön szimbolizációs apparátusának roncsolását igyekszik bemutatni, s azt sugallja, hogy a revízió alá vett irodalomtörténeti „pozíciókat”, amelyeket elsősorban a Kosztolányival, illetve Esterházyval való összehasonlítások alapoztak meg, a nyelv kiszámíthatatlan működése rendíti meg. A dolgozat alapvető vitahelyzete kétségkívül nem független a Kosztolányi-életmű iránti új keletű érdeklődéstől (és Kosztolányi újakanonizálásától), amely – immár visszatérően – olyan ellenvetéseket váltott ki, amelyek rendre Babits irodalomtörténeti rangjának féltéséről tanúskodnak. A de Man-i történeti imperatívusz kínálta párhuzammal élve Babits és Nádas hamis, „demisztifikáló” olvasatai valójában e szerzők félre- vagy nem-olvasására épülnének tehát, amelyeket a Kosztolányihoz és Esterházyhoz köthető nyelvszemlélettel (a kettő feltehetőleg azért nem teljesen ugyanaz!) való gyors azonosulás vezérelne. Gyanakvásra pusztán az ad okot, hogy a vizsgálat alá vont történeti kategóriák újragondolásuk „után” túlságosan is emlékeztetnek a velük szembeállított, „demisztifikálandó” nyelvszemléletekre, ami felveti azt a kérdést, hogy a történeti kritika nem jár-e részint a hamis besorolások alól felszabadítani vélt szerzők újbóli bekebelezésével, illetve egy aktuális kánonszervező elvhez való hozzásimításával. Ahol ugyanis, válaszul pl. Babits egyfajta történeti „leértékelődésére”, a Kosztolányival való „versengés” látens képletét érvényesítve kimondottan azt célozza, hogy e szerzők ne lehessenek – e tematika egyik új keletű kulcsszavával élve – „kijátszhatók” egymás ellen, nem fenyeget-e ott a Fogarasi írásaiban visszatérően hegelianus ideológiaként elvetett „összebékítés” réme? A történeti kategóriák hasonló jellegű, igényes újraolvasására tett kísérletek az ilyen kételyek ellenére is inkább üdvözlendőek, mintsem elvetendőek, hiszen – miként Fogarasi írása – hozzájárulhatnak az irodalom rejtélyes történeti létmódjának megértését célzó párbeszéd kialakulásához.

Kulcsár-Szabó Zoltán

„A Tisza-parton mit keresek?”

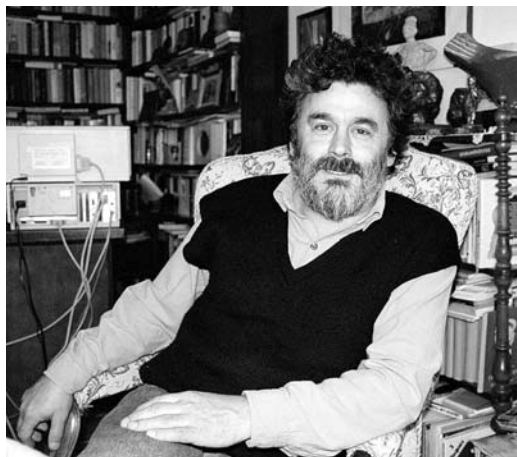
„Minél kevesebb eszközzel szeretném elmondani a lényegét”

BESZÉLGETÉS ARANYI SÁNDOR FESTŐMŰVÉSSZEL

A dél-alföldi régió képzőművészeti életének legaktívabb szervező egyénisége Aranyi Sándor festőművész, a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Rajz-Művészettörténeti Tanszékének tanszékvezető docense, a SZÖG-ART Művészeti Egyesület vezetője, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének választmányi tagja és területi képviselője. Gyakran saját művészi munkája rovására önzetlenül szervez kiállításokat, alkotótáborokat, ápolja a nemzetközi kapcsolatokat, figyeli a pályázatokat, gyűjti az információkat, művészetpolitizál és lobbizik a szegedi képzőművészek érdekében. Immár huszonhat éve működik sikerrel a Csongrádi Művésztelep, amelynek egyik alapítója volt és jelenleg is rendszeresen szervez oda programokat. A képzőművészek körében lassan Európa-szerte ismertté válik az 1991-ben ugyanott elindított Plein Air Nemzetközi Alkotótelep, amelynek nemcsak ötletgazdája volt, hanem ma is motorja. A vasfüggöny megszűnésével és a rendszerváltással a magyar művészek számára is kinyílt a világ, és Aranyi Sándor felismerte a kínálkozó lehetőségeket. Képei – SZÖG-ART-os kollégái munkáival együtt – eljutottak Stuttgartba, Darmstadtba, Heilbronnba, Freibergbe, Párizsba, Krakkóba, Temesvárra, az argentinai Rosarióba. 1990 óta a nyarakat Franciaországban, a mirabeli művésztelepen tölti, az ott született képei új fejezetet nyitottak festészetében. Szegedi otthonában mestereiről, pályafutásáról, a tanításról és a terveiről beszélgettünk.

– Volt kitől örökölnie képzőművészeti tehetségét?

– Édesanyám gyakran rajzolgatott otthon, portrézta a szomszédokat, sőt – ha jól emlékszem a történetre – a képzőművészeti főiskolára is felvették, amit azonban családi okok miatt nem tudott elkezdni. Testvérétől, a keresztapámtól is láttam néhány szép festményt, ezért valószínűleg anyai ágon örökölhettem a festői vénám. Édesanyámék családja budapesti, én is ott születtem 1949-ben. Apám Nagybecskerekéről származott, onnan vetette a sors Szolnokra, majd Budapestre. Hivatásos katonarvos lett, a második világháború idején a Horthy-hadsereg „főszülése” volt.

- *Főszülész a hadseregben?*

- Apám a Honvéd Tiszti Kórházban dolgozott, ahová a tisztfeleségek mentek szülni. A honvéd vezérkar számos tagjával megismerkedett, így többek közt Sólyom Lászlóval – akivel igen jó barátságba került –, és rajta keresztül Bajcsy-Zsilinszky Endrével is. Ennek az lett az következménye, hogy mindkettőjük perébe belekeveredett. Előbb 1944-ben Sopronkőhidán a Bajcsy-Zsilinszky-per, majd néhány év múlva, 1950-ben a Sólyom-per egyik vádlottjaként is halálra ítélték. Szerencsére egyiket sem hajtották végre. Később elmesélte, hogy 1950. április 4-ére még megkapta a Magyar Népköztársaságért Érdemérmét, majd néhány nap múlva letartóztatták. Négy és fél év múlva, 1954 végén szabadult Vácról. Amíg börtönben ült, bennünket kitelepítettek Dévaványára. Amikor megkezdődött az enyhülés, édesanyám nővéréhez mentünk vissza Budapestre, a Nagyajtai utcába. Amikor apám börtönbe került, olyan kicsi voltam, hogy nem emlékezhettem rá. Amikor hazajött, a húgommal az asztal alá bújva vártuk. Lassan barátoktunk össze. A rehabilitációja után felajánlották neki a pesti Bajcsy-Zsilinszky Endre Kórház igazgatói állását és a dunaújvárosi kórház szülészeti osztályát, de egyik sem kellett neki. Azt mondta, olyan helyre nem megy, ahol miatta valakit félre kell állítani. Hosszú keresgélés után talált rá Csongrádra. Szolnokon nőtt fel, ezért nagy örömmel ment egy másik Tisza-parti városba. Csongrádon ő alapította meg a szülőotthont, amelynek évtizedeken át intézetvezető főorvosa volt.

- *Mikor derült ki, hogy van tehetsége a képzőművész pályához?*

- Általános iskolában a tanító nénim, Szokoly Ágnes hamar felfigyelt a rajzkészségemre. Két részre osztotta az osztályt, az egyik padsor rajzait ő javította, a másikat én. Emlékszem, amikor dühös voltam a világra, elvonultam vicsorgó fejeket rajzolni. Amikor édesanyám – aki a képzőművészet helyett a családnak szentelte az életét – meglátta, rácsodálkozott, majd biztatott. A későbbi rajztanárom, Stéhlik Lajos bácsi vezetésével működött egy városi képzőművész szakkör Csongrádon, amelybe egy rajzpályázat eredményeképpen már ötödikes koromban bekerülhettem. Amikor eljött a pályaválasztás ideje, a budapesti művészeti gimnáziumba szerettem volna menni, édesapám viszont azt szerette volna, ha tovább viszem az orvosi praxisát, vagy ha nem, azt remélte, hogy fogorvos leszek. Édesanyám nagy csaták után – mondván, hogy a művészeti gimnázium után is mehetek még az orvosi egyetemre – elérte, hogy megpróbálkozhassak a felvétellel. A sikeres felvételi után apám úgy volt vele, az internátusban majd ráncba szednek. Tudniillik elég rosszcson voltam.

- *Nagy változás lehetett csongrádi gyerekként Budapestre kerülni...*

- A kollégiumban eleinte valamennyien rettenetesen meg voltunk szeppenve, de azután hamar belejöttünk a pesti életbe. A Somlói úti kollégiumban laktunk, gyalog jártunk át a Szabadság-hídon a Török Pál utcai gimnáziumba. A kollégiumban úgy megszoktam az ébresztőt, hogy bármilyen későn fekszem le, reggel 6-kor ma is mindig felébredek.

- *A művészeti gimnáziumban kik voltak a meghatározó tanárai?*

- Osztályfőnököm, Percz Jenő József, a gimnázium igazgató-helyettese elsősorban mozaikkal foglalkozott. Nekünk matematikát tanított. Neki köszönhetjük, hogy amikor valamilyen fejes jött külföldről, és a köszöntésére diákokat rendeltek ki, akkor a mi iskolánkból mindig bennünket küldött. Így elbúcsúztathattuk Hruscsov elvtársat a Keleti Pályaudvaron, és Hailé Szelassziét fogadtuk a repülőtéren. Ez csak így utólag

hangzik érdekesen, akkor nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget neki. Egyszerűen annak örültünk, hogy elmaradtak az óráink. Az első rajztanárom Basilides Sándor volt – akinél főiskolai kollégám és barátom, Lázár Pál festőművész is tanult – később, az ő nyugdíjba vonulása után Németh Lászlóhoz kerültem, aki valamikor katonatiszt volt, de bennünket festőként igen kiválóan tanított. A középiskolában meghatározó egyéniség volt számomra Kertész Antal matematikatanár – közismert nevén Csizió –, aki egyébként hadmérnök volt. Érdekességként említem, hogy Makón tanította Szendrei János professzor urat is. A másik meghatározó tanárom Blaskovics János volt, aki a fizika tudományát igyekezett a fejünkbe verni. Remek osztályközösséget alkottunk, osztálytársam volt többek között a néhány éve elhunyt Virágvölgyi Péter, aki később az Iparművészeti Főiskolán a grafika tanszék vezetője lett, valamint Nagy Gábor, Görbe Katalin – akik ma is a Képzőművészeti Főiskolán oktatnak – Kis Zoltán László, Lacza Márta, Aknay János. A kollégiumban is barátságok szövődtek, például Balogh Mihállyal (a szegedi kötődésű ötvössel) és Dienes Gáborral azóta is igen jóban vagyunk.

– *Érettségi után újra összeült a családi kupaktanács, hogy az orvosi pályára terelje?*

– Édesapám továbbra is a szegedi orvostudományi egyetemre akart küldeni, én viszont a Magyar Képzőművészeti Főiskolára szerettem volna menni. Egyik felvételem sem sikerült, ezért apám beíratott Szegeden egy fogorvosi előkészítő tanfolyamra. Sohasem tudta meg szegény, hogy helyette Cs. Pataj Miska bátyámhoz jártam a Szechenyi téri Vasutas Képzőművész Körbe. Gőzerővel készültem a főiskolai felételre, rajzoltam az aktokat. Otthon nem mertem elmondani még édesanyámnak se. Természetesen a következő évben sem vettem fel az orvosi egyetemre, de a főiskolára is csak a negyedik nekifutásra.

– *Mit csinált addig?*

– Először a csongrádi háziipari szövetkezethez kerültem, ahol szőnyegmintákat rajzoltam és terveztem, majd az AFESZ-dekor grafikus lettem. Nagy Istvánnak, a cég vezetőjének sokat köszönhetek, mert rengeteget segített azzal, hogy hagyott szabadon dolgozni, és ellátott anyaggal. A harmadik felvételi után felvettek a főiskola előkészítőjére, az „estire”, ezért felköltöztem Budapestre, ahol a Keravill-dekorációnál kirakatrendező-grafikusként kaptam munkát. Együtt dolgoztam Aknay Jánossal, sőt a tapétásoknál kollégánk volt Lukáts Andor, akit ma kiváló színész-rendezőként ismerünk. Az előkészítőn a főiskola oktatói tanítottak bennünket, Blaski Jánostól olyan módszertani dolgokat lestem el, amiket ma én is alkalmazok a főiskolán. Az előkészítő év után felvettek a főiskolára, ahol akkor még lehetett mestert választani. Én a hozzám legközelebb álló két mester, Bernáth Aurél és Iván Szilárd között választottam. Bernáth megkövetelte a szakmai felkészültséget, és növendékei közül eleinte mindenki kicsit bernáthos volt, mégis mindannyian egészen egyéni stílusú művészek lettek. Példaként Lakner Lászlót és Klimó Károlyt említhetném. Végül Iván Szilárd osztályába kerültem, ahol akkor Dienes Gábor már továbbképzős éveit töltötte. Akkoriban a rektori posztot betöltő Domanovszky Endre terrorja alatt élt a főiskola. Osztályzaskor felvonult a sleppjével, és ő mondta meg, hogy ki hányast kaphat. Egyedül Bernáth Aurél mert vele szembeállni, az összes többi tanár behúzta fülét-farkát. A csoporttársaim az évek során elhullottak mellőlem, kit lógásért, kit kvalitásbeli hiányosságai miatt tanácsoltak el a festő szakról. Sokan Ék Sándorhoz menekültek át, aki igyekezett minél több hallgatót – például Drozdik Orsolyát, Kelemen Károlyt – átvenni grafi-

kára, és így bent tartani őket a főiskolán. 1972-ben én rendeztem a főiskola március 15-i ünnepségét színész és zenész barátaim közreműködésével. Egyetlen szó sem hangzott el a forradalmi ifjúsági napokról, viszont Nagy Gábor és a többi színész atillába öltözve mondták el a verseket, szövegeket. Emlékszem, Jandó Jenő a Rákóczi indulót játszotta. Az is meglepő volt, hogy a Himnusszal kezdtük és a Szózáttal zártuk a műsort, az akkoriban kötelező Internacionáléról pedig megfeledkeztünk. Arra is felfigyeltek, hogy eljött az ünnepségre a főiskola három nagy mestere, Barcsay Jenő, Bernáth Aurél és Pátzay Pál, akik már évek óta nem vettek részt a hivatalos rendezvényeken. A Szózátra ők álltak fel legelőször, a hallgatók közül sokan nem is tudták, mi az. Másnap, március 15-én felmentem a barátaimmal a Várba. A Mátyás templom mellett parkoltunk le, épp amikor szálltunk ki az autóból, akkor indult meg a tömeg az oldalkapu felé, és néhányan kitűztek egy hatalmas nemzeti színű zászlót. Rengeteg ember gyűlt össze a lépcsőkön, de a rendőrök is pillanatok alatt ott voltak. Vagy harminc URH-kocsi jött, kezdtek lezárni a teret. A Trabantommal az utolsó pillanatban sikerült eljőnnünk. Azok a barátaink, akik a másik kocsival voltak, már nem tudtak kihajtani a rendőrök gyűrűjéből, kirángatták őket az autóból, és három napig becsukva tartották. Másnap a főiskolán hívatott a főtitkár, aki azt mondta: vegyem úgy, nagyon le vagyok teremtve (ugyanis szóltak a rendőrségről, hogy mi is ott voltunk a Várban, ahol nagy kalamajka volt), érezzem magam megfenyítve, egyébként gratulál a március 15-i tartalmas megemlékezéshez, csináljak minél több hasonlót.

– *Édesapja végül belenyugodott, hogy nem lett orvos?*

– Akkor törődött bele igazán, hogy a képzőművészeti pályát választottam, amikor kiderült: nyugdíj felé közeledő intézetvezető főorvosként annyit keresett egy hónapban, mint én egy hét alatt, amikor elszegődtem samesznak a grafikusok mellé a BNV-re vagy egyéb nagy kiállításokra. Betűket vágunk, tapétáztunk napi ezer forintért, ami a hetvenes évek elején óriási pénz volt.

– *Tanára, Iván Szilárd milyen mesternek bizonyult?*

– Aranyos, anekdotázó ember volt, túl sokat nem lehetett tőle tanulni. Inkább egymástól lestünk el sok mindent. Én is szoktam mondani a tanítványaimnak, hogy figyeljenek egymásra. Nem tőlem fognak legtöbbet tanulni, én maximum katalizátor szerepet töltök be. Észreveszem, hogy milyen irányba kellene továbblépni, és igyekszem az alkotói folyamatot felgyorsítani. Iván Szilárd mellett kivívtam magamnak a rangot, hogy közel három éven át a demonstrátora legyek. Azt szerette volna, ha maradok mellette a tanársegédnek, de erre végül nem kerülhetett sor. Iván szerint azért, mert Nemes elvtársnak, a főiskola párttitkárának valamiért nem tetszettem. Iván Szilárd szerette a munkáimat, de sohasem tudott ötöst adni, mert Domanovszky mindig visszaminősített. Doma ugyanis minden osztályon végigment, és korrigált. Egyik alkalommal megállt a munkám előtt – épp egy aktot festettem –, és azt mondta: „Jegyezze meg, hogy egy jó hegedűs hangtompító nélkül is ki tudja csinálni azokat a hangokat a hegedűből, amelyeket hangtompítóval lehet!” Azt a képet azóta is őrzöm. Sokszor megpróbáltam elemezni festő kollégákkal, zenész barátaimmal Domanovszky sajátos korrektúráját, de máig nem sikerült rájönnöm, hogy mire gondolt.

– *Hogy indult a pályája a diploma után?*

– Még a diploma előtt történt, hogy megkérdeztem az egymással épp beszélgető Nagy Gábort, Dienes Gábort, Klimó Károlyt és Szikora Tamást, lenne-e kedvük

Csongrádon művésztelepet csinálni. Örömmel fogadták az ötletet, és a következő évben, 1975 nyarán már meg is szerveztük az első művésztelepet. Édesapám tanácsstag és a Hazafias Népfront városi szervezetének elnökhelyettese volt Csongrádon, az ő segítségével sikerült meggyőzni a város vezetőit, hogy a Tisza-parton álló, hivatalosan úttörőházként számon tartott, de arra a célra nemigen használt Czeilik-villában művésztelepet indítsunk. 1974-ben azon a tanácsülésen, amelyen Lovas István népfrontelnök előterjesztette a javaslatot, a tanácselnök – akit nem avattak be előzetesen – elvörösödött, és magából kikelve kiabálni kezdett. Más elképzelései voltak a Czeilik-villával. A párttitkár, Góg János bácsi, aki viszont mindenről tudott, figyelmeztette, hogy ne üvöltösn, nem az erdőben van. Végül a tanácsülés megszavazta a tervet.

- Csongrádon nagy dolognak számíthatott ez, hiszen nemigen volt ott korábban élénk képzőművészeti élet...

- Stéhlík Lajos bácsin kívül élt még az idős Piroska János, Csongrád utolsó polgármestere a régi rendszerből, aki valamikor Barcsay Jenő évfolyamtársaként végezte el a képzőművészeti főiskolát és azon kívül a jogi egyetemet is. Gyerekkoromban városképi jelentőségű figura volt Benyovszky István, az öreg lófestő, akinek hatalmas vörös orrára, nagy kalapjára és a földig érő fekete kabátjára ma is emlékszem. Ők voltak a város festői. Az 1975-ben beindult művésztelep eleinte csak nyaranta működött, később sikerült az úttörőház funkcióját megszüntetni, és teljesen megkaptuk a területet. A tanácselnök csak akkor nyugodott meg, amikor néhány év múlva gratuláltak neki az egyik megyetanácsi ülésen, hogy milyen jól működik a csongrádi művésztelep...

- A főiskola után tehát rögtön hazament Csongrádra?

- Nem. Fönnmaradtam Budapesten, mert Szikora Tamás barátom átadta nekem az óbudai műtermét, ahol több mint egy éven át dolgoztam. Első nagyobb sikeremet a szolnoki festészeti triennálén arattam: a Damjanich Múzeum megvette a Legenda című képemet. Amikor szegény édesanyám meghalt, azért mentem haza Csongrádra, hogy édesapám ne maradjon teljesen egyedül. Akkor már a húgom is Pesten élt, a Nemzeti Banknál volt állása. Apám átadta a rendelőjét – azt mondta, egy nyugdíjas orvosnak kisebb is elég –, így lett egy 5x4 méteres műtermem. Ő pedig a régi váróból alakította ki a rendelőjét. Csongrádra költözésem azzal a hátránnyal járt, hogy azok a kollégáim, akik a fővárosban alkottak, jobban benne maradtak a körforgásban, inkább a tűzközelben voltak. Én egy kicsit elszigetelődtem, de a művésztelepen keresztül megmaradt a kapcsolat.

- Azért Csongrádnak is lehettek előnyei...

- Sokkal nyugodtabb és kényelmesebb körülmények között tudtam dolgozni. Akkoriban még meglehetősen sűrűn jártam Budapestre, mert az üzemanyag lényegesen olcsóbb volt. A fővárosi kollégáim is szívesen jöttek a csongrádi művésztelepre, megismerték és megszerették a várost. Amikor megkezdődtek a nagy áremelések, és Pesten már 10 forint volt egy korsó sör, nálunk még mindig 6 forintért mérték. Sokszor mondták viccelődve: már azért érdemes lejönni, hogy jól besörözzenek. El is nevezték Csongrádot Budapest elővárosának. Nagy Gábor és Dienes Gábor a képzőművészeti tanítványaikat is kezdték magukkal hozni, mindig ott tartották nekik a nyári művésztelepi gyakorlatot. Így egyre többen megismerték Csongrádot, többször eljött Mihály Gábor, Bujdosó Ernő, Babos László, Jánosházi Ágnes, Kiss Zoltán László és sorolhatnám tovább a kortárs magyar képzőművészet ismert alkotóinak nevét. Biztatást jelen-

tett az is, hogy 1977-ben pályázatomra megkaptam az úgynevezett „kis” Derkovits-ösztöndíjat. Az egyik főiskolai tanár, Sarkantyú Simon, aki tagja volt a bíráló bizottságnak, később elmondta, hogy ő írta meg a 3 éves Derkovitsot, mert azt saját tanítványának akarta juttatni. Bízott, hogy pályázzam meg a következő évben is, akkor majd biztosan elnyerem. Többé nem pályáztam.

– Milyen rangot szerzett 1975 óta a csongrádi művésztelep?

– Indulásakor egyetlen grafikai művésztelep létezett csak a megyében, a Kocsis Imre vezette makói, amelynek nagyon jó híre volt. A megyei vezetők közül Szabó G. Lászlónak sokat köszönhattünk a kezdeteknél. Akkoriban úgy gondolták, nem árt, ha két különböző művésztelep működik, és Csongrádon is megpezsdiül kicsit a kulturális élet. Egyre több rangos kiállítást szerveztünk, igyekeztünk olyan neves személyiségeket – például Somogyi Józsefet, a képzőművészeti főiskola akkori rektorát, az Elnöki Tanács tagját, Bereczky Lórándot, az MSZMP KB akkori művészeti referensét – felkérni a tárlatok megnyitására, akikre odafigyelt a szakma, a média és a város vezetése is. Meghívtuk kiállítani többek között Kokas Ignácot, Vaszkó Erzsébetet, Hincz Gyulát, Kis Nagy Andrást. A megalakulása után csatlakoztak a telephez volt középiskolai és főiskolai társaim, többek közt: Aknay János, Buhály József, Bukta Imre, Kátóna Zsuzsa, Lantos Györgyi, Máté Zoltán, Mihály Gábor, Trischler Ferenc, Vecsey Csaba, Vojnich Erzsébet, Záborszky Gábor.

– A nevekből kitűnik, hogy egészen különböző szemléletű alkotók fordultak meg Csongrádon...

– Ez volt a célunk! Meg is fogalmaztuk: a mi művésztelepünknek az a profilja, hogy nincs profilja. A „határesetek” művésztelepe. Lehetőséget teremtettük arra, hogy nálunk a festő is belekóstolhasson a szobrászatba, a szobrász is grafikázhasson, bárki kipróbálhasson más műfajt is. 1976-ban Hódmezővásárhelyen rendezték meg Nagy Gábor kiállítását. Vészits Ferenc, a Művészeti Alap akkori igazgatója – melleleg Móra Ferenc unokája – nyitotta meg, akinek személyi titkára a nemrégiben elhunyt barátunk, Chikán Bálint művészettörténész volt. Gábor és Bálint rávették Vészits Ferencet, hogy a kiállítás után menjen el velük megnézni a csongrádi művésztelepet. Anyyira megtetszett neki, hogy megígérte, támogatni fogja a fejlesztését. Tartotta a szavát, a Művészeti Alap a hetvenes évek végén tudtommal hétmillió forinttal szállt be az új épület felépítésébe. Az alkotóházban szobrász, festő és grafikai műterem van, sőt létrehoztunk egy fotólabort is. Később kialakítottunk egy bronzöntő műhelyt is. Ezek a lehetőségek vonzzák a művészeket. A mi korosztályunk azért is lelkesedett annyira Csongrádért, mert saját műterme kevés alkotónak volt, oda viszont bárki, bármikor lemehetett dolgozni. Részt vettem az első zenei tábor megszervezésében is, így a képzőművészekkel együtt a muzikusok is megjelentek Csongrádon. Én hívtam el Jandó Jenőt és Ligeti Andrást, akik az első kurzust vezették. Sok zenész barátom volt még Budapestről, akikkel úgy ismerkedtem meg, hogy sem a zeneművészeti, sem pedig a képzőművészeti főiskolának nem volt tornaterme, ezért mindannyian a sportuszodába jártunk. Először Hamary András zongoraművésszel kerültem jó barátságba – ő ma karmester és zeneszerzés-professzor Németországban –, majd Gulyás Mártával, rajtuk keresztül Ligeti Andrással, Jandó Jenővel és Schiff Andrással. Nagyszerű baráti kör alakult ki. Főiskolásként a Göttinger családnál laktam albérletben a Mártírok útján. A Göttinger nagymama Körösfői Kriesch Aladárnak, a magyar szecesszió, a gödöllői iskola egyik legnevesebb alakjának leánya volt, így egyáltalán nem nézték rossz szem-

mel, ha meghívtam a barátaimat, sőt sokszor még süteményt is készítettek nekünk, amikor összejöttünk az egykori kis cselédszobában. A képzőművész kollégáim mellett zenészek, balettművészek is voltak a társaságban. Noha ritkán találkozunk, ezek a barátságok máig megmaradtak.

– *Hogy alakult saját művészi pályája?*

– Amikor Kisterenyei Ervin megkezdte a Feszty-körkép restaurálását, mint volt évfolyamtársát, engem is hívott Szegedre, a Várba. 1977-től dolgoztam a körképen, örömmel mentem, mert biztos megélhetést jelentett. Amikor Ervin otthagyta a munkát, én folytattam tovább. Osztályvezetői besorolást kaptam a múzeumtól. Nagy munka már nem volt, szinte csak az állagmegóvást kellett biztosítanunk addig, amíg a pályázaton győztes lengyel restaurátor csoport meg nem kezdte a munkát. 1982-ben megkeresett Dér István és Sinkó János, hogy volna-e kedvem a szegedi tanárképző főiskolán tanítani. Öt perc gondolkodási időt kértem, azalatt mérlegeltem a lehetőségeimet, majd az anyagilag pillanatnyi visszalépést jelentő, de perspektivikusabb ajánlatukra igent mondtam. Az épp nyugdíjba vonuló tanszékvezető, Cs. Pataj Mihály vett fel, de a tanévet már az új tanszékvezető, Hézsó Ferenc irányítása alatt kezdtem. Az első hónapokban tartottam a hallgatóktól, mert nem éreztem a korkülönbséget. Azt sem tudtam, tegezzem vagy magázzam őket. Lassan feltaláltam magam, igyekeztem visszaemlékezni egykori mestereim pedagógiai módszereire, és alkalmazni azokat.

– *Hogyan lett tanszékvezető?*

– A rendszerváltáskor előbb a főiskolai tanács tagja lettem. Korábban csak a tanszékvezetők voltak azok, de akkoriban kezdtek megváltozni a dolgok, olyan embereket küldtek a tanácsba, akik jól tudták képviselni a tanszék érdekeit. Kollégáim javaslatára tíz év tanítás után, 1992-ben adjunktusként lettem a tanszék vezetője. 1994-ben azal az indokkal, hogy nem vagyok a Magyar Képző- és Iparművészeti Szövetség tagja, megtorpedózták a docensi kinevezésemet. Addig nem éreztem szükségét, hogy e szervezet tagja legyek, de akkor beadtam a jelentkezésemet, és a következő évben felvettek. Tanszékvezetői munkám legnehezebb időszaka volt, amikor a Bokros-csomag következményeivel találtam magam szemben, és csökkentenünk kellett a tanszék oktatói karának létszámát. Hézsó Ferenc korkedvezményrel nyugdíjba ment, Novák András pedig végkielégítésként megkapta a szerződése végéig járó munkabérét, így jó viszonyban váltunk el.

– *Mennyire tanítható a rajztanári szakma?*

– Bizonyos szintig rengeteg gyakorlással meg lehet tanulni. Ilyen például a perspektíva. A tanárképző főiskola egyébként sem művészképző, nem az a fő cél, hogy kiváló alkotókat neveljünk. Persze mindig nagy öröm, ha kikerül egy-egy tehetséges művész is a szárnyaink alól.

– *A felsőoktatási integrációval új lehetőségek adódhatnak a művészképzésben is. Tanszékvezetőként milyen tervei vannak?*

– Még ebben az évben szeretnénk beadni a művészettörténet szak megalapítására vonatkozó kérelmünket, hogy legkésőbb 2003-ban elindíthassuk a képzést egyetemi és főiskolai szinten is. Tervezzük egy másik hiánypótló szak, a népművészet beindítását is. Ez sehol sincs az országban, pedig óriási igény lenne rá. Kovács Keve kollégámra épülne a harmadik új, az építészeti síkúveg szak. Szeretnénk beindítani a főiskolai szintű festőképzést is, amely a művészképzés iránti igényeket elégíthetné ki.

- Egyik alapítója és vezetője a SZÖG-ART Művészeti Egyesületnek. Hogy emlékszik a létrehozására?

- Amikor a Feszty-körkép kapcsán Csongrádról ide kerültem, összebarátkoztam a Szeged étterem teraszán rendszeresen találkoztató, szegedi alkotóművészekből álló baráti társasággal, Dér Istvánnal, Kalmár Mártonnal, Fritz Mihállyal, Zoltánfy Istvánnal és Zombori Lászlóval. A rendszerváltás idején mindkét országos szakmai szervezet, a Művészeti Alap és a Képző- és Iparművészeti Szövetség is a padlón volt, mi pedig úgy éreztük, egyedül nem megy, nagyobb eredményeket érjünk el, ha közösen lépünk fel. 1991-ben akkori törzshelyünkön, a Sörpatikában határoztuk el, hogy megalapítjuk az egyesületet. Az előbb említetteken kívül alapító tag volt még Lapis András, Novák András, Sinkó János, Eszik Alajos, Szathmáry Gyöngyi és Szuromi Pál művészeti író is. Mint a névsorból kiderül, elsősorban a főiskola rajz tanszékének oktatói és a Tömörkény gimnázium tanárai alkották a művésztársaság magját. Szuromi Pál javaslatára került be a csapatba Farkas Pál, aki Szekszárdon tanszékvezető. Dér István halála után bővítettük az egyesületet Fischer Ernővel és Kovács Kevével. Szuromi Pál időközben távozott közülünk, mert úgy érezte, gátolja a kritikusi munkájában, ha ő is tagja az alkotóművészeket tömörítő egyesületünknek. Idővel csatlakozott hozzánk Pataki Ferenc festőművész is, aki eredetileg a Szegedi Szépművészeti Céh vezetője volt. A Céh alakulásánál egyébként én is ott serénykedtem, hiszen Tandi Lajossal és Novák Andrással mi szövegeztük meg az első alapszabályát. De amikor láttam, hogy mennyire bővül a társaság, már be sem léptem. Más művészek is rájöttek erre, ezért inkább – mint például Lázár Pál is – átpártoltak a SZÖG-ART-ba.

- Mit tudott elérni a kitűzött célokból az alapítása óta eltelt egy évtizedben az egyesület?

- A Nemzeti Kulturális Alaphoz és más nagy országos fórumokhoz sokkal könnyebb egyesületként pályáznunk. A régióból legtöbbször pályázó, legfontosabb szakmai szervezetként az utóbbi időben mindig meghívtak bennünket a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete rendezvényére, ahol a Nemzeti Kulturális Alap tájékoztatást ad az adott év pályázati lehetőségeiről. Számos más példa is azt mutatja, hogy komolyan számon tartanak bennünket. Saját kiállításainkon kívül több jelentős tárlatot szerveztünk. Néhány éve hozzánk tartozik a Plein Air Nemzetközi Alkotótelep is, ami ma már a legfontosabb rendezvényünk. Az egyesület révén sikerült kijutnunk külföldre, nemzetközi kapcsolatokat tudtunk teremteni. Együttműködési szerződést kötöttünk a temesvári képzőművész kollégákkal a kiállításaink rendszeres cseréjéről. Először évenkénti cserét javasoltunk, de amikor első alkalommal több mint tíz órát kellett rostokolnunk a határon a vám miatt, úgy döntöttünk elég lesz kicsit ritkábban is. Szerencsére ma már összehasonlíthatatlanul könnyebb a határátkelés. Krakkói képzőművészek tárlatát is sikerül elhoznunk Szegedre, mi pedig eljutottunk a németországi Aidlingenbe és Stuttgartba. Tavaly a Magyar Kultúra Napján a Párizsi Magyar Intézetben állítottunk ki. Mindezt egyénileg nehezen lehetett volna megvalósítani.

- A sok szervezőmunka nem vonja el túlzottan is az alkotástól?

- A SZÖG-ART elnöki és szervezői munkája mellett Popovics Lőrincsel ketten vagyunk a MAOE területi képviselői, illetve az országos választmány tagjai. Ez a tanszékvezetői teendőimmel együtt annyira leköti minden időmet, hogy tanév közben nem is gondolhatok komolyabb alkotómunkára. Szinte csak nyaranta, a nemzetközi alkotótáborokban, Mirabelben és Csongrádon tudok festeni. Részben emiatt is fotózom egyre többet, mert az egy gyorsabb alkotási mód, hiszen sok munkafázist el-

végezhetnek helyettem mások a laborban. A fotózás régi szerelmem, 1974-ben, a diploma után aszfaltrepedések fényképezésével kezdtem. Fricskának szántam, mert akkoriban jelentek meg nálunk a képzőművészetben az új divatirányzatok – a minimal art és hasonlók –, amelyek rettenetesen bosszantottak. Mitől művészet egy kép, amin alig van valami? Sokat foglalkoztam ezzel a kérdéssel, és ez vezetett el oda: a képeimen én is minél kevesebb eszközzel szeretném elmondani a dolgok lényegét. Ha például egy hatalmas tájképet fest valaki a vászonra, könnyen előfordulhat, hogy nem látni rajta az erdőtől a fát. Sokszor egy kicsi részlet, egy ráközelítés többet mond az egészről. A sok szervezőmunka miatt végsőképpen kevés időm marad az alkotásra, ezért próbáltam is lemondani a tanszék vezetéséről, de nem hagyták a kollégák. Ha nem lenne a nyári franciaországi alkotótábor, biztosan még kevesebbet tudnék festeni. Mirabelben nem tudnak utolérni, csak az alkotómunkámra koncentrálhatok. Megismerkedve a sokféle náció képviselőjével rengeteg tapasztalatcserére nyílik lehetőség. Barátságok szövődnek, amelyeken keresztül olyan kapcsolatokat építhetek, amelyek az egyesületünk számára is hasznosak. A Szegedre hozott kiállításokból mások is tanulhatnak, és új alkotókkal, a nemzetközi kortárs képzőművészettel ismerkedhet meg a tárlatlátogató közönség.

– Mirabelről sok képet festett, úgy tűnik, ez a sorozat új korszakot nyitott a festészetében...

– Érdekes, hogy milyen véletlenszerűen alakult ki ez a kapcsolat. A szegedi múzeumban 1989-ben állították ki a kis Feszty-körképemet – az eredeti körkép 1x14 méteres változatát –, amit látott egy darmstadti delegáció. A küldöttség egyik tagja, aki Pitt Ludwig, a legkiválóbb német művészeket tömörítő darmstadti „Szecesszió” elnöke mellett a mirabeli nemzetközi művésztelep szervezője is volt, felvetette Trogmayer Ottó múzeumigazgatónak, hogy a körkép alkotóját másodmagával szívesen látnák 1990 nyarán Mirabelben. Először Sinkó Jánosnak szóltam, aki nem tudott eljönni, ezért végül Lázár Pál kollégámmal-barátommal mentünk ki. Azóta is minden évben visszahívnak bennünket. Saját pályámon rendkívül fontosnak tartom Mirabelt. Amióta ott dolgozom, kitisztultak a színeim. Hosszú műtermi éveim közben Iván Szilárd mondta egyszer: menjek ki a szabadba, és mossam ki a szememet. Ez az Ardèche völgyében, Mirabelben sikerült. Ez egy csodálatos kicsi hegyi falu valahol Lyon és Marseille között félúton, ahol mindössze öt francia család él. Az elhagyott régi parasztházakat német, elsősorban darmstadti művészek és művészeti pártolók vásárolták meg. Ma már a világ minden tájáról meghívják művészeket.

– Mirabel volt a minta a csongrádi nemzetközi alkotótáborhoz?

– Az első mirabeli utamról hazatérve rögtön elkezdtem szervezni – mivel Szegednek nincs művésztelepe – Csongrádon a Plein Air Nemzetközi Alkotótelepet, amit 1991 nyarán rendeztünk meg először. Olyan művészeket hívtam meg, akikkel Mirabelben ismerkedtünk meg. Pitt Ludwig is többször eljött, nálunk találkozott a temesvári kollégákkal, akik közül később többeket meghívott Mirabelbe. Ma már szinte egész Európát behálózzák ezek a baráti-művészi kapcsolatok. Pár éve jelent meg a Dél-magyarországban egy újságcikkben: Szeged Mirabelje Csongrád. Jólesett olvasni!

– Hogyan jutott ki tavaly Argentínába?

– Amikor először jártunk Darmstadtban és Mirabelben, Pitt Ludwig – bizonyára tudatosan – egy olyan argentin származású kollégánál szállásolt el bennünket, aki csak néhány éve élt Darmstadtban, ahol egy német lányt vett feleségül. Miguel Epesnek hív-

ják, hamar összebarátkoztunk vele, mert nagyon jó ember és roppant tehetséges. Év-ről-évre meghívtuk Csongrádra, amíg egyszer bejelentette: elhatározta, hogy ő is szervez egy alkotótábort Argentínában, a szülőfalujában. Nagy meglepetésre tavaly megkaptuk a meghívólevelet a Miguel terveit támogató darmstadti Kunsthalle igazgatójától. A darmstadtiak szponzorokat is szereztek, akik a repülőjegyünket és az étkezésünket is finanszírozták, így 2000 októberében három hetet tölthettünk Lázár Pállal tizenötöd magunkkal Miguel szülőfalujában.

- Hogy tetszett Argentína?

- Bevallom, első blikkre nagy csalódás volt. Amikor Buenos Aires-ben leszálltunk a repülőgépről, olyan érzésünk volt, mintha hazajöttünk volna. Ötszáz kilométeres autóbuszozás várt ránk a célig, olyan volt mintha tavasszal az Alföldön utaznánk. Jobbról-balról hatalmas belvizek, itt-ott elvéve egy kevéske növényzet. Minden nagyobb város peremén hatalmas bádögviskós szegénynegyedek jelezték az óriási nyomort. Végül megérkeztünk a Santa Fe provinciában, a másfél millió lakosú Rosariótól mintegy hetven kilométerre található San Jose de la Escuinába, ami egy kétszáz évvel ezelőtti indián település helyén épült. A mai rendezett falunak mintegy nyolcezer lakosa van. Távol áll tőlem az a fajta építkezés, ami általában az argentin kisvárosokat jellemzi: szabályos derékszögben egymást metsző utcák lapos kockaházakkal. Az emberek viszont hihetetlenül barátságosak és vendégszeretőek. Rosario egyetemének aulájában főleg vitt képeinkből rendeztünk egy kiállítást, amit a rektor nyitott meg, akitől később megtudtuk, a világon egyedül náluk működik tangó tanszék. Búcsúzóul a városka színháztermében is bemutatkoztunk egy tárlattal.

- Mi volt a legemlékezetesebb élményük?

- A falu egyik legmódosabb birtokosa meghívott bennünket a ranchra. Két hatalmas fasor között vezetett az út egy óriási eukaliptusz erdő közepébe, ahol felállítottak egy nagy sátrat, levágtak egy marhát és vagy ötven embert hívtak a tiszteletünkre. Két kettős kereszt alakú állványra tűzték fel a két fél marhát, eléjük egy hatalmas máglyát gyújtottak. Három-négy órányi sütés után körberakták parázzsal az állványokat, és még vagy másfél órán át sütötték a húst, amit közben egy speciális mártással paskolgtak. A végeredmény isteni finom és vajpuha volt. A legmeglepőbb gasztronómiai élményünk azonban nem ez, hanem a marha grillen sült fűszeres vékonybele volt – amit eredeti tartalmával együtt sütöttek meg. Amikor Lázár Palival fintorogtunk, azzal bízattak, hogy nagyon egészséges és finom étel, semmiféle kemikália nincs benne, mert a marhák csak tiszta füvet legelnek. Végül megkóstoltam, valóban finom volt, ha nem árulják el előre, hogy mit eszek, biztosan belakmározok belőle. Az argentinok minden részét hasznosítják a marhának, amíg készült a hús, előételnek roston sült vesét, agyvelőt, herét és borjúmirigyeket kaptunk. Óriási élmény volt, hogy az egyetem mikrobuszával elmentünk az argentin-brazil-paraguayi határhoz, a világ egyik legnagyobb és legcsodálatosabb vízesését, az Iguazut megnézni. Fantasztikus volt, elfotóztam rá három tekercs diafilmet. Ebből az anyagból Popovics Lőrinc szobrászművész barátommal – aki a Mirabelben, illetve az Ardèche partján gyűjtött és megfaragott nagy kavicsait állítja ki – márciusban rendezünk majd egy közös kamaratárlatot Csongrádon, a Tiszai Galériában.

- Hogyan látja az utóbbi hónapokban kisebb-nagyobb viharoktól hangos szegedi képzőművészeti életet?

– A városnak meg kellene mentenie a Horváth Mihály utcai képtárat, amit a megye el akar adni, mert úgy véli, a múzeumnak nem kötelessége a kortárs művészet pártfogolása. Ha Szeged nem veszi meg a galériát, az öngyilkos döntés képzőművészeti közéletére nézve, hiszen megszűnne mindkét nagy helyi rendezvény – a Táblaképfestészeti Biennále és a Nyári Tárlat –, ami országos rangúvá vált a több évtized alatt. Arról nem is beszélve, hogy a szegedi művészek is kiállítóhely nélkül maradnának, és a nemzetközi kulturális kapcsolatok leglátványosabb részét, a képzőművészeti tárlatokat nem lehetne hol megrendezni. Ezzel veszélybe kerülne mindenféle komolyabb képzőművészeti együttműködés és cserekapcsolat. Egy éve zárták be a Kálvária Galériát is. Január elején a Nádor utcai Kortárs Művészeti Galéria is megszűnt. Szabó György is arra az elhatározásra jutott, hogy ő is megszűnteti a Szentháromság utcai Szín-Kép Galériát, mert semmiféle támogatást nem kapott eddig a fenntartásához. Mint ahogy a többiek sem. Nem tudom, mit támogat például az önkormányzat által létrehozott Szeged Kultúrájáért Közalapítvány, ha egy ilyen közhasznú galériát nem. Lassan megszűnik minden kiállítási lehetőség Szegeden, ami nem hiszem, hogy jó fényt vetne a városra és a város kultúrpolitikájára.

– *Alkotóművészként mire készül a következő hónapokban?*

– Már említettem a márciusi csongrádi tárlatunkat, azon kívül Popovics Lőrincsel és Sejben Lajossal a hollandiai Groningenbe kaptunk meghívást, ahol októberben rendezünk egy közös kiállítást. Most erre kell készülnöm. Idén lesz húszéves a mirabeli alkotótábor, ahová erre a nyárra a házigazda németek csak lengyel művészeket hívtak meg, valamint Lázár Palit és engem. A csongrádi Plein Air Nemzetközi Alkotótelepre idén csak olyan művészeket hívnak, akik főiskolákon, egyetemeken oktatnak, és azt kérjük tőlük, hozzák magukkal legtehetségesebb tanítványukat is. Novemberben a II. Országos Művészeti Diákkiállítás megrendezésével szeretném zárni az évet Szegeden. Azt remélem, addigra az ehhez feltétlenül szükséges képtár ügye is rendeződhet.

Hollési Zsolt

120 szegedi művész kiállítása*

Barátaim, tisztelt megjelent közönség, hölgyeim és uraim!

Nyitunk vagy zárunk?

A kiállítást meg kell nyitni.

Egy kiállítást meg kell nyitni.

Kérdés: a képtárat be kell zárni?!

Néhány napja, pontosabban egy hete, a város képviselője felkért, hogy nyissam meg 120 szegedi művész kiállítását. Ez nagy megtiszteltetés számomra. Tisztem a kiállítás megnyitása. Hangsúlyozom, a város kért fel erre a feladatra.

Két nappal ezelőtt azután a szegedi művészek faxot küldtek nekem: a képtár sorsa eldőlt, ez lesz itt az utolsó kiállítás! A képviselők, a vezetők döntöttek.

Ez az utolsó kiállítás.

Ez az utolsó kiállítás!

Váratlanul ért a hír, a fax-özön, megtudtam, hogy a téma hetek óta napirenden volt, és hogy a hivatalok már írásban is megküldték a határozatot.

En művész vagyok, nem jogász, közgazdász, vagy politikus.

A művészeknek szombatra a Kass Galériába adtam randevút. Amikor Pestről megérkeztem, és benyitottam a galériába, az tele volt nyüzsgő gyermekekkel, a nagyszerű Táltos iskola gyerekeivel és pedagógusaival.

Egyidejűleg, elementáris erővel hatottak rám a szegedi művészek gondjai, és a jövő, a gyermekek jelenléte.

Miután találkoztam a szegedi művészek képviselőivel, akik megtiszteltek azzal, hogy felkerestek, a Városházán a 75 éves Péter Lászlót köszöntöttük, aki a szerette várost, Szegedet, hűséggel szolgálja.

Kapott is érte fél évszázadon keresztül hideget, meleget, és nyolc hónap börtönbüntetést, habnak, a torta tetejére.

Hiszem, hogy mindannyian, akik e hűtlen szeretőt, Szegedet szeretjük, jól tudjuk, csalfa szerető, hol csábít, hol eltaszít, mosolyog és szeszélyes, akár az április, hol süt, hol esik, hol fú!

Ezután megmostam arcom, kezem, lábam, s így megtisztulva, kívülről is, belülről is felkészültem, hogy találkozom a bölcsek közül is a legbölcsebbel, a pátriárkával, az imént 90 éves Varga Mátyással, és elébe tárjam a helyzetet: mit tegyünk és mit tegyek?

Varga Mátyás – akár Széchenyi István – nemcsak tehetségét, hűségét, de vagyonát is a város javára fordította: életművét a Varga Mátyás kiállítóházban mutatja be.

Széchenyi Lánchidat, lóversenyeket, Akadémiát teremtett.

Pepi gróf egész életét, idegrendszerét tette fel tétnek, de nem áldozat volt, és nem hős!

* Kass János megnyitó beszéde a Horváth Mihály utcai Képtárban 2001. január 21-én hangzott el. A megnyitó után a kiállító művészek – a képtár megszűnése elleni tiltakozásul – hazavitték alkotásaikat.

Kockázatott, látnok volt és költő, aki alkotott, és egész lényével, vagyonával, emberségével hazardírozott.

Álmodni mert, de cselekedett is, nemcsak várta a sült galambot!

Nehéz csatákat vívott, nagy vereségei voltak!

A vereségeit nehezen viselte, de elviselte!

Tíz éve immár mi is kapitalizmusban élünk. A közgazdászok, a bankok kemény leckéket adnak. Kőkemény adok-kapok folyik, mindennek ára van és mi ezt a leckét megtanuljuk!

Az a remény, hogy a szélcsendes oldalon elvitorlázgathatunk, vegetálhatunk, nem közgazdasági tétel, hanem súlyos tévedés, öngyilkosság.

A stabilitás, a vágyott biztonság-érzés megszűnt! Ha létezett valaha is...

A közgazdaságtan nem köti az orrunkra, hogy a motort az instabilitás, a fejlődést az impulzusok gerjesztik, a forgást, az áramot a lüktetés ökölcspásai indukálják.

Végül is hiába vágyunk biztonságra, a szőnyeget kihúzták alólunk.

Nincs Elíziúm, nem is volt soha!

A szeretet sem közgazdasági kategória, és Bill Gates-t sem csak a Windows program élte, de a profit is!

Sőt. A profit az első, azután jöhet a többi!

Ebben nincs semmi új, csak a csecsemő remélheti, hogy nem ismeri még a régi vicceket!

Pilinszky János nyitotta meg Székesfehérváron a hetvenes években Schaár Erzsi kiállítását, „Az utcá”-t.

Rejtélyes szavakat mormogott, a maga rejtélyes, varázslatos hangján, ráolvasott, ránk olvasott, bűvös igéket sugárzott, igazságokat.

Minden igéje, minden szótagja, mondata igaz volt, s az idő igazolta őt!

Végül Schaár Erzsi „Utcá”-ja nem Fehérvárott, nem Pesten, de Pécsen áll. Pécsen, Szombathelyen, Debrecenben – ma még Szegeden is – van képtár.

Egy város nem a lakótelepeitől válik várossá!

Érdeemes etimológiailag megvizsgálni a szót: *lakótelep*. Telep, és nem város!

Egy várost önbecsülése, lokálpatriotizmusa tesz várossá, vonzó helyé. Péter László fanatikus hűsége, Móra Ferenc, Tömörkény patriótasága, de Temesi Ferenc Pora is beépül ebbe a városba, akár a cement. Ahogyan Esterházy Péter a kuruc-labanc, az oszt-rák-magyar örökös rotációját szövi bele a magyar létezésbe.

De súlyos tévedés, hogy csak egy cél van, és tévedés az, hogy a céljainkat egyedül meg tudjuk valósítani!

A várost a körtöltés védi, de minden lapát földre, minden talicska homokra, minden kézre, minden jó szándékra és minden álomra szükség volt és van!

A Mediciek dinasztiája háromszáz évig irányította Firenze sorsát. A Mediciek fényét, a reneszánsz ragyogását a művészek aranyozták be.

Eger sem csak boráról vagy Dobó Katicáról híres, de Gárdonyi Géza Egri csillagokja is fémjelzi.

Móra ásatásai, Kincskereső kisködmöne: Szeged.

A francia esprit életetői nemcsak Villon, Balzac, Rimbaud vagy Camus, de a flamand Van Gogh, a spanyol Picasso, a magyar Vasarely vagy Hantay Simon is.

Szeged Szentgyörgyi Albert és Liebmann Béla, Szeged Gregor József és Baka István. Szeged Winkler László és a Virág cukrászda. Szeged a félbetört M5-ös, a legdrágább autópálya. Szeged az elfertőzött Tisza, és a nyolc kilométerre húzódó határ.

Szeged a közhelyek szerint a Kelet kapuja, a magyar Salzburg, a napfény városa.

Szeged egy magyar Johannesburg, aranyváros, aranybánya, olajváros.

Egyesek számára az. De Klondyke is a kezdet volt, az aranyásók korában.

A tehetség teret követel, területet, lehetőségeket, és erre int gróf Klebelsberg Kuno példája. Az ő Széchenyiéhez hasonlítható éleslátása, hűsége tette Szegedet azzá, ami lett, s aminek mi a haszonélvezői vagyunk.

A városért történő cselekvés, tett biztatást érdemel.

A szolgálat szó nem szóvirág, nem a szolga szóhoz kötődik, hanem a város szolgálatát jelenti, kitüntetés.

A tizenkét éve megjelenő „Szeged” kincsestár, kincseskamra, ahol hihetetlen gazdag forrás- és dokumentumanyag gyűlt össze ezek alatt az évek alatt.

És íme, itt ez a kiállítás, a város által megjelentetett 5 kötetes mű, 120 ember a száz-húszezerből. Ez a kiadvány Szeged szellemi ereje, atommáglyája.

Hölgyeim és uraim, a százhusz név, kiegészítve a „Szeged” folyóirattal, a szegedi kutatókkal, orvosokkal, mérnökökkel, közgazdászokkal, tanárokkal, kiadókkal, a demokrácia három polgármesterével, de a régi nagyhírékkel, Pálffyval, stb. adja Szegedet. Megemlítem Vaszy Viktort is, aki egykor legendás hírre emelte a szegedi színházat!

Naivnak és nevetségesnek tűnhet, de szépség és szeretet nélkül nem lehet létezni.

Ez a kiállítás Szeged gyümölcsöskertje, 120 féle íz és zamat, vélemény, álláspont gyűjteménye.

S ez itt nem autószalom, ahol az árak felfele s egyben lefele is mennek. Itt nem a korrózió határozza meg az értékcsökkenést, de az időtálló művek értéke meghaladja a tőzsdespekuláció szorzóit.

A bankok kinyitnak, a képtárak bezárnak: íme a dilemma!

Gondok mindig voltak s lesznek.

A szegedi művészek súlyos gondja: hol fognak kiállítani.

A változás megrázó ereje happeningra serkenti a résztvevőket, cselekvésre ösztönöz, de a kölcsönös bizalmatlanság nem vezet sehova...

Kanjan

Szerkesztői asztal

Kérjük kedves olvasóinkat, hogy személyi jövedelemadójuk *egy százalékával* támogassák a Tiszatájt. Amennyiben úgy döntenek, hogy lapunk fenntartásához hozzá kívánnak járulni, rendelkezzenek a következő adószám javára:

19082349 1 06

Tiszatáj Alapítvány

*

Bernáth Árpád hatvanéves. A Germán Filológiai Intézet professzorának tiszteletére „Millionen Welten” – Festschrift für Árpád Bernáth zum 60. Geburtstag címmel jelent meg az a kötet, amelyet február 15-én mutattak be a Szegedi Tudományegyetemen. Az irodalomelmélet és a 20. századi német irodalom tudósát szeretettel és tisztelettel köszöntjük!

*

Több érdeklődő kérdésre válaszoljuk, hogy a *Tiszatáj Könyvek* a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban a Libri, valamint a Lyra és Lant boltjaiban vásárolhatók meg. Budapesten az Írók Boltjában, Szegeden a Bibliofil és a Sík Sándor Könyvesboltban is kapható minden kiadványunk.

*

Néhány szerzőnkről: KISS LÁSZLÓ a szegedi bölcsészkar hallgatója, eddig tanulmányai és kritikái jelentek meg nálunk. Prózai munkáit az Élet és Irodalom, a Bárka és az Új Forrás közölte. MILBACHER RÓBERT a pécsi egyetemen klasszikus magyar irodalmat tanít. SZEPE ERIKA először publikál a Tiszatájban, verstani könyvei alpműveknek számítanak. BALOGH TAMÁS eddig elsősorban novellával szerepelt lapunkban. Regényelemzését (Karinthy: Capillária) 2000/4-es számunkban közöltük.

Áprilisi számunk tartalmából:

Németh László-centenárium

(NAGY GÁSPÁR verse, DOMOKOS MÁTYÁS, FÜZI LÁSZLÓ, KRISTÓ NAGY ISTVÁN,
MONOSTORI IMRE, TÜSKÉS TIBOR, VEKERDI LÁSZLÓ írása)

JUHÁSZ FERENC verse

PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Kilátás a Tien-Sanra (*Rákosi Mátyás* száműzetése és halála)

Diákmelléklet: VADAI ISTVÁN *Ady*-elemzése

Ára: 120 Ft

**A művészet
örömet ad.**
**A tudás
önbizalmat ad.**

A Matáv hozzáad.

.....

*A kultúra felbecsülhetetlen érték.
A Matáv évek óta jelentős mértékű
támogatással bizonyítja, hogy a műalkotás
és az alkotó műveltség mindannyiunkat
gazdagabbá tesz.*

• *matáv* a szavakon túl

